

ÚJ FORRÁS 2013.6

- Vlagyimir Szorokin: Nyárfapihe (próza) 3
Jan Kuntur: Az arcomon részeg bakancsok nyoma...,
Úti állomások, Mint szemetet söpört ki..., A Csisztop (versek) 8
Elizaveta Sochivko: Gyerekrajzok egy dűledező házfalon
(Gyermeki és mágikus szemléletmód Mariam Petroszjan
Abban a házban című regényében) 11
Turi Márton: Világgá kiáltott szavak, avagy skizofrén ima a Léthe partján
(Szasa Szokolov: *Bolondok iskolája*) 25
Leonyid Dobicsin: Apa, Tenyérjósítás, Matróz (kisprózák) 33
Vlagyimir Viszockij: Rendőrségi jegyzőkönyv (dalszöveg) 39
Reichert Gábor: Vodkában az igazság (színházi kritika) 41
- Földes László Hobo: Részegek indulója (dalszöveg) 44
Jáky György: Ördögvíz (regényrészlet) 45
Jónás Tamás: Gagyí, Intimitás, Van, amikor elég, Antik sms (versek) 58
Szathmári István: Tört éneim (próza) 60
Gortva Tamás: Szesz (vers) 65
Vasi Ferenc Zoltán: Haszonélvezet (vers) 66
Szalai Zoltán: Pünkösöd (próza) 67
Payer Imre: Személyes történelmi anekdoták
(Szörényi László: *Éljen Kun Béla! Suzy nimfomán*) 73
Bakonyi István: Deák László szubjektív *Naplója* (1980–1990) 76
Bicsérdi Ádám: A tiszta szesz kritikája
(Bozsik Péter: *A pálinka dicsérete*) 78
- Kabai Csaba: „A költészet: anatómia”
(Lírai önreflexió Petri György költészetében) 82
- Búzás Huba: Villon és Mallarmé (vers) 89
Fecske Csaba: „A vándor éji dala”, Ősi sanszom (versek) 90
Barnás Márton: Claudel egy sorára (vers) 91
Debreczeny György: elalvás előtt (vers) 92
Faludy György: Csokits János (vers) 93
Bikich Gábor: Csokits János: Rana rupta et consequens (vers) 94
Csokits János: Cs. Szabó László: Márvány és babér (vers) 95

A borítón és a lapzárókon régi tatai kocsmafotók (Körmendi Géza: *Kaszinók, kávéházak, vendéglők, kocsmaák Tata-Tóvároson [1766–1950]* című könyvéből)

E számunk szerzői:

Bakonyi István kritikus (Székesfehérvár), Barnás Márton költő (Bp.), Bicsérdi Ádám kritikus (Bp.), Bikich Gábor költő, szerkesztő (1923–2002), Búzás Huba költő (Veszprém), Csokits János költő (1928–2011), Debreczeny György költő (Bp.), Dobicsin, Leonyid író (1894–1936), Faludy György költő (1910–2006), Fecske Csaba költő (Miskolc), Földes László Hobo zenész, előadóművész (Piliscsaba), Gortva Tamás költő (Szeged), Jáky György író (Győr), Jónás Tamás költő (Kolozsvár), Kaba Csaba irodalomtörténész (Miskolc), Kuntur, Jan költő (Oroszország), Reichert Gábor kritikus (Tatabánya), Payer Imre költő, kritikus (Bp.), Sochivko, Elizaveta kritikus (Magyarország), Szalai Zoltán író (Pozsony), Szathmári István író (Bp.), Szorokin, Vlagyimir író (Oroszország), Turi Márton kritikus (Budakalász), Vasi Ferenc Zoltán költő (Tata), Vlagyimir Viszockij előadóművész (1938–1980)

Valentyina Viktorovna kitárta a dolgozószoba üvegajtáját:

– Kosztya! Megérkeztek a diákjaid!

Konsztantyin Filippics felállt széles íróasztala mögül, felvette a szemüvegét:

– Fáradjanak csak be.

– Nagyon zavarban

vannak – mosolyodott el

Valentyina Viktorovna.

– No, de a folyosón

azért mégsem fogadha-

tom őket... Hívjad, hívjad csak be...

Valentyina Viktorovna eltűnt az ajtóból, majd kiszáratva óvakodva belépett a szobába három fiú és egy lány, kezében hatalmas csokor orgonával.

– Jó napot, Konsztantyin Filippics – köszöntek kórusban.

– Szervusztok, szervusztok, ifjú barátaim – szólt kedélyesen asztala mögül előkecmeregve Voszkreszenszkij. – Helyeztétek csak magatokat kényelembe, ne szégyenlősködjetek.

– Konsztantyin Filippics – kezdett hozzá sietve a lány –, kérem, engedje meg, hogy az egész kar nevében köszöntsük Önt hatvanadik születésnapja alkalmából, Isten éltesse. Mi nagyon szeretjük és nagyra tartjuk Önt. Továbbá nagyon örülünk, hogy megadatott nekünk, hogy az Ön előadásait hallgathatjuk, hogy az Ön tanítványai lehetünk... Ez pedig az Öné...

A lány átnyújtotta a virágcsokrot.

Konsztantyin Filippics meglepetten széttárta a karját, ügyetlenkedve átvette a virágot, és a lány törekeny karját megfogva sietve kezét csókolt neki.

– Köszönöm, nagyon köszönöm... igazán meg vagyok hatva... köszönöm...

Az egyik fiú papírba csomagolt ajándékot bontott ki:

– Ezt pedig, Konsztantyin Filippics, szintén Önnek küldi a kari tudományos diákkör.

A csomagolás alól a tejsav molekulájának egy pompázatos modellje tűnt elő. A molekula egyik szénatomjának helyére Voszkreszenszkij professzor apró, papírmaséból készült feje volt beillesztve.

Konsztantyin Filippics hahotázásban tört ki:

– Ha-ha-ha! Nohát, milyen ügyesek vagytok! Micsoda kópék! Ha-ha-ha! Válja! Gyere csak ide! Ezt nézd meg! Ezt nézd meg!

Valentyina Viktorovna az asztalhoz sietett és a modellt fölé hajlolt:

– Istenkém! Hát ezt meg hogyan csinálták? És hogy hasonlított!

– És ami a legfőbb, a szén helyére! – kacagott a professzor. – De tényleg, hogyan sikerült ilyen remekül megcsinálnotok?

Vlagyimir Szorokin 3

NYÁRFAPÍHE

Az egyik diák félszegen elmosolyodott:

– Közös erővel, Konsztantyin Filippics.

– Hát, köszönöm, igazán köszönöm... – a professzor megforgatta kezében a makettet. – Ennek pedig mostantól az asztalomon a helye, itt ni.

4 Az irathalmot félresöpörve az asztal közepére tette a modellt:

– Ez aztán... No, de mit álltok itt mindannyian?! Leülni, leülni!

A diákok az ajtó felé hátráltak:

– Köszönjük, Konsztantyin Filippics, de sajnós dolgunk van.

– Ugyan miféle dolgok? Hová siettek?

– Holnap vizsgánk van. Matekból.

– Ááá... No, hát az más, – komolyodott el Voszkreszenszkij – a matematika, az bizony nélkülözhetetlen tudomány. Bár én, be kell vallanom, nehezen igazodtam ki benne... – mosolyodott el a professzor, szórakozottan megdörzsölve ősz halántékát.

A diákok is elmosolyodtak.

– De mégis, nem innátok legalább egy teát? – kérdezte Valentyina Viktorovna.

– Nem, dehogyis. Köszönjük. Mennünk kell.

– Kár.

– Nos, legalább a vizsgák után nézzetek majd be, – tárta szét karját Voszkreszenszkij – feltétlenül ugorjatok be! Különben megsértődöm!

A diákok bólogatni kezdtek:

– Eljövünk. Viszontlátásra.

A professzor kikísérte őket az ajtóig.

Valentyina Viktorovna ezalatt beletette a virágot egy szép kék vázába.

Voszkreszenszkij füttyörészve visszajött a szobába, mutatóujjával megérintette a virágokat.

– Milyen jóra való! Káprázatos ez az orgona...

– Hogy ezek a fiúk milyen rendesek, – mosolyodott el Valentyina Viktorovna – a kislány pedig nagyon bájos. Még kezét is csókolta neki...

– Csak nem vagy féltékeny?! – kacagott fel a professzor.

– Ne beszélj butaságokat. Csak teljesen elvörösödött szegény, jól ráijesztettél.

– Nocsak! Észre sem vettem.

– Én viszont észrevettem ám.

Egymás szemébe néztek, megölelték egymást és nevetni kezdtek.

Konsztantyin Filippics megsimogatta felesége gondosan elrendezett, ősz haját:

– Lám, csak kihúztuk a hatvanadik évig.

– Megküzdöttünk vele – mosolyodott el a nő.

Az ajtónál csengettek.

– Alighanem itt felejtettek valamit a gyerekek – kezdett sürgölődni a professzor.

– Maradj csak, majd én nyitom...

– Menjünk, menjünk...

A professzor sietve az ajtóhoz csoszogott, kinyitotta.

A küszöbön egy munkás állt egy kosárkányi szegfűvel.

– Voszkreszenszkij elvtárs?

– Igen, én vagyok az.

– Ez Önnek jött.

A munkás átlépett a küszöbön és letette a kosarat a professzor előtt.

– Kegyelem! – emelte fel kezeit tréfálkozva Voszkreszenszkij.

– Legyen szíves aláírni az átvételi elismervényt – nyújtotta át mosolyogva a munkás a nyugtát.

A professzor elsietett a tolláért.

– Istenem! Milyen csodás szegfűk! – csapta össze kezét csodálkozva Valentyina Viktorovna.

– Szép virágok – mosolyodott el a munkás. – Hadd helyezzem el Önöknél valahol. Merthogy maguknak kényelmetlen lenne felemelni.

– Kérem, legyen oly kedves... amott, az éjjeliszekrényen jó lesz.

A munkás keresztülment a folyosón és letette a kosarat az éjjeliszekrényre. Voszkreszenszkij visszajött a tollal, aláírta a gyűrt elismervényt, majd egy rubellel együtt átnyújtotta a munkásnak.

– Ööö, nem lehet. – A férfi eltette a nyugtát és sietve kinyitotta az ajtót.

– A fáradzásaiért. Fogadja el.

– De hát ez a munkám, ez nem fáradtság. Köszönöm. Viszontlátásra!

A munkás távozott.

A professzor fejét csóválva tette el a pénzt.

– Ez valahogy elég sután jött ki...

– Háát igen – sóhajtott fel Valentyina Viktorovna és megölelte férjét.

– No, de oda se neki, semmiség. Inkább áruld el, mégis kitől vannak ezek a mesés virágok?

– Minden bizonnyal Szergej küldte. Vagy a tanszék. De úgy sejtem, hogy inkább Szergej.

Konsztantyin Filippics odasétált a szegfűhöz, elmosolyodott:

– Még nem felejtett el engem. Emlékszik...

– Rád, Kosztja, minden diák emlékszik.

– Ugyan már, azért ne túlozz...

– Én aztán nem túlzok...

A professzor bement a szobába, elhúzta a függönyt és ügyetlenkedve kinyitotta az ablakot. A meleg júniusi szellő beáradt a szobába, meglibbentve a függönyöket.

6 – Hullik a nyárfapihe, – mosolyodott el Valentyina Viktorovna.

– Tényleg. Mintha csak havazna.

– Emlékszel arra, amikor annak idején ugyanígy szállingóztak a pihék, még a vizsgaidőszak után?

– Iiigen – húzta száját szomorkás mosolyra Voszkreszenszkij és meg-
rázta a fejét. – Emlékszem, még egy pocsolóba is beleléptem. Közvetlenül
a megállónál.

– Amikor vártunk a villamosra?

– Igen. Akkoriban bizony még ritkán jártak. Kis kalap volt rajtad.
A kedvencem.

– A lilás? – kacagott fel Voszkreszenszkaja.

– Igen... még belegondolni is szörnyű! Mindennek már negyven éve.
Ugyanígy hullott a pihe, találkoztattak, viccelődtek és csókokat váltottak az
emberek... A nyárfapihe pedig még mindig teljesen ugyanolyan. Elképesztő!

– Milyen gyorsan tovaszállt minden.

– Igen. Épp ez a lényeg, hogy bár mennyi minden megvalósult, mégis
úgy tűnik, semmi sem...

– No, hát ez azért már mégiscsak túlzás. Semmi sem! Bár adná meg az
Isten mindenkinek az ilyen semmit.

A professzor felsóhajtott:

– Tudod, Válecska, ez mind relatív... minden relatív...

Valentyina Viktorovna gyöngéden férjére nézett.

A professzor megsimította bajszát:

– Nyárfapihe... nyárfapihe...

– Igen... nyárfapihe... – súgta halkán Voszkreszenszkaja.

Konsztantyin Filippics elsápadt, keze ökölbe szorult:

– Hogy te mekkora egy rohadt... ribanc vagy...

A feleség értetlenül eltátotta a száját.

– Rohadék!

A professzor esetlenül lendületet véve lecsapott, ököllel egyenesen
Valentyina Viktorovna arcába sújtva.

A nő feljajdult és a padlóra zuhant.

– Rohadék! Szarházi! Mocskos kurva! – sziszegte elfehéredve a pro-
fesszor.

– Kosztya... Kosztya... – suttogta rémülten Voszkreszenszkaja.

A professzor dühtől remegve mellé lépett és rugdosni kezdte:

– Te szemétre való szar! Szar! Szar!

Voszkreszenszkaja fülsiketítően felüvöltött.
A professor megragadott egy széket és tiszta erőből a fésülködőasztalhoz vágta.

A tükör szilánkjai csak úgy záporoztak a padlóra.

– Rohadék... kurva...

7

Felesége összevénzett arca felé köpött, de a nyál fennakadt a szakállán.

Voszkreszenszkaja továbbra is fülsiketítően üvöltött.

Konsztantyin Filippics kiszaladt a folyosóra, reszkető kézzel kinyitotta az ajtót és rohanni kezdett lefele a széles lépcsőn.

A földszintre érve a bejáratnál szembe jött vele a szomszédban lakó nyolc éves fiúcska. A professor visszakézből felpofozta szeplős kis arcát, majd kiviharzott az ajtón.

(Fordította: Turi Márton)

8 Jan Kuntur*

AZ ARCOMON RÉSZEG BAKANCSOK NYOMA...

Az arcomon részeg bakancsok nyoma.
Az egész testem véraláfutás a négy pár buzgó gyakorlatozásától.
Sértődés nincs – míg erőm tartott, ellenálltam...

Aztán meg: tudjam kézzel takarni arcom...

Zavaros olvadék... tócsák...

A vörös felhőzet,
mint a levert tüdő, kiharákol valamit a pirkadatba...

Örülök a tavasznak...

Bocsáss meg nekünk, Urunk...

ÚTI ÁLLOMÁSOK

Úti állomások. És nem tudhatod még,
mi vész oda rajtunk, mi az amit nyerhetsz.
Az ürmöm keserű; kopár, hazugságmentes
helyek hangtalan peremén növekedik.

Látható onnan mind, ami csillag és bolygó,
tűik előhívatlan rajzot tűznek
a tűzvirághoz* szálló pillangó-lelkekre.
S mindegyikük saját ítéletét viszi.

Úti állomások – szusszantás-pillanatok.
Szőnyegem porlepte. Az ingujjam szakadt.
Elöl fellegidben megvilágosodások
s messzi fellobbanások. Meg egy csésze tej.

*Kéküstökű csormolya (Melampyrum nemorosum)

MINT SZEMETET SÖPÖRT KI...

Mint szemetet söpört ki az eső és a szél
a Gerinc tépte felhőlyukakon
a háromszögű völgybe, mit kegyesen
menedékemül a föld mélye kínál.

Akárcsak a törpenyír inas bokrai,
úgy sarjadoztam, gyökeret eresztve
a hófoltok és a fenyőhatár sötét
szigete közt – mintegy az elemek,
idők s övezetek partján. Cseppként –
homlokról szemüregbe, pupillába
– a *Holtak hegye lábába* vájva –
egy ugrással csorgok le, hol a szél madara
nem támad, csak simogatja arcomat,
a szárítja vizes ruhám. Valahol a közelben
megvadult rétegek szállnak, de a bivak
elérhetetlen az elemek szertartásában
boszorkánygaloppozók csápjainak.

Élethossziglan keressük a *magunk völgyét*,
igyekszünk, s ideiglenes fészkekre-
oltalmakra lelünk...
Csillagok ragyognak
az égi vonalak szakadt rongya közt.

10 A CSISZTOP

A *Lófar* fölött nem várt zivatar dörög –
tilalmas a nehéz út a bősz patak
hömpölykövein. Csupán a sziklák,
a sziklakengyelek képét kapom.

A tajgai folyókanyarulat
egy hómező felől a pányváját veti
Szibéria kék óceánjára – vissza-
utadra a fáradtságba, hol
szúnyoghadak várnak áldozatra.
Szundíts egyet, míg szél ad enyhet a
Hol-Mindenütt-Gyereksírás-Hallik csúcsról;
boldogan áll ott a hullámokból
megmenekült öt figura...

Erőd,

hidd el, nemhiába fekteted belé, hisz
pár perc gyönyörűségért többet is
szívesen áldozunk...

(Fordította: Vándor Anna)

*Kötete a Napkút Kiadónál jelenik meg *A perem-lét könyve* címmel.

Mariam Petroszjan *Abban a házban* című, 2009-es regénye a megjelenését követő években igen nagy népszerűsége tett szert Oroszországban, több irodalmi díjjal is elismerték. A kötet pozitív fogadtatása elsősorban annak köszönhető, hogy benne a szerző egy olyan magával ragadó regényvilágot épített fel, amelyben a hétköznapi gondoktól űzött olvasó valóban nyugalomra és kikapcsolódásra lelhet. Az örmény származású írónő első (és ez idáig egyetlen) regényét övező eszképzizmust igazolja az a számos olvasó, aki saját bevallása szerint egyszerűen képtelen volt letenni a könyvet,

Elizaveta Sochivko 11

GYEREKRAJZOK EGY DÜLEDEZŐ HÁZFALON

Gyermeki és mágikus

szemléletmód Mariam

Petroszjan *Abban a házban*

című regényében

többször is újra nekikezdett az egyébként igencsak terjedelmes – a magyar kiadásban több mint 800 oldalt kitevő – történetnek. „Ha hazaviszed ezt a könyvet, akkor megállás nélkül fogod olvasni, nem figyelve a mindennapi feladatokra és problémákra. Ugyanígy kezdtem én is a múlt évi szabadságomat: elkezdtem képernyőről olvasni, aztán már nem volt megállás. De vajon mi, nyelvvel és irodalommal foglalkozók nem engedhetünk meg legalább nyáron magunknak egy teljes körű olvasói iszákosságot?” – ajánlja kollégái figyelmébe a könyvet egy tanár recenziójában, amelyben egyéniül külön kiemeli az *Abban a házban* hosszabb vizsgálódásokra is érdemes mitologikus háttérét. Természetesen persze mindenki, aki az irodalommal foglalkozik, már jól ismeri az említett érzést, amikor nem képes abbahagyni az adott kötet olvasását. Mindazonáltal vannak olyan könyvek, amelyek világából leginkább azért nehéz kiszakadni, mert szórakoztató jellegük mellett egy olyasfajta gondolkodás-modellt ajánlanak az olvasónak, amelyre szüksége lehet a mindennapi élet kihívásainak elviseléséhez és leküzdéséhez – és ez a sajátosság lesz az, ami Petroszjan regényét igazán különlegessé teszi.

Ahogy azt már a cím is jelzi, a történet egy házban játszódik, egy olyan intézményben, amelyben rokkant gyerekek élnek. Fontos már rögtön ezen a ponton leszögeznünk, hogy az *Abban a házban* sokkal inkább a fiatalok (lelki)világára koncentrál, mintsem a szüzsé szociális problematikájára. Petroszjan könyvében a gyermekek sajátos élete érezhetően archaikus elvek alapján szerveződik: az internátusnak egyaránt vannak fiatalabb és idősebb lakói is, akik különböző csoportokba vannak beosztva. Mindegyik társaság

egyfajta törzset alkot, amelyek nem csak külön névvel (például: Madarak, Patkányok), törzsfővel, megkülönböztető ruházkodással és viselkedésmóddal rendelkeznek, hanem egyedi hagyományokkal, rítusokkal, vagyis lényegében egyedülálló mitológiával is bírnak. Emellett magának a Háznak is
12 külön történelme és misztikus szokásrendszere van, ahogyan saját vezére is: a régi vezetőt Koponyának hívták, a mostani pedig a Vak. Már ebből is láthatjuk a Ház egyik saját tradícióját, miszerint mindegyik gyerek az intézetbe kerülve új nevet kap: a történet során csak egyiküknek, a Bagósra átkeresztelt Eriknek tudhatjuk meg az igazi nevét is.

Elsősorban azonban mégsem ezek a furcsa szokások teszik igazán szokatlan helyé az intézményt, hanem sokkal inkább az, hogy a Ház a valóság és a túlvilág határán áll: előbbinek a lakók között Kint, utóbbinak Erdő vagy Fonák a neve. A gyerekek olyan titkos, egyszersmind titkolt világban élnek, amelyekbe az intézetben dolgozó felnőtteknek nincsen és nem is lehet bejárása, ugyanis csak az lehet képes befogadni az épület misztikus színtjét, akinek valamiféle előzetes tudása van annak szakralitásáról. Fontos, hogy maguk a gyerekek sem egyformán állnak közel a Fonákhoz. Ahhoz ugyanis, hogy szabad akaratukból átkerüljenek ebbe a túlvilágba, szükséges egy speciális képesség, amely viszont nem mindegyikükben van meg, többnyire csak azon kevesekben, akik – ezen kiválasztottságuknál fogva – a Ház hierarchiájában valamilyen fontos pozíciót foglalnak el. A Fonákról egyébként tudni kell, hogy benne a tér-idő viszonyok eltorzulnak a reális világhoz képest: míg a valóságban csak hetek telnek el, addig az Erdőben évek szállnak tova, még hozzá – ennek a mágikus szférának a saját törvényei miatt – váltakozó sebességgel.

A regénynek ez a mágikus realista jellege, vagyis a csoda és a realitás keveredése a gyerekek sérültségét, amit a hétköznapi életben csak nehezen – vagy éppen sehogy sem – lehet teljesen feldolgozni, egy olyan fikatív világba emeli, ahol ez a tragikus jelleg nagyrészt eltűnik. A fentebb idézett kritika a következőképp szól erről: „A könyv cselekménye tényleg eléggé nyomasztó, de a regényben annyi bűvölet, melegség és humor van, hogy azt olvasva nem kell félnünk, hogy a komor irodalom bánatos bozótjába kerülünk. A fiatal szereplők egymástól jól elkülöníthető, egyedi hangjai mintha hatálytalanítanák az élet kegyetlen igazságtalanságát.” Amire itt igazán érdemes felfigyelnünk, az az „élet kegyetlen igazságtalanságának hatályon kívül helyezése”, amely az *Abban a házban* egyik legfontosabb jellemzője. Ez a sajátosság egyébként már a regény keletkezésének körülményeiben is remekül megmutatkozik, hiszen a szerzőnek a könyv egyfajta menedékhely volt. Petroszjan a kötet anyagát eredetileg ugyanis nem megjelenésre szánt szövegnek tervezte, hanem (1991-től kezdve) éveken át akkor írta – amolyan terápiás jelleggel –, ha rosszul érezte magát, ha el akarta felejteni a problémáit. Az író 1998-ban végül

egyik barátnőjének adta a befejezetlen kéziratot, amely kézről kézre járva, csaknem 10 év alatt jutott el egy szerkesztőhöz, aki publikációra ajánlotta: lehetővé téve, hogy ne csak szerzőnek, de a szélesebb olvasóközönségnek is biztonságot nyújtó menedékként szolgálhasson. Ez az oltalmazó jelleg tehát annak köszönhető, hogy a regényben a letargikus témafelvetéssel szemben egy olyan szempont is jelentkezik, amely a valóságban természetesen ugyan nem old(hat)ja meg a gondokat, de a fikció keretein belül elviselhetőnek, észrevehetetlennek láttatja a szenvedést. Lényegében a hollywoodi filmek hatásmechanizmusa lép itt működésbe: a problémák feldolgozására olyan módokat kapunk, hogy azt kívánjuk, bár azok reális életben is ilyen egyszerűen érvényesíthetők lennének. Ez a modern kultúrában, magas- és populáris művészetben egyaránt megmutatkozó szempont pedig nem más, mint a mágikus világfelfogás, amelynek alapja egy archaikus, mitikus gondolkodásmód.

A modern kultúra mitologizációja, vagyis a mítoszhoz való (vissza)fordulása a 19. század végén kezdődött, és a 20. században folklór, a primitív társadalmak, a mitikus gondolkodásmód, majd pedig a gyermekek sajátos világlátásának tanulmányozásával vált egyre kiterjedtebbé. A mitologikus gondolkodásmódra nem a személyiségen alapuló egyéni megismerés, hanem a világ egyfajta kollektív tudása és tapasztalása jellemző. További ismérve az idő ciklikus szemlélete, amely az élet végessége keltette szorongás, a halálfélelem tompításra szolgál. A biztonságérzet kereséséből következik, hogy mind a mitikus gondolkodásmód, mind pedig az azt felelevenítő modern mágikus világszemlélet csak a realitás egy meghatározott szegmensével foglalkozik. Ahogyan azt Jeleazar Meletyinszkij orosz etnológus és irodalomtörténész is megjegyzi: „A mítosz próbál olyan problémákat megoldani, amelyek a tudomány hatáskörén kívül esnek. Ezek a metafizikai problémák, amelyek a születéssel, a halállal, az emberi sorssal állnak kapcsolatban. A mítosz kizárja a megmagyarázhatatlan eseményeket és a feloldhatatlan ellenmondásokat.” A mitikus világfelfogásban a harmonizáció és a szabályozás tehát fontosabb, mint a tudásvágy. Érdeemes kiemelnünk, hogy a modern kultúra ugyanazokra a gondokra keresi a mítoszban a megoldást, amelyeket maga a mitikus gondolkodásmód eleve kizár; ilyen az elidegenedés, a végleges elmúlásként értett halál, vagy a nyelvben mint jelrendszerben való csalódás. Nem véletlen tehát, hogy a mágikus realista művek általában valamilyen tragikus eseményről szólnak, legyen az diktúra, kegyetlenség, vagy éppen szegénység.

A mitologizációnak és a mágikus gondolkodásnak tehát megvan a maga közel sem elhanyagolható előnyei: valamelyest leveszi az ember válláról a felelősséget, aki így képes lehet megbirkózni ez említett csalódásokkal.

Ahogy azt a gyermeki és a mágikus gondolkodásmóddal egyaránt foglalkozó pszichológus, Eugene Szubbotszkij ennek kapcsán egyik cikkében is írja, a mágikus gondolkodás segít minket mindenkor elhagyatottságunkban, megadja a gondok és tragédiák feletti kontroll érzetét – és részben ezért is olyan népszerűek annyira az olyan könyvek, mint *A Gyűrűk Ura* és a *Harry Potter* sorozat. Tulajdonképpen ez az elképzelés mutatkozik meg az olyan hétköznapi babonákban is, mint amikor az ember nem megy át a létra alatt, mert az rossz ómen, vagy mikor kitalál magának különböző rítusokat, amelyek látszólag (legalábbis ezen logika szerint) a kívánt eredményhez, a bajok elkerüléséhez vezetnek.

A mágikus gondolkodás tehát a félelem legyőzése tett kísérlet, amely egyúttal azonban rögzíti is a szorongás érzetét. A modern ember alapvetően nem képes és nem is hajlandó teljesen a világ mitologikus, vagyis tulajdon individualitásával ellentétes felfogásában elmerülni, lemondani ezzel saját személyiségéről, azzal pedig, hogy a rítussal összefüggésbe állítja életét, sokkal inkább védtelenné teszi magát, még ha közben látszólag le is veszi magáról a felelősséget, egy nála nagyobb, külső erőre (mágiára, sorsra) testálva azt. Az irodalomban ennek a segítő és korlátozó aspektusokkal egyaránt bíró jelenségnek különböző megnyilvánulásai vannak. Az olyan szövegekben például, mint Andrej Platonov regényei, a mitikus világfelfogásnak inkább tragikus voltát tapasztaljunk: a szereplők mintha ezekben a történetekben is tompítani próbálnák félelmeiket és szerencsétlenségüket az említett gondolkodásmóddal, szembeötlővé válik azonban ennek valósággal ellentétes, életidegen mivolta. Ezzel szemben Petroszjan regénye inkább egy olyan fiktív világot teremt, ahol a problémák végső soron jelentéktelenné válnak. Az *Abban a házban* annyiban kétségtelenül közel áll a fantasy zsánerhez, hogy a történet konfliktusai könnyedén, mindenféle nyomasztó érzettől mentesen oldódnak meg, olyannyira, hogy a történetben voltaképpen nincs egyetlen megrendítő erejű tragédia sem. Petroszjan kötete nem a megrázó momentumokra, hanem sokkal inkább az egyes karakterekre helyezi a hangsúlyt, egyúttal a hozzájuk kapcsolódó gyermeki szemléletmódra, amely számos párhuzamot mutat a fentiekben tárgyalt mágikus gondolkodásmóddal.

A GYERMEKI ESZME ÉS A MÁGIKUS GONDOLKODÁS

A mágikus gondolkodás a pszichológiában és az antropológiában egy elég széles körben vizsgált, változatlanul fejlődő kutatási terület. Anélkül, hogy hosszasan elmerülnénk az elért tudományos eredményekben, érdemes megemlítenünk Jean Piaget nevét. A svájci pszichológus munkásságának jelentősége elsősorban abban rejlett, hogy a gyermeki tudatot egy önálló jelenségként, nem pedig mint ki nem fejlődött felnőtt pszichét tanulmányozta.

Vizsgálataiban Piaget több párhuzamot is talált a mágikus és gyermeki gondolkodásmód között: a gyerekek egocentrizmusát – vagyis bizonyosságukat abban, hogy mindenki ugyanúgy gondolkozik, mint ők –, meggyőződésüket abban, hogy képesek kontrollálni a világot. A gyerekek emellett a primitív társadalmak tagjaihoz hasonlóan hajlamosak különböző rítusokat végezni, hogy elérjenek céljaikat. Erkölcsük kialakulása is ilyen ismétlődő szokásokhoz kapcsolódik: eleinte ez a büntetés elkerülése, majd később a jutalom reménye motiválta helyes viselkedésmód gyakorlása. Lev Vigotszkij és Alekszandr Luria pszichológusok egyik tanulmányukban a gyerekekre jellemző sajátos szertartásokra a következő érdekes példát hozzák: egy kislány észrevette, hogy jobban sikerül anyukája megbízásait teljesítenie, ha azt szülője néhányszor ezt elismételte. Ezért azt kérte, hogy mondja el neki a feladatot háromszor, majd rögtön elfutott elvégezni a kérést, anélkül, hogy egyáltalán végighallgatta volna, vagyis sajátos logikájában a rítus performatív aktusának, és nem pedig az ismétlődő – ezáltal könnyebben megjegyezhető – ismeretek eredményének tulajdonította a jobb teljesítőképességet.

Térjünk most azonban át a gyerekek egyedi, a mitikus világlátással több hasonlóságot mutató gondolkodásmódjának irodalmi lenyomataira, vagyis röviden vázoljuk fel azt a tradíciót, amelybe az *Abban a házban* illeszkedik. A témakör legismertebb alkotása kétségtelenül William Golding *A Legyek Ura* című regénye, amelyet szerzője eredetileg Robert M. Ballantyne 1857-es robinzonádjának, *A korallsziget* paródiájának szánt. *A korallsziget* a viktoriánus Britannia felvilágosodott embertípusát írja le, aki képes rendet teremteni a kevésbé szabályozott társadalmakban – a gyerekszereplők felelősségteljesek, könnyedén megbirkóznak a felmerülő problémákkal. Golding könyvével ezt az idealisztikus elképzelést akarta kifigurázni, de eközben egy nagyon érdekes látletet is adott a gyermeki tudatról, amelyben már ott lapang a bűn lehetősége – hasonlóképp tesz majd csaknem fél évszázaddal később Toby Litt is *Deadkidsongs* című, 2001-ben megjelent regényében, amelynek kiindulópontja szintén a gyerekek kegyetlensége és szabályokhoz való vonzódása. *A Legyek Urában* jól tükröződik a gyerekek tudatának korábban már említett egocentrikus vonása, a mágikus gondolkodásmódhoz való hasonlósága: a gyerekek törzseket alapítanak és rituális táncokat végeznek a vadászatok előtt, illetve ami még különösen nagy hangsúlyt kap: igen gyorsan elfelejtik az etikai elveket, olyannyira, hogy a morál hanyatlása végül gyilkosságba torkollik. Ennek kapcsán említsük meg Lawrence Kohlberg amerikai pszichológust, aki Piaget kutatásait folytatva arra a következtetésre jutott, hogy először nem a morál, hanem maga a szabály a fontos, amelyet a gyerekek különböző mértékben hajlandóak betartani – például a szabály

mindenhatóságának engedelmeskedni, büntetés elkerülése vagy jutalom céljából elfogadni – attól függően, hogy éppen fejlődésük melyik stádiumában vannak. A gyermeki erkölcs összességében tehát nem önálló, ami Golding regényében is remekül megmutatkozik, ugyanis a szereplők viselkedését

16 egy felnőttekre jellemző, felelősségteljes perspektívából kritizálja.

Ezt a nézőpontot, vagyis a nagykorúság normáinak betartását két szereplő biztosítja, Ralph és Röfi – ők képviselik Ballantyne regényének viktoriánus ideálját. Röfi inkább a szabályokat hajlandó betartani, Ralph pedig képes magára vállalni a felelősséget, képes saját döntéseket hozni. Ők ketten állnak szemben az elvadult gyerekek közösségével, amely lassanként elpusztítja saját magát.

Petroszjan regényében azonban az említett szerepek helyet cserélnek: Erik, a felelősséget felvállaló, a felnőttek világlátását leginkább tükröző karakter éppen azokhoz a szereplőkhöz tartozik, akik nem ismerik a Ház igazi lényegét, ezért nem képesek érdemi bírálatot megfogalmazni az adott szituációkban, vagyis akiknek véleménye végső soron súlytalan és elhanyagolható. Golding regényében a gyerekeknek nincs igazán lehetőségük a játékra, a kötelezettségek alóli kibújásra, hiszen tartaniuk kell magukat a hozott szabályokhoz, míg Petroszjan könyvében éppen azok illeszkednek legkevésbé a regény mágikus világába, akik követik a felnőtt lét előírásait. A Ház szabályai leginkább abban állnak, hogy az ott lakóknak az épület misztikus lényegét kell ismerniük, illetve az alapján cselekedniük. Hiányzik az órarend-szerű időbeosztás, a kötelező munka, vagyis nincs semmi, ami „unalmas” és „felnőtt”. A Házban tehát a merev előírások elutasításának sajátos „szabályai” uralkodnak, gyakran mutatva a mágikus világfelfogás jellemző vonásait, amelyekre a realista nézőpontot képviselő Erik előszeretettel csodálkozik rá: „A négyes csoportba költözőnek nyomatékosan ajánljuk, hogy szabaduljon meg minden időmérő szerkezettől, úgymint: ébresztőóra, kronométer, stopper, karóra stb. Az ilyen jellegű tárgy rejtegetésének kísérletét a szakértői vizsgálat haladéktalanul felderíti, és a további hasonló provokációk elkerülése érdekében a szabály megsértője a szakértő által meghatározott és jóváhagyott büntetésben részesül. [...] Az áttelepülő, függetlenül az áttelepülés helyétől, ne hagyjon az előző helyén ruhadarabokat, ágyneműt, felszerelési tárgyakat, maga készítette tárgyakat, továbbá szerves anyagokat: hajszalet, körmöt, nyálát, spermát, használt kötszert, ragtapaszt, zsebkendőt”. Az idézett részlet második felében egy olyan babonáról van szó, amelyet Szubbotszki „magical transfer”-nek nevez. Ezen hiedelem szerint a személyes tárgyak, illetve szerves anyagok hatással lehetnek tulajdonosuk további életére, sőt, környezetére is – ezzel magyarázható, hogy nem szabad ezeket a Házban hátrahagyni. A négyes csoportra vonatkozó másik fontos szabály az idő mérésére vonatkozó tilalom, ami az idő egy archaikus felfogását eleveníti meg – az idő

feletti kontrollt egyébként, ahogyan azt később megtudjuk, egy Tabaki nevű figura gyakorolja. Érdemes ezen a ponton megjegyeznünk, hogy a regényen végigvonuló mitikus gondolkodásmód fontosabb attribútumai egy-egy karakteren remekül megfigyelhetők, ezért érdemes a továbbiakban az *Abban a házban* néhány fontosabb szereplőjét kiemelve folytatnunk 17 vizsgálódásunkat.

TABAKI, AZ IDŐ GAZDÁJA

Az időtlenség eszméje egy nagyon jellemző vonása a mitikus világfelfogásnak. Ahogyan azt Mircea Eliade *Az örök visszatérés mítosza* című könyvében is olvashatjuk, az antik civilizációk embere védte magát a történelmi idő lineáris elgondolásától, az egyes történelmi események egyediként történő tétélezésétől, mikor egy ciklikus időfelfogást követett, amely szerint minden történés csak ismétlődik, nem pedig egyedi. Ennek az elképzelésnek köszönhetően a halál és a szenvedés is relatívvá, elviselhetőbbé válik. Olga Freidenberg orosz filológus ennek kapcsán hangsúlyozta a Hold szerepét: a Hold ciklusaiban meghal, de mindig újjászületik, és a mitologikus világfelfogás ezt a jelenséget vetíti ki az egész világ, az élet működésére, amely ezen elgondolás szerint tehát repetitív szakaszokban, az örök visszatérés jegyében zajlik. Az egyirányú időkonceptióról való lemondása megóvta az archaikus kultúrák emberét a személyiség konfliktusától, és éppen ezért fordul hozzá a modern kultúra is: a körforgás mindig ismétlődő világban elhanyagolhatók az egyén problémái, frusztrációi és kívánságai, súlytalaná válik a környezetével szembeni idegensége és egyedülisége, vagyis az egzisztencialista filozófia kardinális problémái.

Petroszjan regényében szintén megszűnik az idő egyirányúsága: az Idő Gazdája, Tabaki ugyanis képes visszaküldeni az embert a múltba, illetve elérni, hogy ez a személy újrászülessen a Ház reális világában. Érdemes megneznünk azt a részletet, amelyben Tabaki a Lord nevű szereplőt visszahelyezi a múltba – amelynek egyébként már az előzménye is igen érdekes, mikor Lord keresi az Idő gazdáját, akiről ugyan gyanítja, hogy Tabaki, azonban ha ezt nem sikerül kiszednie belőle, úgy – a Ház misztikus természetéből adódóan – a következő napra elfelejti sejtését és újra kell kezdenie a kutatását. „'Ködösen' néz, megfogja a kezem és megcsókolja. És ekkor – bármilyen szörnyű – az Idő Gazdájává válok. Aki a halál küszöbén áll, ami tulajdonképpen megszokott dolog, mert ördög tudja, ez az Ő-ÉN hány éves. Annyit senki nem él. Legfeljebb a létét tengeti. Ezt ki nem állhatom, az ördögi öregember ezért olyan érthetetlen, végtelen álomban leledzik. A Gazda bólint – nem pazarolja az időt szavakra –, bólint – ez pedig több, mint amit mi megengedhetünk magunknak,

s én visszatérek a magam drágalátos-szeretett-imádott énjébe, közben nem vagyok képes visszatartani egy undok vihogást.” Az Idő Gazdája tehát a Házban egy fiatal fiú, míg az Erdő varázslatos világában egy agg öregember – a karakter identitásának mindkét fele tud a másikról, ami a sajátos idő-
18 szemlélet miatt azonban egységet, mintsem diszharmóniát eredményez. A lineárisan felfogott élet két végpontja találkozik itt egyetlen emberben, vagyis Tabaki – egyébként nagyon szórakoztató – személyében az idő önmagába visszatérő körré görbül. Szintén a ciklikus időhöz kapcsolódik az a jelenet, mikor a Dögkeselyű nevű szereplő akar visszatérni a múltba meghalt ikertestvére miatt. Ami azonban végül nem valósul meg, ez esetben ugyanis a Ház saját szabályai miatt nem engedélyezett az időutazás, bár ettől függetlenül elvben az még lehetséges marad: „– Nemet fog mondani – mondja a Szfinx. – Ilyen kérésre nemet mond, hidd el. Úgy fog tenni, mintha nem értené, mit kérek. Sakálként [vagyis Tabakiként. E.S.] fog viselkedni, nem is esik nehezére. És még csak elutasításnak vagy színlelésnek se lehet nevezni, Mert a visszafelé szóló jegyet nem Sakál adja. Hanem Ő – vagyis AZ. Az pedig már akkor tudta, mi hány méter, amikor mi még meg se születtünk, Egyébként... becsszavamra, hidd el, eminnen, erről az oldalról nem vezet hozzá út. Csak a fonákról.”

A VAK

Tabakihoz hasonló szerepet tölt be a regényben a Vak nevű karakter, a Ház vezetője. Ő az, aki a legközelebb áll a túlvilághoz – vagyis az archaikus törzsek sámánjaihoz hasonlóan nevében jelzett fogyatéksága a mitologikus gondolkodásmód logikája szerint a spiritualításra irányuló érzékenységgel, látónoki képességgel kompenzálta. Ennek a karakternek hosszas kultúrtörténeti előzményei vannak, egyik archetípusa a görög mitológia prófétája, Teiresziasz, aki az istenek büntetése következtében egyszerre veszíti el látását és tesz szert jóstehetségre, és akinek alakja számos helyen felbukkan az irodalomban, Szophoklészttől kezdve Dantén át egészen T. S. Elliotig. Emellett az észak-amerikai, szibériai, ázsiai sámánizmus hagyományaira is jellemző, hogy a jóslás rítusa közben a jövőmondók olyan anyagokat vettek be (pl. mérgező gombákat), amelyektől „elvakultak”, bizonyos időre rövidlátóakká váltak. Ez a reális világban jelentkező fogyatékság arra utal, hogy a médium már kevésbé tartozik ehhez az érzékszervileg megragadható világhoz, vagyis közelebb áll ahhoz a transzcendens szférához, amely az átlagos ember, a materiális valóság foglya elől elzár.

Ezt a hagyományt követve Petroszjan világtalanja is nehézségek nélkül utazik át a Ház valóságából az Erdő mágikus dimenziójába, ahol egyébként nagyon úgy tűnik, hogy már nem is vak. Karakterén egyébként remekül

megmutatkozik a mitológián alapuló szövegek egyik gyakori ismérve, miszerint a fontosabb szereplők általában nagyon keveset beszélnek: mintha szavaik mögött mindig valami titokzatos, ki nem mondott szabályzat állna. Petroszjan regényében ennek a különös hiedelemrendszernek mindenki csak egy részét ismeri, a Vak azonban mindegyikükénél többet, 19
ezzel egyfajta próféta pozícióra szert téve.

SZFINX ÉS A BEAVATÁS RÍTUSA

Szfinx, aki korábban karok nélküli kisiúként került az intézménybe, egy fokkal alacsonyabb szinten áll a Ház hierarchiájában, mint Tabaki és a Vak. Ő a reális és a misztikus világhoz egyaránt tartozik: ha akar, képes ugyan átutazni a túlvilágba, azonban nem akar teljesen elmerülni benne. Szfinx karaktere azért is különösen izgalmas, mert ennél a szereplőnél jól megfigyelhető a mítoszoktól elválaszthatatlan beavatási szertartások logikája. Ezek a rítusok, miután gyakorlásuk folyamatosan kikopott az archaikus társadalmak hétköznapjaiból, először a színhagyomány útján terjedő népmesék világába helyeződtek át.

Ahogy az Vlagyimir Propp és Eliade tanulmányaiból is tudható, a modern időkben jobbra csak fiktív históriákként olvasott népmesék mindegyike egy-egy rituálé elavulásakor jött létre, amikor az adott szertartás kegyetlensége már – még ha csak az allegóriák szintjén is – szóba kerülhetett. Ezeknek a történeteknek a hőse általában valamilyen sürgőségtől hajtva egy erdőbe, tengerentúli országba, vagy éppen az égbe indul – olyan helyekre, amelyek mind túlvilágot jelképezik. Útja közben különböző „kalandokon” megy át, amelyek voltaképpen igazából kínzások voltak: például azt a kegyetlen büntetést, amit a magyar nyelv a „szíjat hasítok a hátadból” kifejezésben őriz, valóban alkalmazták egyes rítusok során is, és erről később a népmesék is említést tettek. Ezekben a regékben a kegyetlen beavatási szertartás sokszor olyannyira fájdalmas, hogy a résztvevők gyakran elájulnak, illetve elveszítik emlékezetüket, mintegy az újjászületés sajátos jegyeként. A főszereplő ezt követően meghalt emberekkel is találkozik, akik próbára teszik. Erre remek példa a magyar folklórban vasorrú bába néven ismert boszorkányszerű öregasszony. Ennek a karakternek az eredetéről a *Magyar Néprajzi Lexikon* a következőképpen ír: „A vasorrú bába képe is ismert: legközelebbi nyelvrokonaink, az obi-ugorok ábrázolják így szellemeiket. Ezeknek időről időre áldozatot mutatnak be: arcukat, szájukat, orrukat bekenték vérrel, hússal, zsírral stb. Hogy az arc ne korhadjon hamar, a báb kiemelkedő orrú faarcát fémlappal fedték (cink, ólom, bádóg, réz vagy ezüst).” Az orosz mesékben a vasorrú

bába (Баба Яга) leírása mindig utal arra, hogy valójában az egy holttest, ami a koporsóban fekszik: pl. csontos a lába, kicsi a háza, ezért orrával érinti a mennyezetet, lábával pedig a falat. „Halála” után, vagyis az elmúlás szim-

20 bolikus legyőzését követően a hős végül újjászületik a világban, immáron férfiként. A túlvilágra való eljutásról és az onnan történő visszatérésről szóló népmesék lényegében tehát a felnőtté válás összetett folyamatát élezik ki egy varázslatos, intenzív határtapasztalatra. Ez a tradíció az írásos kultúrában is tovább folytatódott, az ókortól kezdve. A rítusok az antik görög irodalomban, epikus művekben közismerten fontos szerepet játszottak, egészen a modern időkig felbukkannak a szövegekben a beavatási szertartások nyomai, ahogyan arra Meletyinszkij is rámutat, még a *Varázshegyben* és az *Ulyysesben* is megfigyelhetőek ilyen jellegű utalások.

Most azonban térjünk át arra, ahogyan ez a rítus Petroszjan könyvében megjelenik. Szó esett már arról, hogy a Ház lakóit alapvetően két osztályra lehet osztani koruk szerint: kicsikre és nagyobb, kamaszkorú kölykökre. Amikor a gyerekek az internátusba kerülnek, új nevet kapnak, kötelezően valamelyik „őslakostól”. Ezen a ponton megjelenik a név mitologikus szerepe, ugyanis az átnevezés az újjászületéssel asszociálódik. Kiskorában először a „Szöcske” nevet kapja. Szfinx kezdetben olyanná akar válni, mint a már említett Koponya, majd találkozik egy korosabb fiúval, Őszhajúval, aki szárnyai alá veszi és felkészíti őt a rítusra. A beavatás a következőképpen zajlik: Szfinx a Ház világában elájul, egyfajta kómába kerül, s ezzel átlépve az épület misztikus, túlvilági szférájába. Amikor teljesen megkopaszodva magához tér a valóságban, immáron – az Erdő korábban már említett saját tér-idő törvényei következtében – kamasz, ezért a felnőtt gyerekek csoportjába helyezik át, ami ismét egy új, ezúttal a – valószínűleg a fiú ravaszságára utaló – Szfinx név adományozásával jár. Érdeemes megfigyelnünk, hogy nemcsak a névadás, hanem a kopaszság is az újjászületéssel áll szimbolikus kapcsolatban, hiszen utal a csecsemők tarságára: a népmesékben egyébként gyakran előfordul, hogy a beavatottnak a szertartás után is kopasznak kellett maradnia, akár úgy is, hogy imitálnia kellett a fej csupaszságát egy belekből készült sapka hordásával.

Petroszjan regényében a többi gyerek beavatásról nem tudunk meg semmi konkrétumot, annyi azonban bizonyos, hogy Szfinxhez hasonlóan ők is új nevet kapnak az idősebb csoportba átkerülve: Bűdöske a már bemutatott Tabakivá válik, a Halálnak hívott fiúból pedig Vörös lesz. Utóbbi egyébként szintén nagyon érdekes szereplő, akit a Ház – a lakók által csak Hullagyrának nevezett – kórházi osztályán tartottak éveken át, arra várva, hogy egyszer majd meghal, ő azonban hirtelen – minden ok és magyarázat nélkül – felépülve visszatért az életbe, majd új nevét felvéve a Patkányok vezérévé vált. Fontos ismertetőjegye, hogy mindig sötét szemüveget hord, elrejtve ezzel

kifinomult és szép arcát, valamint az emberekre különleges hatással bíró szeméit. Hasonlóképpen próbálja meg elfedni a Halál valódi lényegét a Vörösre való átkeresztelés, mindazonáltal így is egyértelmű marad az általa képviselt mitológiai háttér, vagyis az, hogy a fiú személyében ténylegesen az elmúlás testesül meg a műben, a halál-újjászületés egész regényt átható örök körforgásának részeként. 21

A BAGÓS (ERIK) ÉS RALPH

Az átnevezés kapcsán érdemes kiemelni egy korábban már megemlített szereplőt, Eriket: ő az az karakter, akinek ismerjük ezt az intézetbe jutása előtti nevét. Az internátusba kerülve Bagósrá átkeresztelt fiú eleinte a Fácánok törzsébe tartozik, onnan megy át később a Házat vezető négyes csoportba. Az előbbi kommuna legfontosabb jellemzője, hogy követi a felnőtt élet szabályait. Tagjai olyanok, mint Röfi karaktere Goldingnál: tartják magukat az előírásokhoz, de nem önállóak, így más gyerekek számára unalmasak. Petroszjannál azonban a Fácánok emellett még kegyetlenek is, hajlamosak szocialista típusú gyűléseket rendezni, ahol megtárgyalják azoknak az ügyét, akik nem felelnek meg az elvárásaiknak. Ennek következtében a felnőtt perspektíva a regényben már a kezdetektől fogva negatív felhangokat kap, amire jó példa a Fácánok alábbi jellemzése: „Mégkérdeztek, tudom-e, milyen ártalmas a nikotin a környezetem egészségére. Természetesen tudom. Nem egyszerűen tudom, de akár magam is tarthatnék előadást a témáról, mert fél év alatt annyi brosúrát, cikket és idézetet etettek meg velem a dohányzás ártalmáról, hogy húsz embernek is elég lenne, sőt, még maradna is. Beszéltek a tüdőrákról. Aztán külön a rákról [...] Nett kisfiúk, tiszta ingben, komolyak és pozitív beállítottságúak. De az arcbőrük alatt méreg marta vénasszonyábrázatok rejtőztek.” A felnőtt látásmódot képviselő szereplők (az intézmény igazgatója és tanárai, a Fácánok) nem értik a ház mágikus voltát, ezért morális ítéleteik sem mondhatóak megalapozottnak és érvényesnek, vagyis nem képesek a tapasztalt bűnnel szembeni erkölcsi ellensúlyt nyújtani. Van azonban két szereplő, akiknek szemlélete köztes helyet foglal el a fiatal gyerekek és a nagykorúak gondolkodásmódja között – az egyik Erik, a másik pedig Ralph.

A már nevével is *A Legyek Urára* utal(hat)ó Ralph egy olyan felnőtt nevelő, aki részben megérti a Ház mágikus természetét. Bár nézetei a felnőttésg normáin nyugszanak, nyitott marad a gyerekek sajátos gondolkodásmódjára is, és ez a köztes álláspont nagyon erőteljesen megmutatkozik, mikor a Házban gyilkosság történik. Ralphot sokkolja az emberölés, amelynek ráadásul az összes gyerek tanúja volt. Idővel azonban elutasító ítélete valamelyest

enyhülni látszik: bár nem érti a kölykök cselekedeteit (ahogyan ők sem engedik be nevelőjüket saját világukba), mégis képes megértéssel fordulni irányukba, vagyis elfogadni, hogy valamiféle speciális körülmény következtében „kellett” a gyerekeknek ekképpen viselkedniük.

22 A gyilkosság ábrázolása valószínűleg egyébként a legfelreérthetőbb része a könyvnek, ugyanis az emberölés mintegy szükségesnek mutatkozik, méghozzá ezt az elkerülhetetlenséget éppen azok a szereplők legitimálják, akik a regényben úgymond „megbízhatóak”. Nézzük meg részletesebben Erik karakterét, hogy megértsük, hogy mit is kell értenünk ez alatt a sajátos megbízhatóság alatt. A többszólamú, lényegében a legfontosabb szereplők személyes elbeszéléséből felépülő könyvben először Erik szemszögéből látjuk az eseményeket. Nagyon fontos, hogy éppen Erik figyeli meg környezetén azt, amit korábban említettünk a mitologizációval kapcsolatban, vagyis a babonákkal történő problémamegoldást, illetve az erre való hajlandóságot a gyermekkorban: „A Ház lakóinak a szenvedélyes vonzalma minden szokatlan iránt nem volt véletlen. Így fordították a keserűséget babonákká. A babonák hagyományokká alakultak át, a hagyományokhoz pedig gyorsan hozzászokik az ember. Különösen gyerekkorában.” Nagyon érdekes, hogy ez az *Abban a házban* gondolati alapzatát ügyesen leíró meglátás éppen Eriktől származik, akinek álláspontja a történet során rendre érvénytelennek bizonyul. Erik alapvetően ugyanis egy kíváncsi néző, aki kívülrőlként egy realista nézőpontból kritizálja, megkérdőjelezi, vagy éppenséggel megmagyarázza a varázslatos eseményeket. A mágikus realizmusban ilyen külső perspektíva, amelyből kételkedni lehetne a varázslatos események logikusságában vagy realitásában, általában nincsen. Legtöbb esetben belülről látjuk az eseményeket, vagyis a feltáruló misztikus hiedelemvilág nem tudományszerűen van leírva, hanem egy olyan szereplő-narrátor látatja, aki maga is elfogadja annak sajátos törvényeit. Petroszjan regényében a kritikai szempont egy olyan karakternél jelentkezik, aki nem képes befogadni a mágikus eseményeket, de csak azért, mert nem akar hinni bennük, noha maga is tapasztalja őket. Láthatjuk tehát, hogy Erik „realista” véleménye korántsem objektív – ugyanakkor mégis ő az a központi szereplő, aki elítéli a gyilkosságot.

Amikor a gyerekek a Pompeius nevű törzsfő kiiktatásának lehetőségét tárgyalják, eleinte úgy tűnik, hogy még Szfinx is szükségtelennek tartja a készlőben lévő gyilkosságot: „– Nem volt értelme lebeszélni a verekedésről – magyarázta a Szfinx. – Úgysem értette volna meg.

– Miért, talán szándékodban volt? – szisszent fel Tabaki. – Elment az eszed? Hogy nézett volna az ki? Gondoltál erre?

A Szfinx felült.

– Akárhogy is nézett volna ki – mondta. – Meg kellett volna próbálni. Ő is ember.

- Ő egy barom – ordított fel Tabaki. – Egy hülye állat!
- Ezért nem szokás ölni.
- De még mennyire hogy szokás! [...]
- Nagyon is szokás ölni érte – ismételte Tabaki már csendesebben.

A Szfinx egy darabig még farkaszemet nézett vele, aztán 23
elfordult.”

Ebből a szöveghelyből az érződik, hogy a szereplők már a halálhoz vezető párbaj előtt tudják, hogy Pompeiust meg fogják ölni. Kezdetben Szfinx a gyilkosság ellen van, mivel azonban Pompeius egy (a történetben nem tisztázott) ősi törvény miatt nem maradhatna életben, végül beletörődik annak elkerülhetetlenségébe – miközben Erik még csak nem is hitte, hogy az egyáltalán valóban megtörténhet.

Maga a gyilkosság ismételten a rítusok szellemét idézi meg: a gyerekek körben állnak egymás kezét fogva, majd amikor szétoszlik a kör, középen a Pompeius fekszik, akit a Vak leszúrt egy késsel. Érdekes, hogy mindjárt a haláleset után Tabaki, miközben segít a tolöszékes Eriknek visszatalálni a szobájába a sötétben, a következőt motyogja: „Huss, ne engem, huss, tágulj tőlem, keress magadnak más irhát, menj a folyóra, olvadj a holdba, velem össze ne akaszkojdj...” Ismét láthatjuk tehát, hogy – amint arról a ciklikus időbeliség kapcsán már korábban szó esett – az *Abban a házban* világban a halál közel sem jelenti feltétlenül a létezés abszolút lezárását: az elhunyt szereplő valahol tovább él, vagyis túlvilágra távozása a Házban nem jelenti, hogy véglegesen eltűnt volna, hogy ne lenne továbbra társai közelében.

Érdekes azonban, hogy a regényben történik még egy gyilkosság, a Rénszarvas nevű szereplő megölése, amely mintha kivételt képezne a fentebb leírtak alól. Rénszarvas a gyerekek nevelője volt, neki köszönhető a Szfinx és a Vak közötti barátság is. Ami azonban ennél sokkal fontosabb: ő az egyetlen felnőtt, aki igazán megértette a Ház mágikus mivoltát és különleges természetét. Haláláról a történetben meglehetősen kevés szó esik, azonban így is érezhető, hogy itt egy tényleges veszteségről van szó, amin nem lehet változtatni – Rénszarvas nem tér vissza szellemként, ahogyan nem kerül szóba esetleges visszahozása sem a túlvilágról az Idő Gazdája segítségével.

Ez a homályban hagyott haláleset is jól mutatja, hogy bár a mitológikus vonal Mariam Petroszjan lírai tartalommal bíró kötetében nagyon konzekvens és könnyen követhető, azonban a szerző mégsem ezt, hanem a szüzsét és a karaktereket állítja a középpontba. Az *Abban a házban* szereplői kétségtelenül nagyon szerethetőek, egyszerre viccesek és (ahogyan azt több orosz olvasó is jelezte) filozofikusak. Noha a fentiekben inkább arra helyeztem a hangsúlyt, hogy a regényben nincs igazán részvételre indító tragikum,

ez annyiban mindenképpen kiegészítésre szorul, hogy ezek a gyerekek végső soron azért teremtik meg a maguk különös – ahogyan azt láthattuk, még a gyilkosságnak is helyt adó – világukat, mert a felnőttek (tanárok, nevelők, szülők) nem vesznek róluk tudomást, vagyis tetteiket végső soron magányuk és elhagyatottságuk irányítja, ami megnyitja az olvasó előtt az együttérzés lehetőségét. Érdekes azonban folyamatosan szem előtt tartanunk azt az izgalmas mitologikus hátteret, amely előtt ezek a megindító életek, magukkal ragadó sorsok lejátszódnak. Az *Abban a házban* mitikus többlete természetesen és következetesen hat, nem pedig egy mesterséges konstrukciónak, ami talán annak is köszönhető, hogy a szerző szülőhazájában, Örményországban még elevenen működnek a mindennapok hátterében az ősi hiedelmek és hagyományok. (Fordította: Soproni András, *Magvető, Bp. 2012*)

„Elbűvölő, tragikus és megindító mű” – ezzel az igen megtisztelő véleménnyel illette Szasa Szokolov *Bolondok iskolája* című kötetét Vlagyimir Nabokov, miután az orosz irodalom egy lelkes amerikai pártfogója eljutatta hozzá a regény még a '70-es évek elején

írt, a Szovjetunióból talányos kerülőutakon kicsempészett kéziratát. Pedig az ifjú pályakezdők és feltörekvő kortársak előzékeny méltatása valószínűleg nem tartozott Nabokov legszívesebben űzött elfoglaltságai közé, hiszen a *Lolitával* világhírűvé vált orosz-amerikai szépirodalomtudvalevőleg még olyan – sokak által máig érinthetetlennek hitt –

klasszikusokról is előszeretettel nyilatkozott jóleső lenézéssel, mint Dosztojevszkij, Thomas Mann, vagy éppen Camus, hogy Freud munkásságának önefelelt ostromozását – regényeinek elmaradhatatlan vesszőparipáját – ne is említsük. Ezzel a néhány elismerő szóval azonban Nabokov – akinek őszülő fejét ez idő tájt már régóta a siker jól megérdemelt glóriája övezte – vélhetően nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Szokolov első kötete végül megjelenhetett az Amerikai Egyesült Államokban: először eredeti nyelven 1976-ban, majd alig egy esztendővel később angol fordításban. A *Bolondok iskolájának* alkotója ekkora már emigrált a Szovjetunióból, anélkül hagyva hátra hazáját, hogy akár egyszer is megpróbálkozott volna szűk baráti körben, szamizdatként terjesztett írásának ottani kiadásával. Szokolov ugyanis már a kezdetektől fogva meg volt róla győződve, hogy a regénye soha nem láthatna napvilágot a szocialista realizmus halottszürke égíse alatt. Nem tévedett: Nabokov tiltólistán szereplő műveihez hasonlóan a *Bolondok iskolája* is csak a szovjet éra végnapjaiban, 1989-ben jelhetett meg Oroszországban, nagyjából egy időben azzal, hogy szerzője két további regény – az 1980-ban megjelent, többek szerint lefordíthatatlan *Eb s ordas között*, valamint a magyarul olvasható, 1985-ös *Asztrófóbia* – megírását követően, a kínzó honvágtyól és az amerikai kultúra felszínességétől egyaránt űzve végül visszatért hazájába, másfél évtizeddel az önként vállalt száműzetést követően. Szokolov azóta is Oroszországban él, tudatosan kerülve a nyilvánosságot – bár szakmai berkekben sokan az orosz irodalom legjelentősebb élő írójaként, a posztmodern utánóztatatlan nyelvújítójaként tartják számon, ő évtizedek óta lényegében

Turi Márton 25

VILÁGGÁ KIÁLTOTT SZAVAK, AVAGY SKIZOFRÉN IMA A LÉTHE PARTJÁN

Szasa Szokolov:

Bolondok iskolája

már csak önmagának ír, a publikálás bármiféle komolyabb igénye nélkül, pusztán az alkotás örömének hódolva.

Olybá tűnik tehát, hogy Szokolov alakjától elválaszthatatlan egyfajta eredendő távolságtartás, a fennálló normák és elvárások ösztönös
26 figyelmen kívül hagyása, ami legtöbbször sokkal őszintébbnek mutatkozik, mint több – provokatív botrányhősként jóval szélesebb körökben befutott – pályatársának mára unalmas önisméltásba és hatásvadászatba fulladt lázadása. Ez az alkati idegenség, a kívülállóság állandósított tapasztalata értelemszerűen Szokolov rendkívül összetett, a hagyományos narrációs megoldásokat szinte kivétel nélkül mellőző – és ezzel olvasóját sokszor csaknem leküzdhetetlen akadályokkal szembesítő – írásművészetében is megmutatkozik, többek között már a *Bolondok iskolájának* alaphelyzetében is. A regény főszereplője–elbeszélője ugyanis egy gyengeelméjű kamasz, aki a „normális” emberektől gondosan elszigetelve egy értelmi fogyatékos gyerekek számára fenntartott intézmény diákjaként, a pokol derűs tornácának lakójaként éli kaotikus életét, elmélkedve mindenről, amit csak a szeme elé kerül – és amiből különleges memóriájában csak az marad meg, ami felkelti érdeklődését: „rossz az emlékezetünk, tudja, de ha valami megtetszik, azt rögtön megjegyezzük”. A névtelen – önmagára is többnyire csak „ez és ez a tanuló”-ként utaló –, skizofréniától szenvedő főhős kettéhasadt tudatának személyiségei egymást folyamatosan váltogatva és kiegészítve, egymással vitatkozva mesélik el az iskolában és a környékbeli nyaralótelepen szerzett élményeket és régmúlt emlékeket, miközben szerteágazó legendákat költenek környezetük aktuálisan szemlélt szegmense köré, újabb és újabb betéttörténetekkel gazdagítva feltartóztathatatlanul áramló beszédfolyamukat. Az átlagos szituációk és hétköznapi emberek a határtalan fantáziával bíró gyerek belső világába kerülve egy lenyűgöző magánmitológia részévé válnak, mágikus színezetet öltenek. Ennek egy remek példája a regény legelején felbukkanó idős postás, aki a fiú képzeletében már a misztikus „Küldőként” tekeri tovább széleseben biciklijét, mozgásba hozva ezzel a szovjet üdülőpark lomha mozdulatlanságát, megadva a kezdőlökést a 180 oldalon át bonyolódó történetnek: „A postás, mint mindig, nyugodtnak látszott, csak a szakálla lengett a szélben a belé akadt túlevelekkel, [...] mintha Mihejev nyaralóhelyek fuvallataitól körülhengett arca maga sugározná a szelet, és pontosan Mihejev az a bizonyos, akit a telepen a Szelet Küldő néven ismernek. Pontosabban szólva *nem ismertek*. Senki sem látta ezt az embert, lehet, nem is létezett egyáltalán.” Értelmileg rokkant, érzelmileg viszont nagyon is ép hősrünk egy olyan karneváli hangulatú, varázslatos fikciót teremt meg magának, amelynek falai között képessé válik megőrizni naiv ábrándjait, leküzdeni a – könnyed felszín alatt valójában nagyon is könyörtelen – minden napok kihívásait: a „kellemetlenségek területén” dolgozó hivatalnok apa

érzékletlenségét, az iskola szigorú igazgatójának szabályzatait, köztük a hallgatókat váltótípusú hordására kötelező „papucsrendszert”, a szabadelvű oktató, Pável Petrovics Norvégov halálát, valamint a szépséges tanárnőhöz, Véta Akatevához fűződő szerelmének reménytelenségét.

A *Bolondok iskolája* lényegét tekintve tehát az elveszett gyerekkor költészete, amelyben az örület az illúzióromboló valóságból egy boldogabbnak vélt világba történő menekülésként nyer „értelmet”. Ezt a sajátos védekezési mechanizmust egyébként a fiatal Szokolov testközelből is megtapasztalhatta, mikor 1965-ben úgy próbálta meg kicsapatni magát az Idegen Nyelvek Katonai Főiskolájáról, hogy holdkórosnak tette magát, éjszakánként hisztérikus nevetéssel és zokogással riogatva szobatársait: a szimuláció végül olyan meggyőzőre sikerült, hogy szerzőnket hónapokra beutalták a legközelebbi elmeegógyintézetbe. Az ott töltött – és a *Bolondok iskolájára* vélhetően ihletően ható – időszakról Szokolov később élete egyik legnagyobb szerűbb élményeként nyilatkozott, hiszen elmondása szerint a Brezsnyev-korszak (tudat)zavaros idejében számos remek emberrel lehetett találkozni az örültek házában. A szerzői életrajz eme sok szempontból beszédes epizódjához hasonlóan Szokolov első regényében is voltaképpen ürügként használja a patológiát, hiszen a szöveg célja egyértelműen nem az, hogy az elmebetegség hiteles látletét nyújtsa. A személyiségzavar itt sokkal inkább egy speciális írói eszköz, egyedülálló prózai potenciával rendelkező perspektíva: a kettős nézőpontból láttatva a valóság a főszereplő pszichéjéhez hasonlóan szétválk, a traumákat és csalódásokat tartogató realitás kódéből egy csodákkal és lehetőségekkel teli mágikus szféra emelkedik ki. Ennek az egész regényt átható dualitásnak a jegyében a történet szinte minden fontosabb szereplőjének felbukkan egy alakmása a jámbor kamasz csodás álmvilágban: a már említett postás például egyszerre Mihejev és Medvegyev, a falábú szomszéd-asszony, Sejna Trahtenberg az iskola tanulmányi vezetőjének, Tinbergennek az alteregója, míg a szabadság radikális igéjét tébolyult hallgatóságának apostolként hirdető Pável Norvégov időnként Saul Petrovicsként képviseli az elnyomó ideológiákat fenyegető változást.

Szokolov szépírói bemutatkozásában így nem csak a szent eszelős (jurgyivij) közismert, számtalan formában feldolgozott figuráját eleveníti fel, hanem az orosz irodalom egy hasonlóan gazdag kultúrtörténeti előzményekkel bíró tradícióját, a hasonmáság toposzát is megidézi. Érdemes megfigyelnünk, hogy a *Bolondok iskolájában* a doppelgänger funkciója éppen ellentétes azzal, ahogyan ez a hagyomány Nabokov regényeiben megjelenik: az alteregók felbukkanása itt nem a szereplők megismételhetőségét, csináltságát és ebből eredő lelki ürességét, morális sekélyességét hivatott ábrázolni. Szokolov

regényében a deperszonalizáció – minden ebből eredő konfliktus ellenére is – alapvetően pozitív tartalommal bír, ugyanis az individualitással együtt elhalványodnak az arra leselkedő legnagyobb veszélyek is: a kirekesztettség, a visszautasítás, de – ahogyan azt látni fogjuk – még a halál is. Nem
28 véletlen, hogy az egyéniség feláldozásának szimbolikus aktusa talán a regény egyik legemlékezetesebb, egyben kulcsfontosságú jelenete – ennek során a környékbeli folyón evező főhős olyannyira elmerül a külvilág szemlélésében, hogy környezetében mintegy feloldódva, egy meseszerű metamorfózis során virággá változik: „Én akkor nimfeává változtam, hosszú, aranyosbarna szarú, fehér vízililiommá, de így pontosabb: *részben* eltűntem egy fehér vízililiomban. [...] valami maradt. Megmaradt a vágy a korábbi önmagam után, s ha nem is tudtam felidézni, ki voltam eltűnésemig, éreztem, hogy akkor, azaz *addig* érdekesebben, teljesebben folyt az életem, és szerettem volna újra az a bizonyos ismeretlen, elfelejtett ez és ez lenni.”

A látomásos jelenet, amelyet követően az (addig önmaga számára is) ismeretlen diák a Nimfea Alba névvel ruhazza fel magát, érezhetően Narcissus történetére utal, egyúttal annak sajátos inverze is: míg ugyanis a mitológiai alak a jóslat szerint csak akkor kerülheti el a korai halált, „hogyha magát sosem ismeri meg”, addig Szokolov szeretetre méltó ütődöttje abban a pillanatban ébred valódi öntudatra – ezt a szimbolikus újjászületést a névadás említett gesztusa is erősíti –, amikor megpillantja szelektív emlékezetében tükröződő korábbi énjét. A *Bolondok iskolájának* galamblelkű féleszűje ezzel társul szegődik múltbéli önmagához, kettőjük többszólamú, egymást kizáró történetekből összeálló elbeszélése pedig egy olyan világot kreál, amelyben már nem egyetlen, abszolút érvénnyel bíró igazság uralkodik – a Nimfeává lett fiú tudatának vásznán bármi megjelenhet, akár negatívjával egyidejűleg is. Szokolov kedélyes őrültje kényszeres történetészövésével – „rosszul viseled a hosszas hallgatást [...] a tétlenséget, a csöndet” – nem egyszerűen csak hiányos emlékezetének szakadékait igyekszik áthidalni, hanem egyenesen az élet minden elképzelhető alternatíváját próbálja meg egyszerre felvonultatni, amelyek között így mindig fellelhető lesz a remény illékony, de még ebben a formájában is biztonságot jelentő lehetősége. Ennek a teljességre törekvő, egyszerre elkeseredett és játékos (szélmalom)harcnak a fényében válik igazán érthetővé a regény egyik visszatérő – vélhetően némi szexuális asszociációval is bíró – motívuma, miszerint a fiú ellenállhatatlan vágyat érez arra, hogy üres hordókat töltsön meg felszabadult üvöltésével: „Nem azért jöttem önhöz, hogy a hordóba kiabáljak, noha ebben a foglalatosságban is hajlamos vagyok magasabb értelmet látni, és soha nem mondok le a hordóba kiabálásról és addig fogom töltögetni kiáltásommal az üres terek ürességét, míg meg nem töltöm mindet, hogy ne fájjon gyötrelmesen.” Paradox módon tehát éppen a tudat széttördelése teszi lehetővé a kiegészítő iskola álmódózó

diákjának, hogy a létet azon eredendő egységében tapasztalja meg, amelyben a kibékíthetetlen ellentétek békésen megférnek egymás mellett. Ennek megfelelően a *Bolondok iskolájának* öntörvényű világában nincs abban semmi logikátlan és ésszerűtlen, ha a szabad lelkű Norvégov elhunytá után is lelkesítő szónoklatokat tart tanítványainak, miközben a regnáló hatalom szélkakas tartásáért (biztos, ami biztos) halálra ítéli a már megboldogult, de holtában is eleven oktatót.

29

Láthatjuk tehát, hogy a regény kettős narratívája, a Szovjetunió rögválóságát a csodával együtt láttató perspektívája az idő egy hasonlóan szokatlan és izgalmas szemléletét eredményezi. A *Bolondok iskolájának* időről alkotott koncepciója több filozófiai elgondoláshoz is visszavezethető, amelyek közül érdemes kiemelnünk Henri Bergson bölcseletét. A francia filozófus elképzelése szerint mikor az értelem az időt megszámlálható egységekre bontja, akkor voltaképpen csak a tér formáit vetíti ki rá, elvéve ezzel annak igazi, osztatlan természetét – ami Szokolov regényében remekül megfigyelhető, többek között abban, hogy az elbeszélő az idő mechanikus mérését kizárólag destruktív jelzőkkel illeti: „van-e a házban nagy, ütős falióra, számításaid szerint okvetlenül lennie kell, hogy az inga segítségével darabokra tördelje a szabadidőt”, „az aranyozott ingaóra ütemesen tördelte a nem létező időt”. A regény értelmi fogyatékos főszereplője nem képes az időt merev fogalmi kategóriák szerint megragadni, ezért annak természet-tudományos elképzelése, objektív és visszafordíthatatlan mivolta számára tökéletesen érvényét veszti. A gyengeelméjű diák az időt intuitív módon, folyamatosan (újja)születésben lévő élményként, szubjektív tartamként éli meg: „minden embernek saját, külön, senki máséhoz nem fogható életnaptára van”. Ennek következtében fejében összemósódnak a határok múlt, jelen és jövő között, felbomlik a napok kiszámítható láncolata: „S vajon egyáltalán következhetnek-e napok egymás után, ez valami költői ostobaság – a napok sora. Nincs semmilyen sor, napok jönnek, mikor melyiknek jut eszébe, de van, hogy több is egyszerre. És van, hogy sokáig nem jön nap. Akkor ürességben élsz, semmit sem értesz és nagyon beteg vagy.” Az idő hagyományos, egyirányú felfogásának helyébe az örök visszatérés mitologikus alapokon nyugvó eszméje lép, amit a bolond diák egy folyóiratban olvasott tanulmányhoz fűzött kommentárja is egyértelműsít: „Ha az idő hátrafelé halad, akkor minden rendben van, tehát Saul, aki már épp meghalt addigra, amikor a cikket olvastam, tehát Saul még *lesz*, vagyis eljön, visszatér – ő egészen előttünk van, ahogyan az el nem kezdett nyár, telve csodálatos vízililiomokkal.” A *Bolondok iskolájában* mindaz, ami volt, voltaképpen még csak eljövendőben van és vice versa. Ennek a képlekeny, megszokott irányából kizökkent időnek lélegzetelállító megtestesülése,

Új Forrás 2013/6 – Turi Márton: Világra kitalált szavak, avagy skizofrén ima a Léthe partján – Szasa Szokolov: *Bolondok iskolája*

ahogyan a fantasztikummal árnyalt szovjet nyaralótelepen a Léthe „vissza- felé folyik” medrében – partján az önmagához beszélő bolond kamasszal, aki skizofrén imájával létrehozta magának ezt a magával ragadó, szakadatlanul átalakuló álomvilágot, benne a felejtés mitikus folyójával.

30 A *Bolondok iskolájának* ifjú félkegyelműje nem csak az idő, hanem az őt övező külvilág megtapasztalását sem képes racionális ke- retek, merev fogalmi regiszterek közé kényszeríteni. Bár a tudathasadásos fiú környezetével szakadatlan interakciót folytat az élénk szemlélődés révén, ez sokkal inkább egy felfokozott ösztönös percepció, mintsem irányított intel- lektuális megértés. Hősünk szélesre tárja az érzékelés kapuit, amelyeken ke- resztül sérült – ahogyan azonban azt láthattuk, éppen ennek a deficitnek köszönhetően végtelenül szabad – tudatába beárad a világból mindaz, ami a valóságot csak kategóriák és preconcepciók szerint látó elme számára job- bára láthatatlan marad: „Senki sem képes megtanulni: az eső suhogását, a mattiola illatát, a nemlét előérzetét, egy dongó röptét...” A magát Nimfeának elnevező fiú az újszülött gyermek kíváncsiságával, a világába vetett ember értetlenségével méri fel környezetét, a megnevezés ősi módszerével próbálva csapásvonalakat kijelölni a körülötte örvénylő ismeretlenben: leltárt készít a létről, felsorolja a felbukkanó dolgokat, ezek a spontán egymás mellé kerülő – de szerzői oldalról valójában aprólékosan megkomponált – benyomások pedig szerteágazó asszociációkat indítanak útjukra. A sokszor igen nehezen követhető képzettársítások következtében a kísérítő iskolás diák világának akár legjelentéktelenebbnek tűnő kelléke is összetett jelentésre tehet szert: ennek egy igen szép példája a Norvégovra utaló „kréta”, amely a legkülön- bözőbb szituációkban felbukkanva idővel nem csak a halál és a félelem szim- bólumává lesz, hanem még külön háttértörténetre is szert tesz: szó esik ugyanis egy Kréta nevű községről, amelynek lakói az említett anyagot bá- nyásszák, fehér krétaházakban laknak, krétabetegségben elhunyt halottaik nyughelyeit pedig krétából készült sírok jelzik.

A valóság és az idő körvonalait elmosó, a narrátor identitását és az elbeszélés jelenét állandóan váltogató regény szétfolyó világát tehát egy ösz- szetett motivikus háló tartja valamelyest egyben, amelyre ha nem figyel fel időben a gyanútlan érdeklődő, úgy jó eséllyel arra kárhozzatik, hogy maga is holdkórosként kóvályogjon *Bolondok iskolájában*. A már így is tekintélyes kihívásoknak kitett olvasó dolgát azonban tovább nehezíti, hogy ez a komp- likált asszociációs struktúra nem csak a képzettársítás vizuális síkján műkö- dik, hanem egy verbális – és az egyébként élvezetes magyar fordításban óhatatlanul csorbuló – szinten is, a szavak saját logikája és ritmusa mentén is zajlik. A megszámlálhatatlan irodalmi és történelmi utalást magában rejtő, érdemi cselekménnyel szinte nem is rendelkező szövegfolyam dallamában el- merülve gyakran érezhetjük úgy, hogy már nem is a skizofrén tanuló hangját

halljuk, hanem maga a nyelv az, aki beszél. A logosznak ez a bibliai felhangokkal bíró önálló áramlása remekül megmutatkozik abban, ahogyan a regényben először felbukkan a szeretett nő ideája: az álmodozó diák egy északi vasútvonalhoz (szevernaja vetka) kapcsolódó állomás leírása közben figyel fel egy akácfa ágára (vetka akacii), amiből végül – mintegy megfordítva a főhős említett metamorfózisát – a szépséges tanárnő neve, Véta-Vétka (a „fényes” jelentéssel bíró Svetlána becézett alakja) virágzik ki. Az ilyen és ehhez hasonló megoldások alapján a *Bolondok iskoláját* joggal tekinthető a mágikus, teremtő erővel bíró szó krónikájának, amelyben a lét nyelvi megragadásának reflektált vágya, a megnevezés tétje már a legelső sortól kezdve kitüntetett jelentőséggel bír: „Így, de mivel is kezdjem, milyen szavakkal?” A kíméletlen valóság töredékei az ürességbe kiáltott szavakon keresztül, a nyelvben történő (újra)alkotás révén válhatnak csak a fiú mesterségesen felépített mennyországának alapelemeivé, amiből viszont az is következik, hogy kényszeresen beszélő főszereplő sokszínű világának határait időnként meg-megtorpanó nyelvének határai jelölik ki – aki ezért okkal retteg az öntudatlanság nemlétét jelentő elnémulástól. Szerencséjére azonban a kötet vége felé, mielőtt még a történet folytatásához szükséges szavak elfogynának, hirtelen megjelenik a – jelenlétét már korábban is sejtető – „szerző”, hogy kivezesse elesett hőseit az általuk közösen létrehozott regényből, aki ezt azzal hálálja meg, hogy a végéhez érkezett könyvnek a *Bolondok iskolája* címet javasolja.

A kötetnek ez a hamisítatlanul posztmodern lezárása, az írói avatár váratlan felbukkanása voltaképpen csak egyértelműsíti azt, amit a figyelmes olvasó vélhetően már korábban is gyanított, miszerint a megkettőzött, hasonmásokkal benépesített regényvilágban bók-lászó skizofrén fiú elsősorban nem önmagának, hanem a könyv alkotójának az alteregója. Szokolov megrázó szépségű regényével annak álmodozó főszereplőjéhez hasonló démiurgoszként, a szó mágiájával teremt egy egyszerre meseszerű és tragikus, szórakoztató és elgondolkodtató művészi fikciót, amelynek alapjai valahol ugyan a minket övező valóságban rejtőznek, attól azonban radikálisan el is különül – korlátait egyedül az alkotói fantázia szabja meg. Ez a művészet önállóságát hirdető ars poetica vélhetően persze nem indította meg a velejéig átideologizált szovjet irodalom felett őrködő cenzorokat, akikhez vélhetően azért eljutott a nyugaton megjelent kötet, és akiknek bizonyára nem okozott felhőtlen élményt egy olyan történetben elmerülni, amelyben még a gubacs keletkezési okának hangoztatásáért is hosszas börtönök járhatnak. A *Bolondok iskoláját* gyakran értelmezik a szovjethatalomról mondott vádbeszédként, ami abból a szempontból kétségtelenül megalapozott, hogy a regény vidám hangvétele

mögött ott bujkál annak hol határozottan kimondott, hol csak finoman sejtetett félelme, miszerint az örület felforgató öntörvényűségét elnyomó iskola fikatív falai voltaképpen Oroszország nagyon is valóságos határai. Részben erről is szól a regény egyik felejthetetlen jelenete, a rebellis Norvégov

32 egyik példabeszéde: a történet egy sivatagban bolyongó ácsról szól, aki utolsó szögét és deszkáit felhasználva egy keresztet készít, amikor is ismeretlenek felajánlják neki, hogy további alapanyagokért cserébe segídkezzen egy rab megfeszítésében – az ács vállalja a feladatot, és már csak a haldokló férfitől tudja meg: önmagát feszítette keresztre. A *Bolondok iskoláját* kizárólag a Szovjetunió parodisztikus vonásokkal színesített kritikájára redukálni azonban megbocsáthatatlan könnyelműség volna – Szokolov ugyanis nem az a szerző, aki a kollektív emlékezet kincsekkel teli tárnamélyébe leereszkedve csak az éppen fennálló történelmi viszonyok múltó bírálólatára beváltható aprópénzt lenne képes a felszínre hozni. A rendkívül komplex, számos intellektuális kihívást nyújtó – cserébe viszont többszöri újraolvasást igénylő – regény tulajdonképpen időtlen emberi érzésekről és elemi tapasztalatokról szól: az első szerelemről, egy szeretett személy haláláról, a társaság állandó kereséséről és a magány fájdalomáról. Szasa Szokolov lenyűgöző, méltán az új orosz irodalom egyik alapműveként számon tartott regénye végső soron arra figyelmeztet minket, hogy ha életükből perifériára szorítjuk mindazt, ami irracionális, úgy – az említett példázatban szereplő ácshez hasonlóan – visszavonhatatlanul odaszegezzük magunkat demisztifikált, lélektelenné tett mindennapjaink viselhetetlen keresztjéhez. (*Fordította: Haffner Rita. Napkút Kiadó, Bp. 2009*)

A pilóta sírján egy propeller volt a kereszt. Körülötte itt-ott érdekes papírko-szorúk heverték. Egy kivert üvegű, kövérékés templom látszódott a juharok között. A hársfát kör alakú pad vette körül.

Az apa a temetőn keresztül ment a patakhoz a fiaival. A gyerekek anyja a bokrok mögött, a komló alatt volt elhantolva. – Majd később visszajövünk hozzá – mondta az apa –, de most siessünk, különben még lekéssük a hullámokat.

Leonyid Dobocsin* 33

AZ APA

Felharsant a hajókürt. – Gyorsabban! – kiáltozták a fiúk. – Gyorsabban! – sürgette őket az apa. Mindannyian futásnak eredtek. A kapu felett egy bádoglemezről kivágott, festett angyal állt. A nagy sietségben elfelejtettek megállni előtte, és fejüket felvetve megcsodálni.

Ahogy végigfutottak az ösvényen, ismét felharsant a hajókürt. – El fogunk késni! – nógatta őket az apa. A szívük a torkukban dobogott.

Futás közben ledobták magukról a kabátjukat, és nadrágjukból kilépve a földre vetették magukat: még épp idejében. Jobbról füst gomolygott és közeledett, a gőzhajó fehér orra pedig már előbukkant a bokrok közül. Felpatantak, táncolni kezdtek, és sapkájukkal integettek. A délceg kapitány parancsokat osztogatott. Hatalmas zajjal forgott a lapátkerék, pezsgő tajtéket vetett, nyomában szinte forrt a víz. Leültek, mert a fedélzetről nők nézelődtek, és oldalról rájuk pillantva tenyerüket a térdük közé szorították.

– Loccs – hömpölygött ki az első hullám. – Gyorsabban! – ugrottak oda mindannyian.

A folyó olyan volt, akár a tenger. – Jaj! – kiáltották az emberek, és ugrálni kezdtek. – Jaj! – kiáltott fel az apa, miközben karjára vette a fiúkat, és ő is ugrándozott. – Jaj, jaj – visítottak a gyerekek, és körülfonták apjuk nyakát.

A hullámok elültek. Az apa négykézláb tapicskolt a vízben, és túlkölt, mint a hajókürt. A kisfiúk lovagoltak rajta. Azután az apa megmosakodott, a gyerekek pedig sorjában, nagyfiúsan végigdörzsölték a hátát. Az apa felegyenesedett, végignézett magán, és megmozgatta az izmait: este meg kell látogatnia Ljubov Ivanovnáét. És azt gondolta: – Egyébként nem vagyok rossz apa.

Visszafelé már lassabban mentek. – Különben ez a fürdés teljesen felesleges volt – mondta az apa. Sokáig másztak felfelé az ösvényen. Pitypan-gokat fújtak, és kamillák szirmait tépdesték. Megfordultak és lenéztek. A patak partján tehének sétáltak, visszatükröződtek a vízben. Időnként felbőgtek. Az állomásokon fények gyúltak, pislákoltak. A nap lebukott. A csillagokat még nem lehetett látni. Az angyal a kapu fölött már sötétbe borult.

– Ti csak várjatok itt! – mondta az apa a hársfánál. – Majd jövök. – A gyerekek leültek, levették a sapkájukat, és megfogták egymás kezét. Egy szúnyog zümmögött.

34 A bokrok feketévé olvadtak össze. A keresztok teteje kilátszott közülük. A komló világított. Az apa itt megállt, és sapkáját levéve le-cövekelte. Ljubov Ivanovnára gondolva ért oda, és most habozott: hogyan és mit mondjon? A gyerekek viszont féltek. A halottak a földben feküdtek. A templom kitört ablakain át akár ki is nézhetett volna valaki, vagy akár egy kéz is kinyúlhatott volna. Megkönnyebbültek, amikor az apjuk visszament hozzájuk.

Jó volt sétálni a porlepte utcákon. Néhol utcai lámpák égtek. A boltok fényben úsztak. Az asszonyok az udvarokon állva beszélgettek jámbor tehenekkel, amelyek épp most érkeztek haza a csordából. A városi parkban fürgén ropták a valcert a tűzoltók. Az apa vett egy szivart és két mézes kalácsot. Hallgattak és élveztek.

TENYÉRJÓSLÁS

Petrov élvezettel szívta magába az illatos levegőt, és miután összeszámolta a várakozókat, leült. Ladiszlász elnézést kért, borotválás közben otthagyta vendégét, és betolta a reteszt.

– Még éppen idejében érkeztem – mosolygott Petrov, és azt gondolta, hogy ez jó jel.

A borbélyok csendben borotváltak. Már elfáradtak, siettek, és nem bocsátkoztak udvariaskodásba. Csattogtak az ollók. Közelgett a karácsony. A harangokat leszedték, és nem zúgtak már odakint. – Dúúú – dübörgött mélyen egy teherautó hangja, és az egész utca belerázkódott, ahogy néha elhaladt az úton.

Petrov nem olvasott. Inkább csak átlapozta a könyvet. Ezt a tenyerekkel teli példányt már alaposan áttanulmányozta. Tegnap este fejezte be, és miután becsukta, odaült a kis tükörhöz, és eszébe jutottak a verssorok, melyeket valamikor még az iskolában tanult:

*Bevégzem a feladatot, amelyet az Isten
rótt rám, bűnösre.¹*

Frissen borotváltan, megfésülve távozott. Jó illatot árasztott. Bajszát, rövidre vágott szakállát és a gallérja sarkából kilógó szőrmét fagy borította be. A hold zöld korongként magasan úszott az égen. A kemény hó fénye szikrákat szórt. A plakátok a falakon ugyanúgy harsogtak, mint nappal. Petrov már

olvasta őket: a *Tudomány múzeumának nőgyógyászati és ásványtani kiállítása, Sacco és Vanzettinél árleszállítás.*

Margarita Tyitovna a közelben lakott. Petrov nevetett. Mint mindig, a nő átsurran majd a másik szobába, az anyja hívni fogja, ő pedig ásítozva és támolyogva, savanyú grimaszt vágva bújik elő. Petrov nem 35 jön zavarba, megfogja a kezét, felfordítja a tenyerét, kiolvassa belőle a múltat és a jövőt, és azt, hogy kit kell elkerülnie. A lány elmélyülten hallgatja... – Margarita Tyitovna – énekelte gondolatban Petrov, és ujjongva düllöngélt.

Két jó barát futott el mellette hangosan beszélgetve, egymásba karolva, finn sapkában. – Sértő ajánlatot tettem neki – hallotta Petrov –, nem egyezett bele. Petrov elgondolkodott: a nő nem egyezett bele, ez pedig lehet, hogy rossz előjel.

És tényleg: Margarita Tyitovnáat nem találta otthon. – A múzeumba ment – érzett vele együtt a lány anyja. – Éjféli misére nem divat mostanában járni – nevetett fel. – Bizony – sóhajtott fel Petrov. – Túljártam az egér eszén – foglalta le beszélgetéssel az anya. – Tegnap ráütöttem a csapda kampójára egy darabka szalonnát: most aztán elkapom. – El fogja kapni – nevetgélt Petrov.

Csikorogtak a léptei. A villanyvezetékek és a faágak fehéren csillogtak. A templomok matt ablaküvegei a holdra néztek. A múzeum ragyogott. A bejárat mellé akasztott elbűvölő képek vörösben játszottak az utcai lámpák fényében. Meghalt egy bolgár nő, amint a hóban feküdt, és egy katona az ezredből örökbe fogadja a lányát. Egy gorilla, félrehúzva a szőlővesszőket, odalopózik egy fürdőző szűzhöz: *A nő elrablása*. Petrov a függöny mögé lépett, és megtörölgette a szemüvegét. – Kérem a jegyét – követelte, majd megpödörte a bajsztát, megérintette szakállát és a zsebéből kikandikáló tenyérjős-könyvet.

A MATRÓZ

Ljoska kiugrott az ágyból. Az anyja őrt állt mellette.

A félhold, mintha csak kút fölél hajolna, enyhén fehérlett. A csenevész nyírfa sötét ágacskáival meg se moccant. A fűben harmat csillogott. A tyúkok kicsibéikkel az udvaron kószáltak és csipegettek.

Trifonyiha kék rózsákkal díszített fekete háziköntösében, hasát ringatva jött le a lépcsőn. Kezében kulcsot tartott, csuklóján pedig egy tigrismintás hímzett táskát lógott.

– A mindenit – sandított Trifonyiha –, egy kismalac! – és gőgösen elindult a cipőkért.

– Már megmosakodtam – kiáltotta utána Ljoska.

A bajszos vízhordó lecsipentett egy kicsit az egyfontos fehérkenyérből, és közben nagy lármát csapott a kerekkel. A por álmosan emelkedett fel és szállt le újból.

36 – Bácsika – kérte Ljoska hízelegve –, vegyél fel! – És a víz-hordó megengedte neki, hogy felüljön a hordóra. Irigykedtek az asz-szonyok, akik vízhordó rudakon agyagköcsögökben forralt tejet vittek, a szemüveges kalauznő, aki tehenet terelt és egy kötéllel csapkodott utána, meg az a négy tolvaj, akik a domb aljában ültek, és egy fehéreneműs zsákban kotorásztak.

Kifosztották a padlást – mutatta a vízhordó, és a földre ültette Ljoskát.

Felkelt a nap és szinte égetett. Megvilágította a fehérkenyeret Szile-bina teázójában. A mozis fiú filmplakátokat ragasztott fel. A plakáton az állt, hogy *Ingyenes vetítés*, de Ljoska még nem tudott olvasni.

A barna kerítéses előkertben a cseresznyefák alatti padon egy matróz lustálkodott a melegben, és balalajkján játszott:

Transzvál, Transzvál...

Jó volt ott a kis előkertben. A kerítés már átforrósodott, hátulról fel-melegítette a matróz vállát, lóhere illata áradt.

Egy matróz...

Az anya már visszatért, és egy tükörcsok előtt állva fésülködött.

Forralt vizet ittak kristálycukorral és kenyérral. Fújták. Az anya meg-tiltotta a fiának, hogy a patakhoz menjen, és miután behúzta a függönyt, lefeküdt aludni.

Hirtelen zene szólalt meg. Mindnyájan felpattantak.

Csillogott a zászlók hegye. Peregtek a dobok.

Úttörők meneteltek az erdő felé. Mögöttük egy kvaszos kocsi dübörgött.

– Utánuk! – Kisfiúk és kiskutyák, hadonászva, táncikálva, ugrándozva szaladtak: – Az erdőbe!

Az előkert mentén, tengeri szivacsot pörgetve sétált el a matróz. Égszínkék gallérja lobogott, tarkóján két vékony kis szalag röpködött.

Egy matróz! A zene távolodott és elhalkult, a por elült. Ljoskának he-vesen dobogott a szíve. Futott a patakhoz a matróz után.

Egy matróz! Összecsődültek az emberek. A fürdőzők kimásztak a víz-ből. A homokban heverészők felugráltak.

Egy matróz!

Barna volt, mint egy agyagkorsó, beugrott a vízbe, feljött a felszínre, és úszni kezdett. Karján sötétkék vasmacska, az izmai dagadtak, mint a fonott kalács Szilebina polcán.

– Én hoztam ide – henegett Ljoska.

Nagy volt a forróság. Vibrált a levegő a folyó felett. Csobbantak a vízben a halak. Csónakok haladtak el, virágos fejpántot viselő nők hajoltak ki belőlük, és ujjukat a vízbe mártották.

A fürdőzők birkóztak, bukfenceztek és kézen állva sétáltak.

De a nap arrébb húzódott. Eddig hátulról sütött, most pedig 37 előlről: ideje ebédelni.

Az anyja már várta. A krumpli megfőtt, a kenyér és a vajás üveg az asztalon.

Jól beebédelték. Anyja a vajat dicsérgette. Még a kanalat is lenyalták. Aztán kimentek a tornácra.

Az udvaron, leterített pokrócokon a szomszédasszonyok ültek. Ringatták a kisbabájukat, csendesen dúdolgattak, és konyhakéssel egymás hajában turkáltak.

– Mi is letelepedünk – örült meg az anya, és pokrócért futott.

Leheveredtek. Ljoska az anyja térdére hajtotta a fejét. Az asszony babrálni kezdte fia bozontos haját. Az égbolton apró felhőcskék repültek el matrózkabátban, felhőcskék, amelyek leginkább fehérkenyérre és fehérnemű kupacra hasonlítottak.

Aludni akartak, de csak nem akaródzott...

– Asszonyok – ugrott fel az anya –, sütkérezünk, csak sütkérezünk, aztán meg lekéssük azt az ingyenes vetítést.

Ingyenes vetítés!

Felugráltak, szétszéledtek, bekötötték a fejüket, és kiszaladtak a kapun. Versenyt futottak egymással, közben mosolyogtak, aztán lehiggadtak, és szomorú énekbe kezdtek:

*Szegényke ruhája a gyökerekbe akad,
Az ágak meg a hajába kapnak.*

Hosszú szálú, durva füvet téptek le, hogy a lábuk alá tegyék, amikor kimennek a partra. Keserű fehér lé folyt ki belőle, és rászáradt az ujjakra.

Lábukkal kapálózva úsztak, és felvisítva leguggoltak. A nap lemenőben volt. A szúnyogok csípni kezdtek. Békák kuruttyoltak. Az égbolt elhomályosult. A fű hűvös lett. A keréknyomokban összegyűlt por még melegítette a lábukat. Az egész utca nyüzsgött. Mindenki az ingyenes vetítésre igyekezett.

Ment a vízhordó, felülről lefelé nézelődve, mintha a hordón állna, és a bajszát pödörte.

Az idős kalauznő, aki úgy csapkodott a kezével, mintha a kötél még mindig nála lenne, szintén sietett, és vidáman szaladt a négy tolvaj is, akik kifosztották a padlást.

Az emberek lármáztak. Sorban álltak a fagylaltárusoknál. Talpuk alatt ropogott a napraforgóhéj. A parkban égtek a kandeláberek, szólt a zene, csobogott a szökőkút. Az anya zavarban volt. Gyerekeket nem engedtek be a mo- ziba. Ljoska bömbölni kezdett.

38 Sötétedett. A zene hangjai nem szálltak magasra, lehúzta őket a harmat. Szilebina a tornácon ült – csöndben, elgondolkodva, nem csapkodott már a törülközővel, nem kiabált. Az előkertben a matróz halkan játszani kezdett a balalajkáján:

Transzvál, Transzvál.

Ugyanúgy, mint Ljoska, ő sem volt ott, a kedves, az ingyenes vetí- tésen...

Trifonyiha fújtatva körbejárt az udvaron, és miközben egy csillagban gyönyörködött, rágott valamit. A tigrismintás táskából elővett egy pirogot, és Ljoskának nyújtotta.

Ő pedig a lépcsőn állva enni kezdte, tömte magába mindkét kezével: a pirog édes volt, a keze pedig sós a kosztól és keserű a fűtől, amelyet akkor tépett, amikor az anyjával a partra igyekezett.

(Fordította: Lencsés Anita)

*Hamarosan megjelenik a *Visszatérés a Szozuzba* (válogatás az orosz minimalista prózából) című antológiában, az Antológia Kiadó gondozásában.

¹ Alekszandr Puskin: *Borisz Godunov* (Térey János és Radnai Anna fordítása)

RENŐRSÉGI JEGYZŐKÖNYV

A mi mércénkkel mérve nem is ittunk sokat,
Így igaz, ugye Szerjoga?
Ha a vodkát nem fűrészporból főznék,
Négy-öt üveg nem is lenne elég!

A másodikat abban a kis zugban ittuk,
Az hagyján, az még csak elment volna,
Egyet a meg téren, ahol a sok hinta volt,
Aztán nem tudom, mert jött a, jött a mélypont.

Mit akarnak: üvegből, fáradtan, éhgyomorra...
Mint az üveg, olyan merev voltam.
Amikor a meseautó befutott,
Már hét decinél jártunk, per kopf.

Azt a harmadikat erőszakkal vittük bele,
Ez már túlzás volt egy kicsit, elismerem,
Hogy az elvtárs szemüvegét eltörtük?
A portói volt, mikor rátöltöttük.

És az elvtárs mondta először, hogy oszoljanak,
Aszongya, pofa be és mozogjanak,
Nem vagyok én sör, egy percig sem haboztam,
És elindultam, aztán beindultam.

Ha valakit szidtam volna - büntethetnek joggal,
Bár ezt nem hinném, mondd csak meg, Szerjoga!
Még hogy elestem? - Zavarban voltam,
És csak a tompaságtól ordítottam.

Most jegyzőkönyvön kívül álljunk meg egy szóra,
Mire tanít a Család és az Iskola?
Hogy lesújt majd ránk az élet szigora -
Ebben egyet értünk, ugye Szerjoga?

Ha kialudta magát majd ő is megmondja,
Büntessen minket az élet szigora!
Engedjenek el, maguknak lesz könnyebb,
Majd a rendőr helyett az élet büntet meg!

Ne törődjön azzal, hogy Szerjózsa csak bólogat,
Jól ért mindent, és veszi a lapokat,
Hogy hallgat? A döbbenettől hallgat,
A szégyenétől, ami benne jajgat.

Ne zárjatok be, sír otthon az a sok gyerek,
Ű Himkibe megy, én Medvedkibe megyek,
Úgyis mindegy, buszok már nem járnak,
A metró bezárt, taxiba sem szállhatsz.

Mégiscsak jól esik, hogy emberként tisztelnek,
Házhoz hoznak, még le is ültetnek,
Nem a kakas kelt fel kukorékolva,
A főtörzs ébreszt, amúgy ember módra.

Kis híján zenével búcsúztatnak reggel,
Egy rubelem van, másnaposság ellen,
De nehéz a magunkfajta sora,
Ej, sok a bánat! Aludj csak, Szerjózsa!

(Fordította: Földes László Hobo)

„Döntsd már el végre magadban: keleti vagy nyugati nő vagy-e” – oktatja ki az Oroszországból rövid New York-i látogatásra érkező Emma rég nem látott barátnőjét, az Egyesült Államokban orvosként praktizáló Margót. Alighanem ez az egyik kulcsmondata a

Ljudmila Ulickaja *Az orosz falvak asszonyai* című novellájából készült, Hidvégi Nóra rendezte kamaradarabnak: annak dacára ugyanis, hogy látszólag a

Reichert Gábor 41

VODKÁBAN AZ IGAZSÁG

színmű mindhárom főalakja próbál kitörni az évszázados orosz hagyományok diktálta „elnyomott nő”-sztereotípiából, valójában mindnyájukban mélyen gyökeret eresztett a patriarchális, „keleti” világkép tiszteletének kötelezettsége. Margo (Horváth Erika), bár évekkal korábban elvált férjétől, az életét állandó részegeskedésével és erőszakoskodásával romba döntő „Szaros” Venyiktől, még mindig nem képes megszabadulni lezárt házassága nyomasztó emlékeitől. Az emancipált nő szerepében tetszelgő Emma (Bartsch Kata) minden őt ért megaláztatás ellenére sem tud lemondani házasságban élő (egyébként szintén alkoholista) szeretőjéről, a viszonyuk tönkremenetelében nyilvánvalóan sáros férfi helyett pedig saját magát vádolja kapcsolatuk működésképtelenségéért. A megözvegyült Vera (Györgyi Anna) pedig olyannyira beleőrült elhunyt férje (akinek szintén nem kellett külön bemutatni a vodkásüveget, ráadásul egész életében csalta feleségét) szentként való tisztelésébe, hogy a falon függő ifjúkori portréra is az eltávozott házastárs itt maradt szellemeként tekint. S hogy Miska – rajta keresztül pedig az utálva csodált ex-férjek – emléke mennyire elevenen van jelen főszereplőink tudatában, jól mutatja az a rendezői megoldás, amely a falon függő portré „szerepét” is élő színészre, Bognár Bencére bízta. A cári Oroszország falusi lakásbelsőit idéző, sajátosan aszimmetrikus díszlet (Opra Szabó Zsófia munkája) is a karosszékeiben elégedett mosollyal trónoló fiatalember felsőbbrendűségét érzékelteti: mintha egy egyirányponos perspektívát alkalmazó műszaki rajzot látnánk, a tér minden eleme az azt uraló képkeret és a benne helyet foglaló Miska felé mutat, aki a legváratlanabb pillanatokban egy-egy apró gesztussal – amelyeket jellemző módon nem saját özvegye felé tesz – beleavatkozik az események menetébe.

A társalgási drámává adaptált Ulickaja-mű feszültségét a szereplők önhuzugságainak lépésről lépésre történő lelepleződése adja. Ez a folyamat azonban inkább csak a darab befogadójában tudatosulhat, hiszen a beszélgetés során mérhetetlen mennyiségű vodkát elfogyasztó nőtársaság tagjai, bár barátnőik helyzetét meglehetősen pontosan képesek analizálni, saját magukat mintha torz tükrön keresztül látnák. A kellemes esti iszogatásként

induló összejövétel így hamar véresen komoly összecsapássá fajul, melynek tétje mindhárom nő számára saját életstratégiája helyességének „ellenfeleivel” szembeni bizonyítása lesz. A sűrű elhallgatásokra, finom, árnyalatnyi gesztusokra építő színészi játék mindvégig képes fenntartani a darab 42 elejétől uralkodó nyomasztó hangulatot, a lassan elhatalmasodó színpadi káosz pedig jól érzékelteti, ahogy a szereplők külsőségeiket tekintve eltérő, valójában nagyon is hasonló problémái felszínre törnek. Horváth Erika Margója rideg, szigorú, érzéseit görcsösen elfojtani igyekvő nőként jelenik meg előttünk: az Ulickaja-novella egyik legizgalmasabb mozzanata az ő pillanatnyi, Emmával szembeni „ellágyulásának” ábrázolása a történet végén, amely Hidvégi Nóra rendezésében nem kap túl hangsúlyos szerepet. A színpadi változat záró jelenete így jóval kevésbé tűnik előkészítettnek, mint az eredeti műé, ebből következően pedig a szöveget esetleg nem ismerő színházlátogató számára némiképp ad hoc-jellegűnek tűnhet a darab befejezése. Bartsch Kata könnyed természetességgel, épp megfelelő mértékben adagolt manír segítségével formálja meg Emma alakját, aki maga számára sem túl meggyőző, az ezotériától sem idegenkedő elméletével igyekszik leszámolni korábbi életével – az ő személyes tragédiája, hogy amikor végre felismerné e leszámolás kivitelezhetetlenségét, a néző már tudja, hogy valószínűleg teljesen hiábavaló is volt minden erőfeszítése. Az előadás leg-erősebb alakítása kétségkívül Györgyi Annáé: a két másik női szereplő (és természetesen a képkeretben rendületlenül mosolygó Miska) közötti összekötő kapocs „funkciójának” betöltése mellett harsány, olykor tudatosan eltúlzott megnyilvánulásaival igazán hitelesen tárja elénk az örület határán billegő Vera figuráját.

A mozgalmas színpadi történekek helyett a szereplők közötti verbális interakciót előtérbe helyező drámák jellemzően kényes pontja a néző folyamatos figyelmének fenntartása, pontosabban az akár mindvégig egy asztal körül ülve elbeszélhető mű dramaturgiai monotonitásának időnkénti megtörése. Hidvégi Nóra egyes megoldásai – például a szereplők lerészegedésének szellemesen stilizált közbeiktatása, Miska titkos vodkatartalékának mulatságos felkutatása, vagy a jó pillanatokban felhangzó zenei betétek – sokat hozzátesznek a darab kissé groteszk hangulatához, bizonyos elemeket viszont érdemes lett volna inkább elhagyni. Vera ölebének, Szergejnek a „színré léptetése” például inkább hat idegesítően gagyi mozzanatként – ti. egy plüsskutyá helyettesíti a háziállatot –, mint művészileg indokolt stilizációnak. Bár Vera bizonyos időközönként hisztérikusán magához öleli a kiskutyát, aki a nő számára elhunyt férje emlékét idézi, ezek a babusgató mozzanatok, mondatok meglehetősen hiteltelennek hatnak, ha egy plüssállat a címzettjük. Az efféle (szerencsére elég kis számban jelentkező) átgondolatlan motívumok ellenére a darab szerkezete kellően feszesre sikeredett,

a néhol előforduló üresjáratok nem okoznak különösebb fennakadást a mű befogadásában.

Abban viszont nem vagyok biztos, hogy jó döntés volt a Ljudmila Ullickaja által adott eredeti novellacím lecserélése: bár tény, hogy a darab *rövidségére* (alig tart egy óránál tovább) és a középkorúnak is csak rosszindulatú túlzással nevezhető főszereplők életének végérvényes (nek tűnő) tönkremenetelére tett utalás mindenképpen indokolt, némiképp el is halványítja az eredeti cím azon vonatkozását, amely a mű szociokulturális hátterére mutat. Arra ugyanis, hogy Ullickaja hősnőinek tragédiája elválaszthatatlan saját örökölt gondolkodásuktól, amit – annak ellenére, hogy elvileg mindannyian kiszabadultak elnyomó férjeik uralma alól – sohasem fogtak tudni elhagyni. Éljenek bárhol, mindig *az orosz falvak asszonyai* maradnak. **(Ljudmila Ullickaja: *Rövid. Az orosz falvak asszonyai* című novella alapján színpadra alkalmazta: Garai Judit. A Thália Színház, a Füge Produkció és a Jászai Mari Színház közös előadása. Rendező: Hidvégi Nóra)**

Új Forrás 2013/6 – Reichert Gábor: Vodkaiban az igazság

RÉSZEGEK INDULÓJA

Alig múltam tíz, apám elment messze.
Majd felnő valahogy - anyám bízott benne.
Mindenkitől félttem. Megvénültem hamar.
Ha lehetett, ittam - ahogy minden magyar.

Feleségem csúnya. Feladta életét.
Gyereket szült, hármat. Összetörte testét.
Keserű a szava. Szeme szürke, fakó.
Nem alszunk már együtt. Az egész mire jó?

Uram, csak félve nézek sötét egedre!
Uram, hozz szerencsét a részegekre!

Korán cserben hagytak. Élek hitetlenül.
Tudom, ki van alul és sosem leszek felül.
Senkit meg nem bántok, de senkit meg nem védek.
Józanul nem bírom. Ezért vagyok részeg.

A gyerekek lusták. A tévé előtt ülnek.
Ha kapnak valamit, nem nagyon örülnek.
Játszani kell velük, mesélni. De miről?
Amit ma túléltem, az majd holnap megöl.

A téli hónapok jórészt hordók készítésével teltek a Krenák műhelyben. A Duna befagyott, burcsellák nem jártak, hajót, csónakot nemigen javítottak senki. A városi gabonapadlásokról, kamrákból előkerülő zsákokat szántalpakon, szekereken és kézikocsikon húzkodták át a Duna jegén a révfalui Lómalomba, ahol télen a dunai vízimolnárok dolgoztak. A napi munka után Ádámnak kellett be-

Jáky György 45

ÖRDÖGVÍZ*

fogni a mesterék egylovas kordélyát, amire felhántak néhány zsákot, amelyeket előzőleg Rózsika töltött meg búzával a hombárban. A leány néha egész nap ott ücsörgött és gabonamérő lapáttal merte a búzaszemeket, kötötte el a zsákok száját. Odébb rakni már nem bírta, ebben gyakorta Füg, a házitanító segédkezett neki, aki – ha Krenákné elment hazulról – a konyha ablakából naphosszat képes volt figyelni, mikor járjon véletlenül épp arra az udvaron. Ha a leány kijött a kamra elé és nyújtózkodott, tudta, hogy sokáig ülhetett előtte, tehát megtelhetett egy zsák. Ilyenkor kilépett az udvarra, elment a lábas jószágok ólja előtt, a kerítésen bekukorékolt, mert nagyon viccesnek tartotta, amint a kakas kihúzza magát és elkezd vele vitatkozni.

A kamra előtt már felcsattant Rózsika cserfes nyelve.

– Hát maga megint erre jár? Miért riogatja a Gyurit? Nem tud majd cicerélni, aztán nem lesznek csibéink!

Ez a kérdés annyiszor tevődött fel naponta, ahányszor Füg zsákolni indult. Sose jött zavarba, vékony bajsza alatt nyájasan vigyorgott, ugyanarra a kérdésre mindig ugyanazt a választ adta.

– Van, aki úgyis tud cicerélni, ha riogatják! Legalábbis ezt hiszik némelyek...

Rózsika lesütötte a szemét, félve gondolt arra, hogy talán Füg észrevette őt valamelyik este, azért válaszol mindig egyformán.

– Gondoljon, amit akar, higgyen csak, amit akar, de a kakast hagyja békén!

– Rendben van, leány, a tyúkok úgyis jobban érdekelnek.

Csípett a szemével, azzal odébb rakta a zsákokat, majd visszavonult a szobájába. Rózsika néha utána osont és hallgatózott, de a hortyogáson kívül egyebet nehéz lett volna rábizonyítania Függre, aki nappal többször ledől aludni, miután hajnalban járt haza.

Aznap sok zsákot kellett Ádámnak átvinnie a Dunán, ez már a karácsi őrlés volt, a Lómalom messze esett, majdnem Újfalú határáig kellett elzörögni úttalan utakon. Közben hófúvás támadt, a malomban rekedt. Már sokadszorra adj' isteneztek a molnár pálinkájával, mire végre alábbhagyott

a havazás és el mert indulni a város felé. Hiába szabadkozott, a jóságos molnár rátukmálta a kulacs pálinkát, ami szerinte az életben maradáshoz menthetetlenül kellett.

46 Öreg este volt, mire Ádám fogata felkanyarodott a Salm bástya dombjára. A kertkapu nyikordulására senki se jött elő, az ablak sötét volt. A kerti ház mellett elvezette a fogatot, lezsákolta. A hó világosságot teremtett, mindent jól lehetett látni az udvaron. Furcsállotta, hogy a délután eresz alá készített kosár fa érintetlenül feküdt a tornác lócáján, a hó félig be is takarta. Nem gyújtott be Rózsika?

A házba lépve hűvösség csapta meg, nyoma sem volt a máskor vastag melegnek. A kemence épp csak langyos volt, nyilván még a reggeli begyújtástól, a parázs rég kialudt. Sötétben kotorászott a tűzszerszám után, fagyott ujjáival nehezeére esett a kovakövel és az acéllal lángra lobbantania a taplót. Nem értette, miért nem ügyelt a parázsra a húga, akinek szobájából zörejt hallott, így hát benyitott. A leány ágya üres volt, a szobába átnyúló kemence hűlő padkáján egy ládában kiskutyák fészkelődtek. Leroskadt a székre, gondolkozni próbált. Mi történt a Rózsival? Hol van ilyenkor? Miért nem szól neki, ha elmegy, előre? Hová az ördögbe császkál zimankós éjszakán? Igaz, ősszel is eltűnt egyszer, amikor itt aludt az ő helyükön Ányos tisztelendő úr családja, de akkor még szinte nyár volt, meleg éjszaka, akár sétálhatott egyet, hisz neki is van, mitől főjön a feje. Hogyan fog magának férjet találni itt városon, amikor még a betűt sem ismeri?

Begyújtott a búbos kemencébe, mellé ült, melegedett. Aludni úgyse tudott volna, inkább várt. Aztán elővette a molnár pálinkáját és meghúzta. Szerette volna tudni, hány óra felé járhat, de az öreg óra, amit otthonról hoztak, még az őszön leállt, valami megpattant benne, hallotta is a csapódó fémes hangot. Javíttatni most nincs pénzük, majd talán a nyáron, ha sok hajón kell dolgozni, akkor kicsit többet kaphat Krenáktól.

Ányos úrtól nem fogadta el a pénzt, pedig tisztességgel meg akarta fizetni a számtalan odaszaladgálást, többet akart adni, mint Krenák negyed esztendőre. Ám ő büszke volt, hogy bejárhat a bencés házba és tanulhat ezt, azt. Meg aztán Ányos úr szereti őt, ami másokról nemigen mondható el. Hiszen csak egy segéd, egy háziszolga, hajnaltól napestig hajtják, még a vasárnapot is elveszik tőle az utóbbi időben, nincs kimenője. Rózsinak sincs. Talán ezért csatangol éjszaka? Bő esztendeje, hogy nem is jutottak haza a faluba. Évente két levél, karácsonyra és húsvétra az édesanyjuktól, ennyi maradt az otthonból. Ő most már, hála Ányos úrnak, valamennyire megtanult a betűk között kiigazodni, de tavaly még Krenákné olvasta föl az anyjuk levelét és ő is írt vissza. Ki tudja, azt írta-e, amit mondtak neki, az anyjuktól azóta se jött válasz.

A tűz leégett, rázárta a parázsra az ajtót és vette a szűrjét. Nekiindult az éjjeli Győrnek, valahol csak van ez a Rózsik!

Megkerülte a bástyát, ahol most egyetlen lélek sem járt, a Szent Anna utcába visszakanyarodva először a Víg Hajós felé indult, bár titkon azt remélte, hiába, mert oda fehérnép nem teszi be a lábát. Az ablakon belesve néhány könnyöklő alakot látott, akik már jócskán elázva épphogy az asztal fölött tartották magukat. Tovább igyekezett a Bástya utcán, 47 kiért a Körösztcára, ahonnan kisebb közők nyíltak, itt kevésbé világitott a hó, fényét elnyelték a szűk sikátorok. Már nem messze járt a rossz hírű Fürdő köztől, amikor szán csilingelt, alig tudott előle félreugrani. Hatalmas bundákba és méretes sálakba burkolózott kucsmás férfiak ültek rajta, ölükből drága prémekekbe csavart nők a szán karfájáról lesöpört hóval kenegették arcukat és visítottak hozzá. Részegek voltak valamennyien. Ádám felbukott a száguldó szán előli ugrásban, nadrágja átázott, csizmája megtelt hóval, a kimerültségtől alig tudott feltápaszkodni. A szél ismét feltámadt és elkezdte kavarni a havat a szűk sikátorokban, valahonnan, nem túl messziről énekszóló hallatszott. Elindult a hang irányába, az egyik közben világos ablakokat pillantott meg, a ház előtt a járdán behavazott kézikocsi árválkodott, azon egy női alak állt, orrát az ablak üvegére nyomva lefelé tekintett. Közélebb érve Ádám felismerte a hűgát. Ijedten húzódtott vissza a közeli kapu beszögellésbe, már nem akart találkozni Rózsikával, tudni akarta, mi lesz. A hűga váratlanul lelépve a kiskocsiról elkezdett szaladni a köz másik vége felé. Kiszáratva kinyílt a ház ajtaja, Függ úr lépett ki rajta, ki-mért léptekkel indult errefelé. Ádám nem tudta, hová bújhatna, így hát bátran szembe ment vele. Hangos jó estéttel hidalta át zavarát és mire Függ megkérdezhetette volna, mit keres errefelé, bevágódott a keresztben futó sikátorba, ahol alacsony téglarakás mögé bújt le. Hamarosan ropogott a hó, kint a közben Rózsika szaladt meg-meg állva, óvatossággal, mint a mókások szoktak, Ádám a nyomába eredt hasonló taktikával. A Bástya utca közelében egyértelmű lett, hogy Rózsika Függöt követi, aki sokáig nem vette őt észre, de alig pár lépésnyire a Krenák háztól hatalmas hótömeg zúgott le az egyik tetőről, hogy maga alá temesse Függ urat. Ahogy nagy nehezen, káromkodások közepette lábra állt, meglátta a lányt. Ádámnak az volt a legfurcsább, hogy nem szóltak egymáshoz, nem is köszöntek, csak némán bementek a kapun. Függ maga elé engedte Rózsit, nem a szokásos udvariasságból, inkább úgy, mintha arra ügyelne, nehogy elfusson mögüle.

Ádám eszeveszetten loholt, ahogy csak bírt, előbb akart hazaérni a hűgánál. Amíg Rózsának csak fel kellett mennie a lépcsőn, kilépnie az udvarra és végig botorkálnia a kerten, addig neki meg kellett kerülnie az egész Salm bástyát a szakadatlan hófúvásban, felmenni a dombon, be a kertkapun, el a kis házig.

Alig gondolta végig, már a tornácra ért, levegőt nehezen kapott, úgy fújtatott, mint egy vontató ló, s ahogy a meleg házba toppant, egész teste verítékben úszott. Akaratlanul az öreg almárium márványlapján hagyott pálinka után nyúlt, meghúzta a kulacsot. Egyszerre verte a verejték és 48 fázott, de a pálinka felbátorította, már nem akart a dunyhája alá menekülni, nem akart magyarázkodni Rózsikának. Apja helyett apja kell legyenek, így hagyta meg neki apa azon a rettenetes napon, amikor az erdőre kiáltották őket a balesethez. A nagy farönk, amely alól vérpatak vágott sötét mélyedést a jeges hóban, megmozdíthatatlan volt. Hiába próbálták a faluból kisereglettek leemelni az apjáról, a rönk meg se moccant. Lassan vérzett el, beszélni tudott, de mindig lassabban és halkabban, ahogy az erő ment ki belőle. Az utolsó szava az volt feléje, légy az apja. Minden erejét összeszedhette, hogy még Rózsikára nézhessen és annyit nyögött, a bátyád majd vigyáz helyettem. Aztán rúdul kiöltötte ellilult nyelvét, egészen az álláig lógott. Csak másnap tudták bevinni a faluba, amikor lovakkal mentek kiszabadítani a fagyott halottat. Felrakták a szánra, hajlíthatatlan száraz faágra emlékeztetett, egyik keze égnek állt, a lába ívben merevedett lefele, feje a vértől csapzott hajjal olyan volt, mint egy odaragadt madárfészek. Ádám azóta gyűlölte a telet, a havat, a jeget, a csúszást, azt, amikor nincs biztos talaj a láb alatt. Az apja favágó fejszéjét tavaszig meg se találták, egy gazdag portáról kaptak kölcsön egyet, amivel az anyjuk kínlódott, s amikor tavasszal visszavitték, kifizettették velük a köszörűst, mert csorbát találtak az élén.

Egyszeriben megfájdult a háta, annyira görnyesztette a kemence padkán utolért emlék. A gyertyát az almárium másik oldalára tette, hogy ne zavarja a fény a kukucsálásban, azután arcát az ajtó üvegéhez nyomva kilesett az udvarra. Azt hitte, lát valami mozgást, ám bepárasodott az üveg.

Amire gondolni akart, azt elhessegette magától, de a gondolat se hagyta magát, folyton visszatért, kísértett, hanem a szív igazsága végül legyőzte, mert az jelentette a valóságot.

Átnyargalt az udvaron, ingujjban, keresztülosont a konyhán, a kamránál lehúzta a csizmáját, úgy lépkedett, akár a macska lefelé a lépcsőn. Függ tanító szobájának ajtaja kissé el volt vetemedve, az ajtószárny és a tok közötti résen a fényel a szavak is kiszüremkedtek.

– Jó ideje leskelődsz, leány! – huhogott a tanító.

– Hova jár maga minden áldott éjjel, mi? Ez egy tisztességes ház!

– Tisztességes? A bátyád mennyiért dolgozik nekik? Te mit kapsz a hajtaltól éjjelig tartó szolgálatért?

– Így egyeztünk. Maga is megegyezett, nem? Tanítja a Béluskát, a többivel mit törődik?

– Nem én törődök a más dolgával, hanem te, leány! Mi közöd, mikor megyek, jövök? Azt se tudod, hová és miért megyek!

– Maga a Geraldine asszonyosság házába jár, Független úr. A lányokhoz, akik-től mindenféle bajt hozhat ide. Mennyit fizet nekik azért, hogy magát szeressék?

Még az izgatott zihálása is kihallatszott.

– Amikor volna, aki ingyen is szeretné... De maga csak költi a 49
drága pénzt, nappal meg bejár a bencékhez latin könyvekért. Azzal
kéri kölcsön, hogy nincs pénze megvenni.

– Hát ezt honnan veszed, te leány?

– Tudom. Ányos tisztelendő mondta Ádámnak, hogy tőle is kunyerál.

– És mit akarsz most tőlem?

– Tanítson meg olvasni, meg írni. Akkor nem mondom el
Krenáknak, hova jár.

– Kevés lesz az leány. Pénzed nincs, igaz?

– Nincsen.

Ádám hiába fülelt, csend lett. Azután járkálás hallatszott, szék
huzigálása, fojtott sikoltás, dörmögés, huppanás, lökdösődés. Azon
volt, hogy beront az ajtón, amikor a visszafogott beszéd újból
eleredt.

– Szép a szemed, te leány. Ilyen szép szemet nem láttam, mióta
Győrbe vetett a sorom.

– Látja! Mégis oda jár, azokhoz!

– Nem járnék el, ha akadna itthon, aki meglátogatna ebben a
kopott, magányos szobában. Ha éjjelenként lejössz ide, én megtanít-
alak a betűre. Megállapodtunk?

Ádám most nemhogy a lélegzetét, de még a pislogását is meg-
állította, minden porcikájával hallani akarta Rózsi válaszát. Ideges-
ségében tetőtől talpig remegett, szíve telve volt békétlenséggel és
haraggal Krenáké miatt, mert nem tartották magukat az egyezség-
hez, ezt viszont Rózsi se merte megmondani Függnek, sőt, megvédte a
gazdákat. Mikor idejöttek, minden idillikusnak tetszett, és Ádám most
ugyanarra a békére, nyugalomra vágyott, amit az elején a napi vergődésből
a biztonságba jutás adott. Érezte, ha azt a békét vissza akarja kapni, valami
olyasmit kell tennie, ami lehetetlen, ami példa nélküli az ő eddigi életében.
De bármi jutott eszébe, az mind erőszakkal végződött és bajt hozott rájuk.

Bent kuncogott a húga.

– Nem, nem Függöm. Betűvetésért cserébe túl sokat kér. Legyen be-
tűvetés és a Geraldine asszony féle ár fele. Nekünk is vannak vágyaink, én is
akarok ruhát, csecsebecsét venni! Anyánknak is kell küldenünk, rossz volt a
termés, az intéző nem kölcsönöz.

Ádám négykézláb kapaszkodott fel a lépcsőn, különösebben már nem
izgatta, nyikorog-e. Mindegy volt neki, azt se bánta volna, ha maga Krenák

jön szembe, persze az lehetetlen volt, mert a tyúkokkal feküdt és kelt, így ennek tudata vértelte fel olyan bátorsággal, amelyről jól tudta, sose lesz rá szüksége.

50 Már pirkadt, amikor izzadástól riadt fel, a későn megrakott kemence ekkorra ontotta igazán a meleget. Felkelt és benyitott Rózsi-kához. A kiskutyák elégedetten szuszogtak a langyos padkán, a húga ágya be volt vetve, hálóinge érintetlenül feküdt az ósdi ágy takaróján.

*

Ányos a szertárban drótok, tekercsek, mágnesűk és a galvanoszkóp társaságában időzött, amikor ismerős kopogás nyomában megérkezett a friss márciusi sár Ádám csizmáján. A fiú rohant, a szemerkélő esőben kabátja alá, a szíve fölé rejtette azt a kis esztergált száras fa korongot, amelyet Krenák készített el Ányos kérésére. A kimunkálás eléggé durvára sikeredett, Ányos azonban nem tette szóvá, csalódottságát nem mutatta.

– Nohát! Ez lesz az én villámdelejes forgonyom lelke! – közölte mosolyogva Ádámmal, aki fejét lógatva, a padlót nézve állt.

– Bizonyára, tisztelendő úr.

– Mi bajod van újabban, te gyerek? Nem tetszel nekem. Szótlan vagy.

– A tisztelendő úr mondta, hogy a csendesség erény.

– De nem a szótlanság! Mert az túl van a csendességben Isten akaratának határán. A csend segíti az elmélyülést hitben, munkában, barátságban, a szótlanság viszont begubózás és emészti a lelkedet. Így hát szólj bátran, ha segíthetek.

Ádám felemelte nagy fürtös fejét, olyan kétségbeesetten állt a szertár ajtajában, mint aki az élettől búcsúzik.

– Fáradt vagyok, Krenák kihajtja a lelkemet. Ide jövök legszívesebben a tisztelendő tanár úrhoz. Inkább itt dolgozom, ha kell éjjel, amikor otthon pihenhetnék. Ma is ráérek reggelig, ha úgy tetszik gondolni.

– Helyes! Ez a beszéd! A fáradságot kipihenhetjük, de a tunyaságot soha. Aki nem dolgozik, ki van szolgáltatva másoknak, azaz rab. Dolgozni fogunk egész éjjel, ma ennek a mágnesűnek forognia kell! De valami bajod azért csak van a fáradságon kívül!

Magával szembe állított egy széket s rámutatott. Ádám kilépett a folyósóra, levetette sáros csizmáját és a szertárban belebújt a pedellus benti cipőjébe. Leült, nézett maga elé, feje a vállá közé esett. Halkan lehelte, hogy: Rózsi.

– A húgod ugye? Mi van vele? Beteg talán?

– Nem. A házitanító, a Független tanítva betűre. De ez rosszabb, mintha beteg lenne.

– No, hát az nem a világ, te is megtanultad. – döcögött Ányos. Ha egyszer ő is gazdasszony lesz, kell ismernie az írást.

– Hát ez az, tisztelendő úr! Hogy így sohase lesz belőle asszony. A Függbiztosan nem fog elvenni egy cselédlányt.

– Miért ne venné el, ha dolgos? Tanítónak is kell a jó háztartás. 51

– Mert övé lett a Rózsi. Cserébe tanítja, még fizet is neki.

Ányos zavarában felállt, a kabátját kereste. Már alkonyodott és aznap még nem is sétált.

– Hozd a kézikocsit azután gyere a pincelépcsőhöz. A múlt héten végre meghozta Hannich az új fejeket, megtöltöttem egy ládányi savanyúvizet, elvisszük.

Együtt baktattak a kikötő felé, Rózsikáról több szót nem ejtettek. Hallgattak. Ádám érezte, jobb volna, ha beszélne valamiről, ne gondoljon a tanár úr arra, amit az előbb mondott neki. Amúgy is bánta már, hogy mondta.

– A burcsellások beszéltek valamit legutóbb? Tetszett nekik a víz, tisztelendő úr?

Ányos nem válaszolt. A Salm bástyához érve a kézikocsi elkezdett nyikorogni. Ádám hazaszaladt a kocsikenőcsért, mire visszaért, Ányos már javában osztogatta az üvegeket, a visszakapott üresek pedig gondosan ládába rakosgatta.

– Ez valóságos csoda, tisztelendő tanár úr! – morogta Szeghy Szűcs Máté. Mióta ezzel a vízzel isszák a bort a legényeim, nincs elégedetlenkedés, a kedvük is jobb, és ha berúgnak, hamarabb kiheverik.

– Senkinek se fájdult meg a hasa vagy egyebe tőle? – kérdezte halkan, némi aggodással Ányos.

– Ettől? Hát még a halott is fölkelne tőle, tisztelendő úr! Nem tudnának többet csinálni?

A kazamata bejáratához mutatott, ahol a hevenyészett szabadtéri bormérő mellett már ott sorakoztak a frissen hozott üvegek. Ádám odasúgta Ányosnak, akár egész éjjel tölt, ha kell.

Visszaindultak a bencések házába a piactérre, egyenesen a pincében karácsony óta berendezett savanyúvízes műhelybe. A szerkezetet Ányos azóta tökéletesítette, Hannich meg végre sorozatgyártásba vette a végleges fejeket. Ólomból öntötte, bronzból esztergálta a különböző alkatrészeket. Aki kezébe vette, gyönyörködhetett is a szép, míves üvegekben. Romszauer inasaiért visszaküldték Búcsú urat, hamarosan ők is megérkeztek egy pajtásszekérre való üveggel. Amíg a legények a pincében töltöttek, Ányos visszavonult a szertárba tekercei, vasmagjai közé. Az áramváltó nem hagyta aludni sem, mert nem úgy haladt, ahogyan azt magától elvárta, máskor oly békés természete ingerültté vált, úgy érezte, sem az érdem, sem a szeretet nem tud

benne megfelelően gyarapodni. A mágnestű kilengései folyton a Krenáknál szolgáló leánykát juttatták eszébe, akiről csak most tudta meg, hogy meny-nyire kiszolgáltatót. Furcsa leánynak vélte ő már azelőtt is, kissé pimasznak és szemérmetlennek tartotta, most azonban fájt a szíve Ádám szenvedését látva. Tekercselt, szögelt, galvanizált, higanyt méricskelt, ám csak mechanikusan, gondolat nélkül tudott dolgozni, bántotta az eset, ráadásul nem tudta, hogyan segíthetne.

Este nyolc óra felé járt, amikor lement a pincszobába, ahol nagyban szuszogott a készülék, a folyosón sorakoztak a feltöltött ballonok, Romszauer inasai hordták fel őket a pajtásszekérre. Ádám vállalta, hogy a munka végeztével elhúzza még az apró szekeret a Salm bástyához, útba esik neki hazafelé.

Ányos jó éjt kívánt, a kulcsokat Búcsú úrra bízta és lelkére kötötte, a pinceablak elé akassza föl azt a régi szőnyeget, amit leskelődés ellen szerzett be.

Az apró szemű esőt vízszintesen hordta a dunai szél a Szent Anna utca hosszában, Ádám reszketett, rövidíteni akart a kazamaták felé a Káposzta közön át, de a Víg Hajósnál kisebb tömegbe botlott. A kocsmá bejárata fölé fekete leplet lógattak, ekkor figyelt fel a székesegyház harangjára, amelyik nagy szünetek után mindig kettőt kondított. Benézett az ablakon, a kocsmá helység ki volt ürítve, a lépcsőn ágyat taszigáltak lefelé feketébe öltözött férfiak. Az ágy a fordulóban elakadt, élére fordították, ám úgysem boldogultak vele. Aztán egy asztalos érkezett, akit már vártak a méretvétel miatt, ő hamarjában levágta az ágy két első lábát, így azt végre betuszkolhatták a csupasz kocsmá helységbe.

Amidőn észrevették az ablakon leskelődő Ádámot a kisszekérrel, rögvest egy varjú képébe öltözött vénasszony toppant eléje, aki hallott már a hajósoktól a csípős vízről. Az egész rakományt meg akarta vásárolni, hogy dicsekedhessen a rokonság előtt a különlegességgel. Körötte további vénasszonyok gyűltek gyözködni, Ádám azonban szabadkozott, hiszen elígérték azt a burcsellásoknak. Erre valósággal benyomták a söntésbe, ahová külön ajtón is be lehetett menni az utcáról, innen viszont a vendéglő helységbe vezető váralagútszerű folyosócskát elállta a nép, Ádám csak a fejek fölött látott beljebb. Az ágyat felemelték két összetolt asztalra, a hiányzó lábakat a konyhából hozott lefordított fazekakkal helyettesítették, eléjük kancsókat raktak, melyekbe vizet mertek és virágcsokrokat állítottak. A gyülekező nép csendben figyelte, amint a lépcső fölől gyertyákkal világító, hátrafelé lépkedő legények közeledtek, nyomukban három férfi hozta a halott Francit, egyik a lábánál, másik a hónaljánál fogta, a harmadik a dereka alá nyúlva akadályozta a belógást. Úgy vonszolták, mint a kelténél hosszabbra tömött zsákot. Miután fölfektették saját ágyára, a szemközti fal mellett székeket sorakoztattak fel, oda telepedhettek néhány percre az utcáról érkező halottnézők, hogy azután felálljanak, megkerüljék a halottas ágyat és a másik

irányba kimenjenek. Némelyek fázva a hideg tavaszi éjszakán, dermedt kezükkel a sarokban álló vén levendulakék kályhát tapogatták reménykedve, de az áthült kezek riadtan húzódtak el a hideg csempéktől. A kifelé igyekvőknek a söntés átjáróján Franci leghűségesebb pincére pálinkát kínált és valami sváb mondókát intonált, mintha papi szerep is osztva volna 53 rá. A férfiak illendően még egyszer visszanéztek Francira, kissé feléje emelték kupicájukat, azután egyetlen hajtásra kiitták. Akadt, ki jól hallhatóan azt mondta, így se jártál még soha, mint most! Ezen aztán többen rötyögtek. Az asszonyok pálinkáját jobbra az uraik itták meg, majd kilépvén a főajtón rögtön visszatértek a másikon a söntésbe. E körforgás alatt egyre többen szánták el magukat, hogy többször búcsút vegyenek a halottól, míg szinte csak férfiakból állt a gyásznap. Egy-két kötelességtudó asszony imákat mormogva kitarotán tanyázott ugyan a halottas ágy piros fazekas lábainál, de aztán őket is elriasztotta az a féktelen elvetemültség, amelyből táplálkozva a Franci bal lábához egy pakli magyar kártyát, a jobb lábához egy korsó vörösbort rendeltek az ördögtől megszállt törzsvendégek.

Cigányok érkeztek, megszokásból a kályha közelébe fészkelődtek, a szokatlan hideget a primás se merte szóvá tenni. Amikor nagy bánan elkezdtek nyekergetni Franci kedves nótáját, Ádám végre átfúrhatta magát a keskeny folyosón és a halottas ágy mellett kisurrant. A söntésben felhangzott az első savanyúvizes ballon szusszanása, megadva a jelet az új kocsmai időszámításra. Üvegkancsókat töltöttek félig Ányos úr savanyúvizével, ezeket kiosztogatták a gyászolók között, akik aztán a halott lábához állított korsóhoz járultak. Időközben a hűséges pincér kicsi hordót gurított a ravatal alá, a lopót készenlétbe helyezte, hogy a korsót utána lehessen tölteni. Azután a kártyát vették használatba, az egyik burcsellás, aki jelentős kocsmafenntartó hírében állott, – helyettesítve Francit – ugyanazokat a káromkodásokat kezdte alkalmazni fordulatonként, ugyanazokkal a mozdulatokkal csapta a lapokat, végül még szivart is kapott az özvegytől a megholt készletéből, miáltal ugyanolyan büdös is lett. Franci helyett játszott és rendre veszített, ebben is sikerült hasonlóságot találnia, végül eljutott odáig, hogy a holt vendéglős nevében rendelkezzen. Hosszú asztalt terítettett a halottas ágyal párhuzamosan, majdan utasította az asszonyokat a sütésre-főzésre. Az özvegy odasúgta a vidékről érkezett rokonoknak, hogy ő mindig tudta, a legnagyobb baja az ura halálából lesz. A burcsellás egyre jobban élvezte szerepét, támogatói akadtak, így aztán az asszonyoknak nem sok választása maradt. Mire a sülteteket az asztalra hordták, már pattogott a kályhában a tűz, a helység kellemesen melegedett, a borba kevert savanyúvíz gazdag buborékossága egyre feljebb nyomta a fejekben a buzgalmat nótához, kártyához.

A varjúszerű vénasszony kezét tördelte és a pincért elszalajtottta az asztalost, sürgetni a koporsót. A söntés előtt hagyott pajtásszekér már félig megtelt kiürült savanyúvízes ballonokkal, a vendéglőben ingujjra vetkőztek, a gyertyák viasz illata tömény fokhagymaszaggal és szivarfüsttel keve-

54 redett, álló hétig akkor se bírta volna áttörni mindezt a hullaszag, ha nem érkezik meg az asztalos inasával és nem hozza be a nyárfakoporsót, melyen érzett még a spirítuszos pác bűze.

Újabb partik következtek, a nyertesek jutalmául az lett kitűzve, hogy áttemelhetik Francit a koporsóba. A burcsellás vezényletével éjfélig tartott ez a sajátos sorsolás, mialatt az asztalost megvendégelték a konyhán, ahol annyira lerészegedett, hogy a szögeket meg se találta, amikor a gyásznép arról szavazott, tegyék ki a kocsmá elé a koporsót a hajnali hidegre. Így csak ráillesztették a tetőt s billegve kivitték a Káposzta köz sarkáig, a földre mégse akarták letenni, végül két üres káposztás hordóra rakták, az asszonyok pedig felmentek a nagytemplomba hajnali misére, hogy még egyszer pontosítsák a temetést.

Már a kora délelőtti márciusi nap tűzte Francit a káposztás hordókon, amikor a plébániát azóta többször megjárt, botorkáló asszonyok közül kimagasodva ereszkedett alá a Káptalan dombról főtisztelendő nagyságos Sailer György kanonok, aki vagy ötven éve eskette Francit és koccintott vele a kocsmájában rendezett lakodalmán.

A hatalmas termetű kövér pap ábrázata vörösből kékbe majd zöldbe változott, szembesülve a disznóóllal. Épp csak benyitott a vendéglőbe, ahol akkor éledeztek, mert a kályha rég kihűlt már s a hatalmát visszakövetelő hideg elűzte az asztalra borult, fogadalmaktól roskadozó álmokat. A burcsellás megrogzottn büszkélkedett.

– Idehallgasson nagyságos kanonok úr! Jöjjön, próbálja ki a fiatal bencés pap találmányát! Nézze csak, megittunk a szegény Franci emlékére vagy száz liter bort, még sincs semmi bajunk.

Nagyot hahotázott, majd nekidőlt a ravatal maradékának és úgy maradt, akár a két odatámasztott farúd, amelyen a koporsót lehet majd vinni a menetben. Nemsokára állva horkolt.

Sailer kanonok szó nélkül visszahőkölt a Bástya utcára és az özvegyet kereste.

– Nagyságos asszony, én az urát el nem temethetem. Sokféle nyomorúságban, szegénységben, hitetlen pompában, harcban adtam végtisztességet, ezt azonban nem vállalhatom. Sajnálom, Sailer György olvasókanonok nem vonulhat végig a városon mámorosok között. – dörögte óriási fekete kalapja alól.

A pincér a koporsóhoz ugrott, leemelte a fedelet és kutyahúséget idéző, kérő pillantással tekintett a kanonokra. Az gondosan körülnézett, majd a köréje gyűlő asszonyok miatt agnoszkálta és beszentelte a káposztás

hordókon nyugvó halottat. Kimérten indult vissza a dombra, fel pompás házába, hogy beírja a historia domusba *az egyházi temetést nem kapott* megjegyzést Franci neve mellé. Egyszer sem nézett vissza.

A benti társaság a temetés elmaradásának hírére helyre rázó-
dott, felültek az összetolt székeken fekvők és asztalra borulók, majd 55
követet választottak, akinek feladata lett a koporsó mellett jajvesz-
ékelő asszonyokat beinvitálni a tanácskozásra. Mikor bejöttek, a fiatalabbak
odaálltak az asztal mellé, érzékeltetve, hogy nincs megbocsátás, ugyanakkor
elismerik, valamit haladéktalanul tenni kell s a döntés végtére is a férfiak
dolga. Az öregebbek a konyhára böccölésztek, ahonnan darab idő múl-
tán kolbásszal, szalonnával, sonkával és kenyérral kerültek elő, vi-
szont pálinkáról szó nem eshetett. Egyik régi törzsvendég ravaszul
elvállalta a konyhán a torma reszelését, minek ürügyén elemelt és
mentéjébe dugott egy pálinkás üveget, amit aztán asztal alatt ado-
gattak egymásnak, de az üvegnek mindig vissza kellett térnie megpi-
henni a burcsellás combjai közé, aki úgy szorította, mintha a felesége
nyaka volna. Időtlen idők óta meg akarta fojtani.

A varjúforma vénasszony asztalukhoz tipegett és ellentmon-
dást nem tűrően, vékony rekedt hangján reszelte, hogy a halottat
annak a bencés papnak kellene eltemetnie, akinek a vizét idehozta a
kádármester inasa.

– Ide figyeljen kegyelmed! – fordult a burcsellás felé. – Menjen
el azért a papért s hívja ide rögtön. Azért részegedtek le, mert az a
ravasz víz felhígította a bort, nem érezték a hatását, pedig megitták
a kishordóra valót! Hát azért az csak magukban van, vagy nem?
Ha nincs ez az ördögvíz, már szépen temetnénk a sógoromat.

Szipákolva állt a hosszú asztal mellett, látszott, addig nem
tágít, amíg a férfiak nem engedelmeskednek.

– Válasszunk küldöttséget. – morogta a burcsellás.

– Menj csak egyedül, te kaptad a megbízást! A pálinkára majd örkö-
dök. – kacsintott a feltámadó félben lévő asztalos.

– Mégse járja ez így! – vágott közbe a kövér kereskedő. – Nekem gye-
rekkori barátom volt és most, hogy itt hagyott, közös múltunk már csak a
saját emlékezetemben létezik. Egyedül maradtam, majd én megyek azért
a papért, de viszem a Francit is!

Felkerekedett s a két koporsóvivő rúddal kifelé indult. Az ajtóból még
visszafordult a döbrent társaságra.

– Kerítsek valahol négy embert, akik hozzák a Francit. Van elég iparos
segéd, inas az utcában.

Az asztalnál zavar támadt, végre felálltak, az ételmaradékos, pecsétes
abroszról összegyűjtötték a pálinkás poharakat és az asztalos kiöntötte

a Szent János áldást. Ezt gyorsan fölhörpintették, ezért a burcellás elkezdett hivatkozni valami régi szokásra, miszerint a János áldás csak akkor érvényes, ha az üvegben nem marad ital későbbi potyázónak, akinek az áldást kiérdemlők megpróbáltatásaihoz semmi köze sincs.

56 Zajokra lettek figyelmesek, az ablakon keresztül látták, amint a négy hentes suhanc bajlódik a koporsóval, közben a kereskedő a sétatálcájával hadonászik. A burcellás fölkapta a pálinkás butykost és utánuk lódult, nyomában a többiek. Mire a Tej utcához értek, az asszonyok is ott talpaltak mögöttük, a Piac téren már egészen tisztességes halottas menetnek nézhették őket.

A bencés rendház kapujában a burcellás meglődította a csengő kalantyúját, belülről visszhangzó kolompolás hallatszott, nagy sokára elő került Búcsú úr, aki hiába állt ellent, végül kiáltania kellett a fiatal inasoknak, hogy ostrom van, segítsenek hamar a kapuval kifelé taszítani a gyászolókat. A varjú öregasszony hátrébb lépett és elkezdett fölfelé kárálni az ablakokhoz, az ördögvízes papot kereste. Néhány ablakszárny résnyre nyílt, aztán inkább becsukódott. Leánder a második emeleti ablakából egészen kihajolva iszonyodva figyelte a vészesen imbolygó koporsót, amelyet faltörő kosként a kapura irányoztak, és minden szörnyűségre felkészült.

Búcsú végre rálelt Ányos úrra a fűtetlen szertárban. Nyugodtan mosolygott barna bárány bekecsében és boldogan újságolta az inasnak, hogy a Hannich tegnap végre elhozta, amit karácsony óta ígért, így a forgony hamarosan elkészülhet.

– Baj van, tisztelendő úr!

– Ez csak természetes Búcsú úr, amíg élünk, baj is van. Ha nincs, biztosak lehetünk benne, hogy meghaltunk.

– Jaj, jaj, de ez most más. Egy részeg gyászmenet keresi a tanár urat, talán már a házfőnök is kinézett a nagy ricsajra.

És elmondta az egész sirámot.

– Ejnye, hát ez igazán kellemetlen. A savanyúvizet a kocsmáros kérte tőlem, amikor a múltkor a dunai harcsákat idehozta a rendi konyhára, mert hallott már róla a kikötőben. Csak nem volt készleten, nem tudtunk adni neki, noha annyira akarta. Hát, nem érhetette meg szegény a kóstolót. A gyászolók rosszul lettek a vizemtől?

– Dehogy tisztelendő úr, csak nem érezték a bor erejét idejében a kellemes higítás miatt, hiába, mit tesz a szénsav!

És kihúzta magát büszkeségében, hogy ő már a buborék hivatalos nevét is megjegyezte.

– Menjen most vissza hozzájuk Búcsú úr, mondja meg nekik, hogy induljanak a temetőbe a fő úton, én majd ott várom őket a kápolnánál. Jobb ezt hamarjában elintézni. Szóljon két tanítványomnak is, ők hozzák a stólát,

a szenteltvizet és a ruhákat, ministrálni fognak. Magam a hátsó kapun megyek ki, a kertek alján, a lópróbáló térnek kerülök.

Amikor a temetés véget ért, az özvegy ki szeretne volna fizetni Ányos urat, ő azonban nem engedte.

– Ne fizessen nekem jó asszony semmit, a kötelességemet tettem. Hanem annak a kisszekérnyi savanyúvíznek az árát adja oda a Krenák kádár inasának azzal, hogy tartsa meg. 57

* Részlet Jáky György Jedlik Ányos életéről írt regényéből.

Új Forrás 2013/6 – Jáky György: Ördögvíz

GAGYI

Reggelre egy kis pálinka.
Az életöröm, ha száll inba.
Az értelem, hogyha elfárad.
Betesz a tavaszi náthának.
Az unalom, amikor elterjed.
Innia kell az embernek.
Napokig, hetekig érdemes.
Forrong a testben az érleves.
Ki marad bátor józanul?
A felnőtt felejteni tanul.
Zárok, eldobott kulcscsomók.
Jobb a hülyeség furcsa mód.
Szaporodik a tetthiba.
Hagyni kell okosan anniyba.
Elpazarolni mindenünk.
Szégyen az Isten, kiderült.
Alakra, lakkra semmi gond.
Sorssá lesz a sok ennyi volt.
Akad egy csomó bárcsakom.
De titkolom, mert árt nagyon.

INTIMITÁS

Már nem öleltem régen. Fát sem.
Hangtompított szeretkezések
képei zaklatnak asztalnál,
evéskor, amikor hátrahajtom
a fejem egészen, hogy az utolsó
korty se vesszen, sörből, tejből.
Vagy amikor az egeket nézem.

Mint a katona, aki halott barátját
látja támadáskor, elfordítom a
fejem az utcán, buszmegállóban,
állomáson, ha szoknyás, formás
lány közeledik felém. S ha madarakat
látok, arra gondolok, milyen
szabad a remény. Annál, aki
nézi, látja és igényli, sokkal
szabadabb. De ezek csak madarak.
Derült finomság érkezik túl a
brutalitáson. Testem ezüstöt izzad.
Minden éjjel megkínoz az álmom.

VAN, AMIKOR ELÉG

Idézőjelben volt tegnap a teljes ég.
Két madár, persze, csak hunyorogtam.
Nem változtatott semmit a szoba igazán.
El kell gondolkodnunk, mit jelent a szoba.

A test néha napokra átveszi a főszerepet.
Hiába tudod, hogy nem folyik színdarab.
Meg azt is: a test csupán a lélek sűrű bokra.
És még nem tudom, akkor mi az emlékezet.

Alázat jön-megy. Valami mindig itt marad belőle.
Húsleves, sok víz, bolyongó csillagok.
Halászháló a vágyam, kivetni a tengerre.
Persze, még nem tudok nevetni. A mosoly csendje

ilyenkor kevés.

ANTIK SMS

Álmok olvadnak üveges szememből.
Görcsök oldódnak, ködös évszak altat.
Mint üres kancsóban a tenger, itt vagy
minden ügyemben.

Meglökött engem az a taxis, uram, mellbe vágott csúnyán, hiába ordítottam, hagyjon, a szegycsontomat találta el, csak úgy döngtem ott belül, kongtam, mint valami üres, elhagyatott, homályos terem, ahol pókhálók vannak a sarkokban, hátraléptem,

60 Szathmári István

TÖRT ÉNEIM

majd előre dőltem, hogy mutassam, bizonyítsam, velem olyan könnyen mégsem bánnak el, pedig tudtam, úgyse csinálók semmit, nem az én stílusom, világom, még sohase verekedtem istenigazából, megesett, hogy elcsattant egy-egy pofon, de mindez bátortalan volt, félénk, nyápic, amit nem vettek, vehettek komolyan, és a taxis ezt bátorításnak fogta fel, mármint, hogy felé indulok, és már folytatta volna, bökött volna újból, de kicsúsztam a képből, a levegőt találta el az éjszakában, a lány már bent volt a kocsiiban, uram, harsányan csapta be maga után az ajtót, belülről pedig fogta, húzta maga felé, hogy ki ne nyíljon, fel ne tépődjön, igen, pár hónapja ismertük meg egymást, egy galériában találkoztunk, szép volt, így egyszerűen az, és ekkor a képeket nem igazán néztem, őt vizslattam inkább, ahogy ment, nevetett, látta, hogy követik, bemérik, diagnosztizálják, és még érdekesebbé vált, éreztem, ebből valami összejöhet, de érdekes módon, mégsem hittem egészen benne, persze már nem volt lány, asszony volt, igen, de ezt én nem szeretem mondani, nem, még ha negyven is, akkor sem, még ha ráncai vannak, vagy ha már kissé megereszkedett a teste, nem, mert ez zavar, elidegenít engem, kedvetlenné tesz, asszonnal hálni, hogy hangzik ez, uram, szóval mind a két kezével fogta belülről a kocsiját, miközben a taxis kapcsolt, a folytatás pedig elmarad, vörös orra volt, meg apró szemei, és izzadt, ezt határozottan láttam, pedig hideg volt nagyon éjfél után kettőkor a pályaudvar előtt, ahol alig forgalom, csak néha bukkant fel egy-egy ricsajos társaság üvegekkel a kézben, és mentek, vonultak, röhögve, ökörködve, félénk se nézve, egyedül voltunk ezzel a dologgal, kínlódással, marcangolással, a taxis, a lány meg én, a sálam kibomlott, a sapkám félre csúszva, szaporán vettem a jéghideg levegőt, és tudtam, úgyis elmennek itt hagyva engem, és utána mehetek, vánszoroghatok haza a kikapott villamossíneken. A temetőfal mellett sokáig, sokáig, szinte az örökkévalóságig vonszolom magam, tolom, lökdösöm, hogy haladjak, tegyem az utat, és közben fúj a szél, a sapkámat fogom, de így is majd elrepül a sötét mélyében gubbasztó sírok felé.

A lány sötétszöke haja, már vörösén is láttam, összezilálva, félig a szemébe hullva, ahogy erőlködik a kocsiin belül, a hátsó ülésen, hát igen, nemrég még a kezét szorongattam a füstös, hangos, pirosra festett bárban, hogy utána a combjához húzza a kezemet, és szépen, finoman magára hagyja az

elektromos nejlonon, a fekete, szikrázó harisnyán, hogy csatangoljon, csináljon, amit akar. És jó volt portyázni odalenn, formába hozni az ujjaimat, az anyagon átsütött a meleg, és amikor hátrébb nyúltam, fehér bőrrenek simasága lenyűgözött engem. Közben kortyoltam a borból, és csak úgy elnéztem a pultnál álló férfiakat és nőket, akik valamit ünnepeltek, 61 vagy valakit, mert állandóan visszatért a felszólítás, igyunk, igyunk, és tényleg ittak, pezsgősüvegek pukkantak egymás után, és ő is a lábamhoz nyúlt, de épp akkor a közvetlen közelünkben leült egy férfi, és érdeklődéssel tekintett felénk. A hadjárat egy időre abbamaradt. Bántam, de tudtam, folytatódik hamarosan. A helyiségben zene szólt, és fenn a galérián egy pár táncolt egymásra bukva kitartóan. Az arcukat nem lehetett látni, olyan középkorúak lehettek, a nőn kockás szoknya, ami már rég kiment a divatból, és sárga magas sarkú cipő. Újra éreztem a lány ujjait a combomon és arra gondoltam, nemsokára más is történik közöttünk, és elégedettség töltött el, igen, mert van, amikor valóban mennek a dolgok, de ez csak efemer volt, uram, mert már egész nap benne volt a levegőben, hogy kipattan a szikra, és hát mint látja, ki is pattant, bizony, a taxis káromkodott egyet és visszalépett, pontosabban visszafarolt az ülésre, felberregett a motor és indult a fekete autó, egy pillanatra rám nézett bentről a lány, aki már asszony volt persze, arcán elmosódott a festék, az a festék, amit olyan gondosan rakott fel jó pár órával ezelőtt, mikor készült, hogy találkozzon velem és egy külföldi nővel, aki egy piciny faluban élt, hatalmas, hősapkájú hegyek között, égszínkék tavak és folyócskák társágában. Erős szelek fújtak arra, és ritka vendég volt a nap, de ha mégis sütött, akkor már-már földöntúlvivá varázsolt mindent, átlátszóvá vált a világ, ahol egymásba folytak a színek és szinte lebegett minden öntudatlanul. A ház felső részén egy idősebb férfi élt egy egészen fiatal nővel, aki nagyon messziről jött, olyan helyről, ahol örökké esett az eső, és ismeretlen ételeket készített a férfinak, amiket ő nagyon megszeretett, és ismeretlen volt számára az is, amit nyújtani tudott, ha megjött a kedve. Azonban mind ritkábban hozta helyzetbe magát, illetve a férfit, és ez vita, majd konfliktus forrása lett, olyannyira, hogy sokszor eltűnt a házból, és ilyenkor lavinák sora lepte el a vidéket, és esett a hó feltartóztathatatlanul. Hiába indult el a férfi a fiatal nő után, csak a saját hangját hallotta visszhangzani a roppant hegyek között. Sohase jött rá, merre mehetett, hol próbálta megtalálni azt, amit itt nem kaphatott meg. És egyszer már nem indult el a lány, mert nem jött vissza, hátrahagyott mindent, és végleg eltűnt, mintha nem is lett volna. De nagyon is volt, tudta, látta, érezte ezt a férfi a hatalmas fehér hegyek között a picinyke faluban, ahol fuvarosként dolgozott, mert minden este, mikor hazatért, kinyitotta a lány szekrényét és bámulta, majd tapogatta, szaglászta

a holmiját, a szagát, az ízét, az illatát akarta újra felfedezni, de mind nehezebben és nehezebben sikerült.

62 És a külföldi nő megdicsérte a szőke hajú sminkjét és nekem is mon-
dott valami udvariasságot, és éreztem, egyből éreztem, nem örül-
nekem, és ez az este folyamán többször ki is derült, lefoglalta a szőkét,
szinte rátelepedett, szórakoztatta, beszéltette, meg-megérintette a
vállát, és rólam nem is vett tudomást, és a nőm is átvette ezt, ülök velük egy
asztalnál egy nagyon fényes helyen, de akárha nem is lennék, nem létezne
mindez, néznek felém, de látni nem látnak, az biztos. És inni kezdtem, uram,
meg ideges lenni, és ilyenkor nem vagyok valami szimpatikus, igen, sérte-
getni tudok, igencsak nagy kedvvel, és oda-odaszóltam, beléjük kötöttem,
de nem sok sikerrel, habár a szőke egy pillanatra megérintett engem, de gyor-
san elrántotta a kezét, mintha áram lenne bennem, halálos anyag. És akkor
a külföldi nő, aki, meg kell, hogy valljam, bájosan törte a magyart, elkezdett
mesélni valamit, úgy hogy nekem is mondta, de láttam, nagyon nehezőre
esik, és azt akarja, a látszat ellenére is, hogy kopjak le, de minél előbb. Azért
se, persze, hisz érti, uram. Nem. Egy zenekar játszott, pontosabban egy ko-
pasz nő énekelt, két fekete gitáros kísértre, egy pillanatra, kettőre rájuk kon-
centráltam, hogy utána újból belebukjak abba, ami annyira van. Majd arra
gondoltam, vajon hol is lehetnék és kivel, igen, merre ülhetnék, állhatnék,
és meg kell, hogy mondjam, oly sok lehetőség nem adódott, uram, és ez szo-
morúvá tett engem, mintha beszorultam volna az utóbbi időben, ketrec, ól,
miegymás, de eddig ez nem is foglalkoztatott, jéghideg józansággal láttam
most kívülről önmagam, és csak úgy döntöttem be az italokat, de nem ment
a fejembe, sőt mintha minden pohárral közelebb kerültem volna a már-már
elviselhetetlen realitáshoz. És akkor, egészen váratlanul, akárha valami ódi-
vatú, vidéki bálban lennénk, az asztalunkhoz lépett egy öltönyös férfi, és
megkérdezte tőlem, felkérheti-e a hölgyet egy táncra, aki meglepve ugyan,
de nem titkolt büszkeséggel felpattant és követte őt a táncparkett felé.
Maradtam ott a külföldi nővel és hosszú, hosszú percekben át csak a villámok,
a gyűlölet nyilai cikáztak közöttünk, mert nem tudtam, mit akart velem és a
szőkével, aki a barátnőm volt, ha nem is olyan régóta, igen, hogy milyen ter-
vei vannak és mit forgat a fejében, és hát milyen is a kapcsolat, a viszony ket-
tejük között, annyit már hallottam, hogy évek óta ismerik egymást, egy
koncerten találkoztak, amikor a nő még a férjével volt, aki pilótaként kereste
a kenyerét egy kisebb társaságnál, majd a nagyokhoz is eljutott, és akárhány-
szor repülő húzott el a nő feje fölött, ő mindig felnézett, még akkor is, mikor
a férjével lófrált, hátha ő repül ottan, de utána valóban végleg elrepült, előtte
még Afrikában voltak, mindenféle oltásokkal telepötyyözve, de a férfi így is
megbetegedett, az utolsó pillanatban hozták, reptették haza, és ő, a pilóta,
megalázva, teljesen kiszolgáltatva ült az ablak mellett, összehúzódva, szinte

annyira, hogy már nem is látszott. Kísértést éreztem, hogy ott a táncos helyen megkérdem, ugyan hova repült, és milyenek a busmanok, de a szőke, a barátnőm, visszajött lihegve, kipirulva, hogy táncolna még, és mondhattam volna akármit, világos volt, azt csinálja, amihez kedve van, és a külföldi nő kárörvendően, alig leplezve elmosolyodott.

63

Talán akkor kellett volna rúgni. Persze, úgy jelképesen. De én visszamosolyogtam. És újból a pohárhoz nyúltam. És akkor teljesen megmagyarázhatatlanul arra gondoltam, ugyan milyen is lehet ruha nélkül, és halvány izgalom kapott el, ami csak fokozódott. Nem hiszem el, uram, nem. Hogy milyenek is vagyunk. És mintha megérezte volna, mert úgy nézett rám, mint aki akar, kíván valamit, és tudtam, játszik, szórakozik velem, de mégis hagytam, mert jólesett, igen, annak ellenére, hogy mindez úgysem igaz. A barátnőm visszajött és kezdődött minden előről, amire még a váratlan tánc is rárakott, mert azért fúrta az oldalamat, pontosabban, nyugtalanított az ismeretlen férfi ily jellegű beavatkozása, az előre nem látott malőr. Javasoltam, menjünk, majd erőszakoskodtam, megfogtam a barátnőm kezét és megszorítottam, és láttam, furcsa fények gyúlnak a szemében, de azért maradtunk még egy darabig, majd felálltunk, kimentünk az ajtón a neontól átizzott éjszakába, és mint sejtettem, az öltönyös férfi leplezetlenül figyelte ezt, és a tekintetük találkozott, és arra gondoltam, tán számot is cseréltek tánc közben, a barátnőmnek remek memóriája volt, őrült logikai játékokat űzött, ha úgy hozta a kedve, vonaton, buszon ezerrel járatta az agyát, én még egy sakkpartit sem nyertem meg soha, uram, az én eszem egészem másképp jár, igen, meg is van az eredménye, ajaj, és hogy mentünk le a lépcsőn, a külföldi nő finoman belém karolt, és valóban nem tudtam hova tenni ezt az egészet, illetve tudtam, de még sem akartam, de csak egy pillanat volt, uram, hogy utána gögösen felgyorsítsa lépteit.

A villamosok még közlekedtek. A barátnőm a táskájából elővette a pezsgőt, amit **minden esetre** spajzolt be oda. Hát ez ez volt. Ittunk a zötykölődő fényben a gépen és nem akartam gondolni semmire. Üres fejjel bámultam őket és láttam kívülről önmagunk. Ahogy ülünk az ülésen szótlanul pár magányos ember társaságában.

És a külföldi nő az utolsó korty után azt mondta, neki mára elég és le száll, és le is szállt a következő megállónál, mi meg zötykölődtünk tovább értetlenül. De valóban így történt-e ez, uram, mert sejtettük ott mélyen, megrendezett előadás szereplői voltunk, de még nem volt annyira világos, mi is a szereposztás, igen, és csak később tudatosodott bennünk az egymás ellen gerjesztett harag, amit egy ideig lepleztünk, visszafojtottunk, hogy utána, mint vulkánból a láva, törjön felszínre a pályaudvar környékén, majd előtt.

De még a villamoson vagyunk sápadt, mélysápadt arccal, fáradtan, de mégis várva valamire, ami majd előre visz minket, szelíden tologat.

Hirtelen felnevetett a szőke, hagyjuk az egészet, mondta és megszorította a kezem, menjünk a Pírosba, és már szálltunk le mi is, és ültünk
64 be a zajos, füstös helyre, már-már könnyedén, szinte derült szívvel.

Szólt a zene, lüktetett az élet, szikrázott a harisnya, hisz tudja, és ekkor mondhattam valamit, ami egy csapásra elvágott mindent, de ha nem akkor teszem, megteszem később, mert muszáj volt, hogy kitörjön a vihar, másképp nem lehetett. És idegesítő lett minden, az ital kimondottan rossz, az emberek utálatosak, a barátnőm arca megnyúlt, és csak most vettem észre, az a fülbevaló van rajta, amit annyira nem szeretek, ő kelt fel elsőnek, mit kelt, ugrott, én utána kelletlenül, de azért elszántan, bizony, futott az utcán, utolértem, tömény megvetés volt a szemében és akkor tudtam, ennek már vége, ocsmány vagy, mondta és kitépte magát a kezeim közül, a taxis épp akkor ért oda, kicsapta az ajtót, a többit már tudja, uram, álltam ott tehetetlenül, felzúgott a motor és elhúztak gyorsan, sálam, kabátom, mindenem félre csúszva, gyűrött, reménytelen ember.

És tényleg mentem a temetőfal mellett a hideg éjszakában a villamos-sínt követve, igen, legszívesebben rátapadtam volna a vöröses téglákra, hogy beolvadjak, beléjük fonódjak, hogy ne kelljen gondolkodni, járni, vonszolódni egy hely felé, ami a lakásom volt. A kaput nehezen nyitottam, kínlódtam a zárral, közben havas eső esett, és én is azt szerettem volna, esni hosszasan. Végül feljutottam a harmadikra, levettem a kabátom, leültem az ágyra, és néztem, néztem magam elé, uram, sokáig, nagyon sokáig, és lassan elkezdett fájni finoman, már-már ringatóan a mellemen az ütés, a taxis vágásának nyoma.

SZESZ

Tegnap is két üveg vodka fogyott. Olcsó volt, nem hatott úgy.
Meg különben is hozzátartozott a rutinhoz. Reggel a borotválkozás
és a fogmosás között mindig úgy képzelte, hogy majd ma nem.
Aztán a fogkrémnek van egy mellékíze. Acetonos. Pont,
mint a szeszé. Meg a hírek is idegesítők a tévében.
Otthon minden elfogyott, szerencsére, tegnap este.
Szerencse. Az ágyból kikelve még nem így gondolta.
Fájt a feje meg a hányinger. Remegett, de ezt még élvezte is.
Elképzelte magát öregnek. Szakállal, azzal a jellegzetes szaggal,
amit ha nem fürdött pár napig, így is. Folyton bólogató fejjel.
Ősz szakállal – ez már majdnem kész. Jó móka. Úgyse éri meg.

„HASZONÉLVEZET”

Szabó Mária Magdolnának

Tévtettekből tévigazságok keletkeznek.
Ha ilyen szerződéseket nyomnak szüntelen
az orrom alá, ugyan mit cselekedjek.
Aláírom. Tudom, hogy én leszek a vesztes ---.
De nem tehetek mást. Tévbecsületre
aláírom, és elszenvedem a következményeket ---.
Mert meglátásom szerint a jogász hiteles,
pártatlan személy. Pedig dehogy! Lefizetett.
A szerződő felecske, az ács, lepottyan a pincemélybe.
De, lelke rá, onnan is kivetik. Nem övé a ház.

Rituska mélyen előrehajolt, hogy előhalássza a jägeres üveget a pult alól; hátsója kidomborodott, mintha az egész kocsmát be akarta volna tölteni. A szakács nem lépett hátrébb, hagyta, hogy Rituska tompora nekíprésselődjön az ágyékának, sőt még kicsit előre is dőlt, nekítámaszkodva a jól kitömött párnának. Ekkor villant a szemébe: Rituska rongyos farmerének hátulján, a farzseb fölött egy

Szalai Zoltán 67

PÜNKÖSD

jókora hasadás leffegett, hívogatóan. A szakács benyúlt a hasadékon, megsimította Rituska ruganyos valagát, majd, semmiféle ellenállásba nem ütközvén, tovább hatolt lefelé és befelé, nem nagyon tudta azonosítani, épp mit tapint, a bugyit-e vagy már a vaginája redőit, a vastag szőrszálakat-e vagy csak a farmer cérnaszálait, de ahogy keze egyre mélyebben elmerült a szövetekben, úgy érezte, feltöltődik valamivel, előnti valami fényes, szépséges, nemes dolog, valami tőle, saját lényétől végtelenül idegen. Olyannyira belefeledkezett a kéjbe, hogy végül Rituska húzta ki a kezét a hasadékból, még előrehajoltában; mikor kiegyenesedett, nem vetett rá egyetlen rosszalló pillantást sem, bár hálálkodót vagy elégedettet sem. A szakács megkapta a jägerét – Rituska pontosan töltött, nem úgy, mint a másik nyanya szokott –, és bekuporodhatott szokásos kis zugába.

A Mayerék lánya, nem, kérdezte a köpcös, kopasz férfi, aki valahogy ott termett a szakács asztalánál. Olyan volt a hangja, mint a tévébemondóknak, harsány, jól érthető. Mikor a szakács nem válaszolt, csak bambult, Rituska felé bökött, s megismételte, a Mayerék lánya, nem? Hangosan beszélt, mintha tisztában lenne vele, hogy körülötte mindenki csak saját magát hallja.

A szakács vállat vont. Nem szoktak melléje csak úgy leülni, főként ilyen tolakodó egyének. Ismerős volt neki valahonnan a köpcös, de nem bírta volna megmondani, honnan. Hasonlított is a söntésben ülő többi tagra, meg nem is. Féldecis pohár volt előtte, s egy másik pohárban szóda. Ahogy jobban szemügyre vette, látta, nem szóda, csak tiszta víz. Talán pap, futott át az agyán.

Úgy tudom, egyetemista, mondta a köpcös, s a tanulmányai mellett vállalta ezt a munkát. A lányról beszélek, akit fogdosott. Szereti a nagy hát-sókat, ugye.

Nem kacsintott rá, ahogy ezt mondta, kissé sötéten nézett csak, s ez még inkább megerősítette benne a feltételezést, hogy ez valami egyházi ember.

Nem tudom, mondta a szakács, s ahogy kinyitotta a száját, érezte, mennyire elviselhetetlenül szomjas. Talán koccinthatott volna a pappal, de ez csak akkor jutott eszébe, mikor a pohara már üresen koppant az asztalon. Rituska nem vizezte a jägert.

A pap éppen szólásra nyitotta volna a száját, amikor csapódott az ajtó, és belépett egy magas, széles vállú fickó, munkaruhában, piszkosan. Minden tekintet feléje fordult, s ahogy egy pillanatra megállt a sötét ajtajában, mel-
lét kidüllesztve, akkurátusan magába szívta ezeket a tekintetsugara-
68 kat. A pult elé libbent, ma csinosabb, mint valaha, kacsintott rá Rituskára, aki elpirult, és megeresztett egy szégyenlős mosolyt a ká-
véfőző felé. A jövevény calvadost kért; Rituska, mintha már előre várta volna, a pillanat töredéke alatt elővarázsolta az üveget és töltött. Messziről látszott, hogy a fél decit jelölő vonalka fölél.

Még le sem ült, de már zengedezni kezdett, s hamarosan egész kis társaság vette körül. Az egyik játékautomata mellett verődtek össze, hogy hallgassák őt. Arról kezdett beszélni, hogy épp most szerelte meg az egyik szomszéd kocsi-
ját, a Telekiét, aki egyébként autószerelő volt, míg ki nem baszták a műhelyből, s azóta hozzá nem nyúl egyetlen kocsihoz sem, még a sajátjához sem. Ő meg megsajnálta, hogy még csak a gyerekeit sem tudja meglátogatni, és megjavította a kocsiját. Szinte vadonatúj kis Seat, a Teleki Hollandiából hozta be, s ha már megcsinálta, el is hozta mindjárt egy körre, mondta röhögve.

Először csak úgy nézték, mint egy beazonosíthatatlan akármit, egy sziklát, egy magas fenyőt, egy bonyolult építésű házat, aztán a poharukba bámultak, de végül nem tudták megállni, nevetni kezdtek vele együtt. A munkahelyéről kezdett el beszélni, az Ikea konyháján dolgozott, s épp ma kapott egy új segéderőt maga mellé, egy fogyatékos gyereket, mert a cég sok fogyatékos vesz fel gyakorlatra, ezt a srácot Samunak hívták, hát nem egy tipikus gyógyos név, húsz perc után levágott egy darabot a mutatóujjából, be kellett vinni a sürgősségre, de délután már visszajött, és dolgozni kezdett, s gyorsan kiderült, hogy nem ért az emberi szóból, csak arra képes reagálni, ha oldalba basszák, esetleg gyomorszájon, vagy mondjuk vesén, mást képtelen felfogni, és a nap végére már teljesen zökkenőmentesen tudtak kommunikálni.

A pap egyre csak a szakács tekintetét fürkészte, mintha észre sem vette volna a nagyhangút a helyiség másik felében. Mit iszik, kérdezte a szakács, mikor ráunt a bámulására. Hozhatok egy jégert.

Csak színtelent iszom, mondta a pap azon a szépen csengő hangján, mindig csak színtelent, abban tisztaság van. Ezen elmosolyodott, mintha különösen megtetszett volna neki magának is, amit mondott.

Hozott neki egy gint, szép tisztát, majd megkérdezte, ismeri-e ezt az alakot. Nem kellett rámutatnia vagy körülírnia, kire gondolt.

Mélyen bólogatott, hogyne ismerném, mondta. Ismerek itt mindenkit. Maga valami papféle, kérdezte a szakács.

Magát is jól ismerem, mondta a pap, figyelmen kívül hagyva a kérdést. Néhányan halkán beszéltek még a helyiségben, magányos szeszeloők, akik saját maguknak magyaráztak halkán, de mély átéléssel. A sarokban pedig

néhány sötét szőrpamacs szűkölt: kutyák, amelyek leginkább rühös borzokra hasonlítottak. A pulttól halk zene áradt szét a helyiségben, Rituskának volt egy mini tévéje a sarokban, még nem adott rá nagyobb hangot, a Paula és Paulina meg nem kezdődött.

Maga már nem szakács, mondta a pap, és elégedetten kortyolt a poharából. Nem itta ki egyre, s a szakács ezt nagyképűsködésnek vélte. 69

Már hogye lennék az, mondta, és fészkelődni kezdett. Minek hozott ennek a paprikajancsinak italt, róttta meg magát keserűen. Nyomást érzett az ágyékában, amitől az egész teste görcsbe rándult, mintha egész testében egy túlfeszített húgyhólyaggá változott volna. Szakács vagyok, ha tényleg ismer, akkor... Na de honnan ismerne maga engem.

Csak hallottam, vallotta be a pap kertelés nélkül, alig láthatóan vállat vonva. Nagy röhögés harsant odaátrol; mindketten odanézték egy pillanatra, a többiek meg mintha feléjük sandígtattak volna.

Na és kitől, ha szabad tudnom, mondta a szakács, attól tartva, bármiféle mozdulatot tesz, a teste menten szétreped hosszában.

Az itteniektől, mondta a pap szájbiggyesztve, ha az ember néha betéved ide, hall ezt-azt, néha azt sem tudja, kitől. De mondja el maga, mi az igazság, ha akarja.

Akarja egy fenét, gondolta a szakács, s ahogy ezt kimondta magában, mintha kissé enyhült volna a nyomás. Elengedte magát, jótékony szédülés ragadta el, az asztalnak támaszkodott a könyökével, és a szájába csurgatta a pohara alján úszkáló néhány maradéknyi jägerseppet.

Maga szerint hasonlítok rá, kérdezte végül a paptól, kissé félnéken. Nem volt kérdéses, hogy kire gondol. A természetes fickó tovább ontotta a trágár történeteit, és közben épp ide, a szakácsék felé tekintetett. Tényleg ennyire gúnyosan bámul, kérdezte magában a szakács. Nem, nem hasonlít, mondta aztán magában, a pap hangján.

Mármint küllemre, kérdezte a pap. Nem, nyilván nem, hiszen maga cingár alak, ez meg, mint egy bivaly. Hogy jut ilyesmi egyáltalán az eszébe.

Tehát erről nem beszélnek, dünnyögte a szakács. Hogy kiköpött én lenne. Hogy ez a marha szakasztott úgy néz ki, mint én. Erről senkitől nem hallani semmit.

Eszembe sem jutna magukat egymáshoz hasonlítani, kortyolt még egyet a ginéből a pap. Megfigyelte, milyen nagy tokája van, s milyen vastagok az ujjai, mintha ki lenne párnázva belülről. Ez a párna nem lehet olyan finom, jó tapintású, mint a Rituskáé. Ahogy ebbe belegondolt, megborzongott.

Na és úgy egyébként, kérdezte, a padlót bámulva. Nem akarta, hogy erre válaszoljon neki. Be akarta magát ásni a padlócsempék alá.

Úgy érti, jellemre, kérdezte tudálékosan a pap. Vagy hogyan. A foglalkozásuk, ugyebár...

Engem három hónapja küldtek el, mondta a szakács. Csodálkozott kissé, mért fogalmaz ilyen finoman, hogy „elküldték”. Az egész sokkal
70 durvábban zajlott, sokkal nyersebb szót kellett volna választania.

De, talán a pap finom beszéde miatt, nem akart gorombának tűnni. Már majdnem négy, igen, lassan négy hónapja lesz. Nem sokkal később tűnt fel ez. Alig telt el két hét, már ott volt, a helyemen. Nem mentem be, de hallottam. Sokan járnak innen az Ikeába. Megkapta a helyemet, és még fizetés-emelést is.

Igen, tudom, húzta össze a száját a pap. És ezért gyűlöli őt.

Nem tudta, ez most kérdés volt-e vagy kijelentés. Nem szólt inkább, arra várt, vajon visszahívja-e őt a pasas. Már abban sem volt biztos, hogy pap, talán csak valami mérnök vagy tanár, franc tudja. De biztos tanult, az látszik a mozdulatain, azon, ahogy ül, ahogy a poharat tartja, ahogy iszik.

Soká kellett várnia, de végül mégiscsak hozott neki egy jägert. Magának meg egy gint, valami drágább fajtát, drágábbat, mint amilyenre ő meghívta. Ittak, és már a másíknak is nehézkesebben forgott a nyelve. Csak odaát nem csitult semmit a nagy hőzöngés.

Mindenhol ott van, mondta a szakács, kissé közelebb húzódva a paphoz. Azóta, hogy elfoglalta a helyemet az Ikeában, mintha az árnyékomma szegődött volna. Tudja. Ezt a Rituskát is dugja például. Pedig ez egy jól nevelt lány, azt mondták eleinte. És hogy lehet rá pályázni, ha rendes az ember. Ha nem bunkón megy neki. Ő megkaparintotta.

Igen, mondta a másik.

Itt már csak őt hallgatják, hiszen látja. Az a néhány árnyalak. Nem mintha hiányozna, hogy néhanapján meghívjanak egy jägerre. Azt még meg tudom engedni magamnak. Tiszta mindegy, ezek mind munkanélküliek, mint én. Röhögnek rajta, miközben nem értik, egyetlen szavát sem, arra mérget vehet. De élvezik az oltalmát.

Aztán már feltűnővé vált a pap hallgatása. Hogyan tud ez hallgatni, gondolta a szakács, mégiscsak valami szentes ember. Látszott, hogy készül valamire, hogy ki akar valamit nyilatkoztatni.

Vannak adományai a szentléleknek, mondta végül. Más volt most a hangja, eltűnt belőle a habókosság, most is üdén csengett, de komoly lett, öblösebb. Nem olyan bonyolult, mondta, nem kell mást tenni, csak fel kell ismerni a szentlelket. Felismerni a jelenlétét, és elfogadni az adományait. Az adományai kegyelmekben nyilvánulnak meg. Tudja-e, miféle kegyelmekkel örvendeztet meg bennünket a szentlélek.

A szakács bátoratlanul csóválta a fejét. Valami nem stimmel az egészszel. Hogy jön ide a szentlélek. Úgy látta, bármilyen komoly és fennkölt is lett

a pap, közben alaposan be is rúgott, és ha így folytatja, rendesen össze fog gabalyodni a nyelve. S mégis mit akar ezzel a szentlélek-dumával.

A pap felemelte a jobb keze mutatóujját. Figyeljen a szentlélekre, fogadja magába a szentlelket, vegye át a szentlélek adományait, tegye magáévá a szentlélek hét kegyelmét. Az első a bölcesség kegyelme, 71 hogy megvilágosodjunk. A második az értelem, hogy megértsük, amit megvilágított előttünk. A harmadik a jótanács kegyelme, hogy ne legyünk magunkra hagyatva döntéshelyzetek idején. S ott van még a többi kegyelem...

Azok mik, kérdezte a szakács, miközben megint keserves nyomást kezdett érezni odalent.

Hát azokat most nem tudom, mondta a pap, bocsánatkérően mosolyogva. Nem jutnak eszembe. De ez is jó valamire, nem. Hogy megismerhesse és elfogadhassa...

A szakács felállt. Nem, ennek már nem hoz többet, ez nem bírja a piát. Sötét volt idebent, a régi csillárban, ami már legalább harminc éve lógott a penészes plafonról, csak néhány gyenge égő világított, olyan tompán, hogy a helyiség sarkai tömény félhomályba burkolóztak. Tudja-e vajon ez a pap, hogy a kutyák mért menekültek az Egérlyukba. Hogy a polgármester megint felemelte a kutyaadót, s az emberek kiteszik a kutyáikat az utcára, mert nem tudják megfizetni. A sintér itt ült, az ajtó mellett, előtte egy egész jägeres üveg, már csak az alján úszkál némi ital, a szakálla lelóg az asztal lapjára, a szemei üvegesek, a tekintete üres. Korábban legalább agyoncsapta a kóbor ebeket, de már mozogni is alig van ereje. Az ő erejét ki szívta ki. A nagy, széles vállú szakács most ott termett előtte. Visszanézett rá, és biccentett. Méghogy nem hasonlítanak. Mintha tükörbe nézne. Be fog huyozni, ha itt áll tovább, gondolta, de nem bírt megmozdulni. Nincs joga megmozdulni, amíg ez a másik itt áll, és rája néz. A szeme, az orra, az ajka, az álla. Egyszer be is mutatkozott neki, szép hosszú neve volt, már elfelejtette. Nincs neki családja, senkije, és azt mondja, innen való, a városból, itt született. És azt ígérte, meglátogatja. Persze, hogy aztán soha többé ne tágítson tőle. A semmiből bukkant fel. A haja, a frizurája, ahogy megigazítja. Honnan ismeri ugyanazokat a szavakat, mint amiket ő szokott használni. Nem jägert iszik, nem, calvadost, amit ő sosem. De annál inkább elveszi tőle. Még a különbségeket is. Még a különbségekben is tolakodó.

Elindult előtte, s ő követte, kissé riadtan. Az ajtóból még visszanézett, a pap elvigyorodott feléje, mintha bátorítaná.

A nagydarab sem ment be a vécébe, hanem, bár csípős hideg volt odakint, igazi télies hideg a tavaszi hónapban, odaállt a bádogkerítéshez, a vécéfülkével szemben, és bőven eresztette magából a meleg, füstölő sugarat. Nem, mégsem olyan széles vállú, egyáltalán nem izompacsirta, nincs benne

semmi rendkívüli, átlagos termetű, még talán azt is lehetne rá mondani: cingár. A lábai is vékonyak, kivált a lábszára, mint egy kislányé. A feje ovális, meglehetősen torz alakú így hátulról, és a fej búbján erősen kopaszodik.

Most itt vannak, mindketten. Kijöttek ketten, és tényleg, hogy 72 nézne ki, ha vissza is ketten mennének. Ketten, egyformán.

Rituska idekint szokta széthasogatni a fahasábokat, amelyekkel a kandallóban fűtött; benne voltak még jócskán a fűtőszezonban. Hanyagul dobta le a baltát a vécé bejárata mellé, kissé ferdén állt ott, a szakácsnak egy egészen kicsit kellett csak oldalra hajolnia, hogy kézbe vehesse. Ahogy meglódította a másik felé, aki még mindig háttal állt, érezte, hogy a görcs feloldódik, s valami belefut a nadrágjába. Mintha hangyácskák lepték volna el. Elmosódott a kép, kiszaladt az erő a kezéből, és csak a szikrázást látta, meg a fájó csörömpölést hallotta. Elvágódott, nagy árnyék borult fölébe: a másik, a másik szakács; először hosszú csend, majd bömbölés, és mindenki ott termett, az összes árnyalak körülöttük, nagy tolongásban.

A pap imára kulcsolt kézzel állt a többiek között, és jóindulatúan nézte őt, ahogy a húgyban fetreng, miközben a többiek már csak a másikkal voltak elfoglalva, aki egyre csak mennydörgött, nem szidta a szakácsot, hanem csak magát sajnáltatta, és a cirkusz csak akkor oszlott szét, amikor végre megérkeztek a rendőrök. Ők segítették talpra, és úgy vezették el, hogy látszott rajtuk, nem fognak tőle valódi magyarázatot kérni arra, amit tett.

Szörényi László kreatívan képviseli a hagyományos felfogást, amely szerint történetírás és az irodalmi elbeszélés a megírás tekintetében testvérek. A tekintélyes filosz 1991-ben megbízást kap, legyen ő a római magyar nagykövet. A kormányváltásig, derekasan teljesíti is ezt a feladatot. A könyvében szereplő mulatságos történetek erről az időszakról szólnak, egy majdan megírandó emlékirat élénkítő betéteiként is olvashatóak. Személyes-történelmi visszaemlékezéseként és szépirodalomként is, hiszen a retorizáltság, a szöveg megformáltsága is erre predesztinálja a kötetet.

Payer Imre 73

SZEMÉLYES TÖRTÉNELMI ANEKDOTÁK

Szörényi László: *Éljen Kun*

Béla! Suzy nimfomán

Mert a nagykövet úr természetesen nem tud kibújni a bőréből. „Ha diplomataként dolgoztam is, filológusként éltem át a közszolgálat négy évét.” Könyve a közép-európai humor hagyományának jelentős darabja. Anekdotikusságában is ez a fajta humoremlékezet visszhangzik. Hogy volt-e valamilyen szövegekőzi hatás műve születésére, arról a szerző maga tesz említést. „Egyszer szerencsére, a követség melletti szálloda szemetesében találtam egy harmincas évekből való kidobott könyvet, amelynek ilyesfajta címe volt: A nevető diplomata [...] Az író – volt hivatásos diplomata – szórakoztató rémtörténetek sorozatában idézte fel pályája emlékezetét. Gondoltam, erre talán vállalkozhatom én is. Összeírtam több száz emléktöredéket, hívszavakat. Ezekből szeretnék most átnyújtani egy csokrot.” A szerző ezt a kommunizusból demokráciába vezető átmeneti korszakot leginkább a groteszk esztétikai minőségével, annak látásmódjával véli hitelesen bemutatathatónak. Még kialakulatlanok az új keretek, a régiak pedig már nem érvényesek. Ugyanakkor még itt van a diktatúra árnya, de már komikusan visszatérve, ahogy épp Marx írta, a történelemben az ismétlődés mindig komikus jellegű. A jövő viszont – mondjuk ki, tahóság-hurrikánnal fenyeget, a kommersz gagyisága szinte mindent elboríthat. Ez a két közeg együtt hat. “Másnap hajnalban el is indultam Rómába, követségem frissen megismert munkatársai vártak a repülőtéren, ragyogott a nap, a diadalmenetét átélő hadvezér tekintetével legeltettem szememet az előttem elterülő Örök Városon, majd bekanyarodtunk egy kis utcába, ahol még sohasem jártam. Via dei Villini. Az enyhén emelkedő utca jobb oldalán volt a Magyar Köztársaság Nagykövetsége a címerrel, vele szemben egy, egy villa kökerítésén pedig a következő, piros és fekete festékkel mázolt felirat ékeskedett és ékeskedik

mind a mai napig: Viva Béla Kun! – Susy nimfomane! (magyarul: Éljen Kun Béla! Susy nimfómán!) Diadaléret elszállt, sztoikus nyugalom visszatért, tudtam, hogy itthon vagyok.”

74 Élcesen jellemző, könnyed hangvétellű sztorikat olvashatunk, tömör, kerek szerkezetűeket. A szerzőről nem árt tudni, hogy élőszóban is remek mesélő. A humor forrása az, hogy a művelt és előkelő regiszter nemegyszer profán, sőt alantas közeggel szembesül. Ily módon akár emelkedett és alpári regiszter kerül egyetlen mondatba. A fejezetek is ezt a látásmódot viszik színre. A konzervatív bölcseész teljesen mai és profán körülmények közé kerül, és megállja a helyét, feltalálja magát az abszurdba hajló helyzetekben is. Amúgy remek társadalmi szatíráként nemcsak a hazai közélet egyes szereplőinek bumfordisága, butasága lepleződik le, hanem Olaszország közéleti embereinek egyseseiről is kiderül, hogy nemcsak kéjvágó, de korrupt is.

A stilisztika szintjén remekül szólal meg mindez, és nem utolsósorban ez a fajta bravúros nyelvi játékosság helyezi el Szörényi non-fiction-ját a szépirodalom világába is. Hiszen már a könyv első mondata megteremti azt a perspektívát, ami bevezeti az olvasót Szörényi László szemléletébe. Az archaikus és a mai jelentése a történelmi dátumnak, amely a vallásos, kulturális és politikai árnyalatot egyaránt hordozza - frívol eleganciával.

„Böjtmás havának idusán eszembe jutott egy régi március 15-e. Rómában voltam akkoriban nagykövetségként.” 1991-ben az átmeneti korszakban, közvetlenül a diktatúra után és a még nagyon kialakulófélben levő demokráciában. A politikai és kulturális reprezentáció fonákját mutatja be a szerző, intelligens és bővérű szellemességgel. Érezhetően nagyon közel áll hozzá a barokk hagyomány, sikeresen és szípkázóan teszi azt maivá.

Poétikailag a csattanóra kihegyezett anekdota műfaját újítja meg a szerző. Nagyönökönikus a kompozíció. Érezhetően olvasóbarát a könyv. A szerző kifejezetten ügyel arra, hogy egyes fejezetek épp akkora terjedelműek legyenek, hogy a színvonalas szórakoztatás ne csapjon át fáradtságba. Bár a műveltség vezérperspektívája a meghatározó. Innen ered ennek a humornak a szatírikus jellege, támadó, de nagyon elegáns, és fölényesen választékos. Szörényi László az ünnepi fogadások és utazások között megismerttet bennünket Itália rejtett kultúrkincseivel. Térben és időben kalauzol, gazdag a kínálat és kifinomult. Ebből a látószögből beszélődik el a silány. Kifigurázódik a szó retorikai és stilisztikai értelmében is.

Szörényi László könyvében a diplomácia udvarias és a filosz pedánsan kulturált nyelve szólal meg, oldódik egymásba a humor esztétikai minőségében. Az anekdotikus forma nyelvének jellemző jegeit használja fel játékos, ironikus elbeszélői mentalitásának megszólaltatására. A kilencvenes első éveinek, az elmúlt század, elmúlt évezred krónikáját olvashatjuk, azt,

ami a mából, túl az évezredfordulón eléggé különbözik. A megszilárdultabb intézményi közeg talán már nem annyira humoros. Szörényi László talán ezt is megírja, estleg összehasonlítva jelent és közelmúltat. Ahogy utal is rá sejtelmesen. „Nem fenyegetésből mondom, de még vannak megíratlan céduláim.” (*Kortárs Kiadó, Bp. 2012*)

75

Új Forrás 2013/6 – Payer Imre: Személyes történelmi anekdoták
Szörényi László: *Éljen Kun Béla! Suzy nimfomán*

Tóvárosi angolkerítési ház

Napló van sokféle. Ilyen szerzőkre gondolhatunk elsőre: Széchenyi, Márai vagy éppen Fodor András. Vannak olyan naplók, amelyek inkább a krónika, mások meg inkább a tünődések felé közelítenek. A két irány persze együtt is jelen lehet.

76 Bakonyi István

DEÁK LÁSZLÓ SZUBJEKTÍV NAPLÓJA (1980–1990)

A napló műfaji sajátosságai közé tartozik a szubjektivitás, az elfogultság, még akkor is, ha a krónika különösen hangsúlyos. Fodor András például a hetvenes évek történetéhez szolgáltatott máig fontos adalékokat.

Miként a nem rég elhunyt Deák László pedig a rendszerváltozást megelőző nyolcvanas évekéhez.

A kor tükre Deák *Naplója* is. Persze az egyéné, az egyéniségé is. A maga adataival, jogos vagy éppen túlzó, s kissé igazságtalan ítélezésével, az író-költő belső fejlődéstörténetével. A szocializmus végnapjairól, az irodalmi és művészeti élet kuszaságáról. Egy-két jellegzetes mondat ezekkel kapcsolatban: „A kultúra nyög az Aczél-hálóban. Egyesek ugyanebben gátlástalanul lubickolnak.” Vagy: „Az író-olvasó találkozón egyértelműen kiderül: kortársi figyelem, szeretet nem követ. Amit létrehoztunk: alig szól valakihez – sivatagban épített csillagásztorony.” Egy biztos: szenvedélyes igazságkereső áll a háttérben, és éppen ezért ütközik kemény falakba, ezért sért érdekeket, s ezért is hangsúlyoz túl bizonyos jelenségeket, emberi gyarlóságokat. És mint mindig, ismét megkérdezhetjük: az ítékezés az ember dolga-e?...

Mindenesetre izgalmas és hézagpótló olvasmány ez a könyv, és az is igaz, hogy nehéz letenni. Például azért, mert egyfajta önéletrajzi regénynek is fölfogható. Természetesen úgy, hogy a fikciónak nincs benne helye. Fő értéke minden tekintetben a dokumentatív jelleg és a személyiség hitelessége. A már jelzett elfogultsággal együtt. A magam részéről például igaztalannak érzem Czine Mihály, az egyházak, Alföldy Jenő vagy éppen *A tanú* című film fölötti kegyetlen ítélezést. Talán az író rossz közérzete eredményezett ilyen kisiklásokat. A „Mindenesetre arra van csak, hogy zavarjon.” – féle keserűség.

Összességében persze nem a fenti dolgok jellemzik elsősorban. Hiszen az egészt tekintve azt mondhatjuk, hogy a *Napló* egy szuverén értelmiségi valloás-sorozata és eseményrögzítése is. Az alapjaiban ellentmondásos és válságos korszak sajátos tükre. Akkor is, ha néhol túlzónak érezzük a negatív kritikát, akkor is, ha néhol úgy látjuk, hogy a fényt alig látja szerző. Valószínűleg magánéletének gondoljai is árnyalják az összképet, azok az elemek sem töltik el harmóniával. Látjuk írásában az önismeret és az önbírálat mozzanatait is. Ilyen értékei miatt lesz fontos kordokumentum, egy letűnt(?) korszakhoz adalékokat szolgáltatató szöveggyűjtemény. Egy szuverén értelmiségi vallomás-sorozata,

eseményrögzítése. Vitatható tételek közzététele, egy alapjaiban ellentmondásos időszak szellemi térképe.

Deák László igencsak negatív képet ad a taglalt korszakról, s bizony az olvasó gyakran kérdezheti: de hol az érték, valóban ennyire romlott a világ? Természetesen nem adhatunk egyszerű választ az ilyen kérdésekre. S az is a teljességhez tartozik, hogy az ítékezésben szerepet játszik a szerző magánéletének több gondolata, akkor is, ha ez a szféra csekélyebb mértékben van jelen. Az sem kétséges, hogy jeleskedik az önismeretben, az önbírálatban. „Én nem írok igazán jól. Minél tudatosabban óhajtok rendezni, megkonstruálni egy mondatot, annál fakóbb lesz.” – írja egy helyen. És vannak fölemelő gondolatai, szép írásrészelei. Például a Szentháromságról. „Innen a létezés fájdalma, az átélhető egész kifejezhetetlenségének gyötrelme. A gyönyör egészében megoszthatatlan. Csak a fájdalom megosztható.” Ilyen szövegei mutatják igazán belső világának összetettségét, azt, hogy el tudta választani egymástól az eszmét és a valóságot, a túlzások ellenére is. S van, ahol minitanulmányokban elemez jelenségeket, fontos összefüggéseket. Megint másutt írókról ír találóan miniesszéikben, így idézi meg pl. Márai Sándort vagy Mészöly Miklóst. Nem eszményít, ha úgy érzi, keményen bírál is. Ez persze egyáltalán nem hiányosság.

Leginkább a kultúrát irányító hatalmasokat kritizálja, nem rejti véka alá itt sem a véleményét. Ilyen szavakat is használ: hitvány, alávaló. Egy ellenzékinek számító író keserű kitérései ezek, bár elismeri, hogy megérdemljük a pillanatnyi helyzetet. Elméletileg is jól felkészült szerző, s ezért is feltűnő, hogy időnként elhamarkodottan ítélik. Persze akadnak kortársai, akiket maradéktalanul elismer és szeret. Például Parancs János, Kalász Márton vagy Baránszky-Jób László. Utóbbi mesterének és tisztelt tanárának tartotta.

Aztán egyre erősödnek 1986-tól a nagy változás előtti gondolatok. 1956 emlékének megalázásáról pl. ezt írja: „1956 eseményeiről megy egy tévésorozat. Felhőborító fércmunka, egyoldalú, hazug beállítás. Ezzel nem tudják kifogni a szelet a vitorlából, ami e sorozat elkészítésénél vezérlő elv lehetett. [...] S mi ezt lenyeljük egy Piros elvtárstól, egy Erdős Pétertől, egy Benke Valériától, egy Apró Antaltól. Szégyen és gyalázat mindannyiunkra nézve.” Egyre erősödik a hang is, egyben szellemileg előkészítvén az ún. rendszerváltást. A szubjektív közelítés mellett fontos a krónika-jelleg is, s ezáltal jelentős dokumentumokkal egészíti ki a kor képét. Hozzáállása felelősségteljes, némi előzetes aggodalommal. (S mint ma már jól tudjuk, nem volt indokolatlan ez az aggodalom...) Közben azért az irodalmi élet változásai sem sikkadnak el.

Tény, hogy joggal bírálja a köpönyegforgatókat, akikről már tudja, hogy azt méricskélik, miként kell majd alkalmazkodniuk az új világban. Ám ez már nem tárgy Deák László izgalmas és érdekes *Naplójának*. (*Nap Kiadó, Bp.2012*)

Előre is elnézést a szó szerint gyomorforgató hasonlatért, de Bozsik Péter tavaly megjelent kötetében úgy keverednek össze a műfajok és az elbeszélők, mint a különféle szelídebb és töményebb szeszek egy képzeletbeli resti

78 Bicsérdi Ádám

A TISZTA SZESZ

KRITIKÁJA

Bozsik Péter:

A pálinka dicsérete

törzsvendégének gyomrában, záróra tájékán. Én – e könyv olvasója – is beleszédülök a végére ebbe a nagy kóstolgatásba, lép-teim bizonytalanok: nem tudok dűlőre jutni, imbolvogva próbálok össze-szedni, mi mindent fogyasztottam.

A pálinka dicsérete

– ha fajtáját mindenáron meg akarnám határozni –, amolyan „veggyigyümi”, van benne novella, fabula-parafrázis, sör-, és pálinkaenciklopédia is, csak hogy a fő összetevőket említsem. Az egy műfajba tartozó írások egy fejezet alá sorolódtak ugyan, de Bozsik könyvének vállaltan nincs egységes szerkezete, a markánsan más stílusú fejezeteket csak lazán egy olyan „közép-európaiasan” keserédes, máskor szórakoztató elbeszélői hangnem fonja valamelyest egybe. Ezzel a műfaji sokszínűséggel nem is lenne semmi gond, de a szövegek színvonala sajnos túl széles skálán mozog. Ez pedig azért különösen baj, mert jól tudható, hogy a bolt olcsó polcáról leemelt kommersz szeszes ital könnyen tönkre tudja tenni azt az élményt, amit az előtte elfogyasztott, szakértő környezetben készült házi pálinka megízlelése jelentett.

A szerző nyilatkozataiból kiderül, hogy *A pálinka dicsérete* első ízben egy szenvedélyes, anekdotázó stílusú, a pálinkával kapcsolatos összes gyakorlati tudnivalót összegző írásnak indult. A *Pálinkaenciklopédia*, ez a hiánypótló vállalkozás végül nem önállóan, hanem a hozzá lazán kapcsolódó többi írással együtt látott napvilágot. A valószínűleg minden létező fajtát felsoroló leltár, az „élet vízének” kimerítő ismertetése mellett amolyan ráadásként, egy már csak nyomokban felfedezhető szubkultúra szórakoztató leírásával is szolgál. Valószínűleg innen jött az ötlet, hogy a *Pálinkaenciklopédia* további, a szerző szülővidékének, Bácska kocsmáinak, és azok bölcselkedő vendégeinek mindennapjaiba betekintést nyújtó novellákkal is kiegészüljön. A könyvben helyet kapó szövegek ihletője és háttere tehát a Délvidék északi része, a kulturális hagyományokat tekintve is rendkívül sokszínű Bácska. Ettől függetlenül Bozsik történetei játszódhatnak Magyarországon vagy Közép-Európa bármelyik eldugott kiskocsmájában ahol a cigaretta sodrásának sercegése szakítja meg a hosszú csendeket, és ahol egy unikum a beszélgetés katalizátora. Vagy ahol a mondatvégi pontot egy korty csapolt sör helyettesíti.

Az *erjesztés* a pálinkafőzés kezdő szakasza. Rossz, vagy elhanyagolt cefréből nem készülhet igazán jó pálinka. Bozsik könyvének kezdeti, erjesztő szakasza egyben a legélvezetesebb is. Nem érheti a kötetet az a vád, hogy nehézkesen indulna, vagy hogy rossz alapanyagot válogatott volna össze a lepárláshoz. „Bűzös cefréből / jó pálinka fő. Rothadt / gyümölcsből soha” – csak hogy a könyv egyik idevágó alapvetését idézzem. Az első néhány novella után pontos képet kapunk a rendszerváltás környéki Délvidék mindennapjainak áporodott valóságáról. Karácsonyiban és Bálványiban, a történetek elbeszélő-főszereplőiben nem nehéz a szerző alteregóit felfedeznünk. De a novellákban felbukkanó csetlő-botló, a modern világ gyakorlatiasságait [az adózás bonyolultságát (...*égy jól mindhalálig!*), vagy az illegális szoftverhasználat veszélyét (*Bálványi, a tanító*)] megvető, szerkesztőségről szerkesztőségre járó, alkalmi munkákból tengődő, Schopenhauert („a jó öreg Schopi”) vagy Lao-Ce-t fejből idéző figurák persze nem csak Bozsik kreálmányai. Elég lemmeni bármelyik pesti vagy vidéki kocsmá sötétebb, „magányosabb” sarkába, ezek a figurák ott ücsörögnek teljes valójukban.

A novellák alapanyagával tehát nincs gond, azonban ebben a fejezetben már megfigyelhető az a színvonalbeli ingadozás, ami a későbbiekben még nagyobb problémát okozhat az olvasónak. A már előbb említett *Bálványi, a tanító* ugyan érdekesen játszik a megszoszorozott elbeszélő („Bálványi Bozsik Karácsonyi Péterek”) eszközzel, de humora sajnos sokszor lapos. Bozsik stílusa pedig úgy válik egyre fárasztóbbá, ahogy egyre beljebb érünk a könyvben. Míg a *Tyufte* és az azt követő *Bálványi a könyvtáros* grotesksége kifejezetten meghozza az olvasói „étvágat”, addig a fejezet végéhez közeledve egyre erősebbé válik a gyanú, hogy amolyan magyar vendéglátós módra, kaptunk is valamit, meg nem is.

Hiba lenne, ha a *Pálinka dicséretében* olvasható szövegeket túlságosan komolyan vennénk, és olyasmit kérnénk rajtuk számon, amit ezek a szövegek eleve elutasítanak. Az első soroktól kezdve nyilvánvaló lehet az olvasó számára, hogy olyan asztalhoz ült le, ahol nem az számít, hogy milyen történeteket hall, hanem az, hogy azokat milyen tálalásban adják elő. „Még tartott a posztstrukturalisták rémuralma” – olvashatjuk a könyv egyik legelső mondatában, és ekkor még bizakodhatunk, hogy a novellák elbeszélője marad ennél a csipkelődő, jó értelemben vett kocsmái stílusnál, ami nem akarja megreformálni az elbeszélői narratívát, hanem egyszerű, de mégis szórakoztató történeteket akar megosztani erről a szerencsétlen Karácsonyiról, vagy Bálványiról, vagy Sipóka úrról, a raccsoló kéményseprőről. De az iróniát, a szellemességet sokszor egyszerű jópofáskodás szakítja meg, az ilyesmit pedig még a legittasabb asztaltársaság is lehurrogja. Jó példa erre a vendégszövegek

folytonos beemelése: míg a már említett Schopenhauer vagy Lao-Ce kifejezetten szellemes, addig a későbbiekben a vendégszövegek egyre inkább értelmüket és céljukat veszítik. Így aztán némi kétellyel vágunk bele a könyv középső szakaszába. Az egyre inkább, rossz értelemben véve, „poszt-moderneskedő”, csapongó szövegek után jól esne, ha visszatérhetnénk az első két novella színvonalához.

80 *A lepárlás* – a középső szakasz azonban még nagyobb csalódás: *A kór háza* és az *Állati mesék* fejezetek közül az utóbbi néha kifejezetten kínos, míg az előbbivel kapcsolatban ismét erős hiányérzetünk lehet. Az *Út Csingágóba* és a *Jelentés a kór házából* ugyanis önállóan, vagy egy feszesebb és koncentráltabb szerkezetben figyelemreméltóbb szövegek lehetnének, de ebben a környezetben egyszerűen elvesznek. De nem is a már fentebb említett dekoncentráltság, vagy a jópofáskodás fárasztja ki igazán a könyv olvasóját: a keserűdes, „minden mindegy” világszemléletben látom ezeknek a novelláknak a legnagyobb hibáját. A kocsmá- és köznyelvet is tematizáló vállvonogató hozzáállás – ami a szövegek szereplőiből is árad –, az olvasót is teljesen elzsidbasztja: „Minek is írom én ezeket? – kérdezte magától a férfi, majd vállat vont” (*Út Csingágóba*). Tisztában vagyok vele, hogy Bozsik célja egy kor hiteles megidézése volt, annak minden abszurditásával, de ehhez nagyobb elbeszélői távolságtartásra lett volna szükség. A szövegek elbeszélője egyszerűen elveszik a szövegek lábszagú, rothadó valóságában, melyben teljesen természetes, ha a kórházban félrekezelik az embert, vagy ha az otthon iszogató író fényes nappal kirugdossák lakásából, és egy városszéli mezőn dobják ki összeverve. Ezen pedig az sem segít, hogy Bozsik néha az abszurd felé tolja el szövegeit. A kiszámíthatatlanság, az élénk fantázia akkor működik csak jól a rövidprózában, ha az követhető belső logikával rendelkezik, ez a kritérium pedig nem mindig teljesül ezekben az írásokban. A *Saga Julén Hornról* céltalanul kalandozik író és teremtett szereplőjének viszonyának ismertetésében, a *Vizes Lábat* belengő misztikum pedig a mű végére teljes érdektelenségbe fullad. A legnagyobb problémám ezekkel a novellákkal leegyszerűsítve tehát az, hogy Bozsik szövegei többször is elvesznek a megidézett balkáni valóság nihiljében, így pedig olvasóként nagyon nehéz fenntartani az érdeklődést.

Mindezeket a hibákat azért hangsúlyoztam, mert egy szerencsésebb szerkesztéssel, a könyv utolsó fejezetének enciklopédiái amolyan levezető részként, a karcos pálinkafőzet megpihentetéseként szolgálhattak volna, így azonban inkább valódi felüdülést jelentenek. A *Pálinka-* és *Sörenciklopédia* nyilván más műfajt képviselnek, mint a kötet többi részét alkotó novellák és fabulák, de így utólag elmondható, nagy kár volt összeereszteni ezeket az egymástól eltérő összetevőket. Az enciklopédiákból olyan szenvedély árad, mely képes elhíttetni velünk, hogy mégiscsak létezik vagy létezett egy nagyon

kifinomult kultúrája a szeszes italok házi készítésének és fogyasztásának. Ezzel az egészséges életkedvvel a többi novella bántó rezignáltsága és nem-törődőmsége egyszerűen összeegyeztethetetlen. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy Bozsik könyvének csak olyan szövegeket lett volna szabad tartalmaznia melyek valóban a pálinka és az egyéb italok dicséretét zengik. Épp Bozsik hívja fel arra olvasója figyelmét, hogy a pálinkaivás „nem kornyikálás és ugrabugrálás” a harmadik negyedik pohár után, hanem „belső utazás a lélek rejtettebb zugaiba [...]”. A pálinka meditatív ital, a magányosok nektárja.” Miközben a jó pálinka megköstölése egy „kevéske időre a mennyország lakójává” tesz. Ezt a szenvedélyes kettősséget hiányolom a kötet első felének szövegeiből. Amíg a novellák sokszor elvesznek saját céltalanságukban, addig a *Pálinkaenciklopédiában* például csak úgy szaporáznak a valódi életkedvet sugárzó jobbnál jobb hasonlatok: „megtanulod szopogatni, mint a mellbimbót”, „kesernyész ízű, mint egy másnapos pincérnő”. Én pedig bánkódom, hogy miért nem ízlelhettem meg a könyv korábbi részében ezt a stílust.

A palackozást érzem így a legelhibázottabbnak: ha *A pálinka dicsérete* könnyed hangnemű szesz-almanachként látott volna napvilágot, egy rossz szavam nem lehetne. Az anekdoták remek kíséreként szolgálhattak volna, így viszont, hogy a könyv nagyobb részét elfoglalják, sajnos megfekszik a gyomrot. A hasonló gasztro témában alkotó Cserna-Szabó András nyilatkozta nemrégiben, hogy Magyarországon az mindig gyanús, ha valami humoros, szórakoztató és izgalmas. Mintha Bozsik is megjedtet volna attól, hogy könyve túlságosan „könynyű mű” lesz fogyasztójának. A *Pálinkaenciklopédiának* a szerző szerint még lehet, hogy lesz folytatása, de azt én csak jobban sikerült lepárlás és palackozás után merném az asztalra tenni. (*zEtna, Zenta 2012*)

Új Forrás 2013/6 – Bicsérdi Ádám: A tisztaszesz kritikája
Bozsik Péter: A pálinka dicsérete

A reflektált megszólalás Petri György egész költészetére jellemző, de különös hangsúlyt kap a kilencvenes években, a *Sár* című kötettel kezdődő költői periódus verstermésében. Ennek az önreflexiónak azonban, amint

82 Kabai Csaba

„A KÖLTÉS ZET: ANÓMIA”

Lírai önreflexió Petri György
költészetében

arra Rákai Orsolya is rámutat, van egy érdekes „nulla foka” is: Petrinél – ahogy a költő arra egy nyilatkozatában utal¹ – a költői életpálya választása, lévén tudatos döntés, maga is reflektált lesz.² Túl ezen a külsődleges jellegű, személyes reflektáltságon, Petri ver-

seiben a reflexív beszédmód számos példáját fellelhetjük.

A versek önreflexív pillanatait Petri gyakran szándékos versrontásként konstruálja meg. Ilyenek például a gyakori javítások, reflexív önkorrekciók („Hülyeség. Aquamarin szemed neked van.”³). Az önreferencia kiterjedhet egy egész költeményre: ilyenkor a szöveg lényegében önnön születésének leírásaként képződik meg, így olyan zárt alakzat jön létre, amely azzal hozza zavarba a nyelv jelszerű szemléletét, hogy a jelölő és a jelölt egyazon pillanatban jön létre.

Önreferenciális az a Petrinél igen gyakori jelenség is, amikor a vers tudatos „elrontására” tesz kísérletet: gyakran már-már a megszólalás lehetségessége is megkérdőjeleződik a szövegek folyamatos önreflexív aktsaiban. A szöveg ezzel tulajdon léteire kérdez rá sokszor úgy és olyan mértékben, hogy a reflexivitás maga is egyfajta formává alakul.

Az önreferencia egyébként is hordoz némi destruktivitást annyiban, hogy a nyelvnek a jelölt–jelölő elkülönülő kettősségében megnyilvánuló alapvető törvényszerűségét semmibe veszi. Ez tulajdonképpen szemiotikai szabálysértés – annak a törvénynek a negligálása, amely szerint feltételezhető, hogy a jelölt létének meg kell előznie a jelölőjét (jelölők nem születnek denotátum nélkül).

A pálya korai szakaszának nevezetes verse, *A szerelmi költészet nehézségeiről*, kiemelhető ebből a szempontból is. Már a cím is utal arra a kérdésre, amely végül az egész vers problematikáját adja majd, és amely – végsőig leegyszerűsítve – a megszólalás lehetségességét emeli a szöveg centrumába, vagyis azt, hogy a szerelmi líra kitaposott ösvényei vajon mennyire járhatók, mennyire lehetnek hitelesek a 20. század második felének magyar értelmiségijének perspektívájából.⁴ Petrit ez a kérdés nem csak a szerelmi líra kapcsán érinti meg és készíti a hagyomány sajátos értelmezésére, hiszen több

szövegében is megjelenik az a hangsúlyos tapasztalat, amelyet maga egy helyütt így fogalmaz meg: „kopott öltöny testemen az európai líra” (*Az út vége*)⁵. Noha ezt a megállapítást e dolgozat kontextusában talán hiperbolikusnak érezhetjük, hiszen, értelemszerűen, a hagyomány elvetése, kidobása, valami újra cserélése Petrinél soha nem program. Sőt, egy 83 vallomásában magát kifejezetten konzervatív alkatnak érzi.⁶ Sokkal inkább program viszont Petrinél a lírai hagyományra való termékeny, kritikus rákérdezés.

Petri líróját elsősorban a József Attila költészete által megalapozott hagyományhoz szokás mérni. Ez a viszony a kezdeti lelkes követés utáni elfordulás miatt, és a szerző nyilatkozatai valamint verstechnikai kísérletei alapján is az „apagyilkosság” metaforájával jellemezhető. Persze a hagyomány nem tagadható meg, hiszen az „ellenhagyomány” is a hagyomány mentén (ellenében) definiálódik. Tudja ezt Petri is, persze: „utódja kell hogy legyen valakinek – szűznemzés kizárva”⁷

Ez a székszis *A szerelmi költészet nehézségeiről* című versben⁸ is példászerűen mutatja magát, úgy, hogy miközben önnön lehetőségeire, érvényes megszólalási módozataira kérdez rá, maga is a szerelmi líra viszonyrendszere általi determináltságban jön mozgásba. A vers annyiban önreferenciális, hogy miközben szerelmi költészetként határozza meg magát, konkrét címmel (legalábbis ezt sejtetik a kezdősorok: „*Hát nem szólhatok / szép szemeidről?*”) folyamatosan rákérdez a hagyományos szerelmi verselismódokra, evidenciaként fogadva el azok tarthatatlanságát. A szöveg, Petrihez hűen, egyszerre hajt fejet és figurázza ki a „régí költők” szerelmi lírájának vélhető könnyed gondtalanságát. Érdekes reminiscenciákat fedezhetünk fel. Például József Attila *Óda* című versét idézi a szem anatómiai részleteességű leírása: „szivárványhártyák korallmezője / az üreges és barlangos vidék, a / rostokkal átszőtt, lüktető tenyészet, zöldektől áttört szürkés-kék merengés / a titokzatos pupillák körül. // Az élő anyag elrejti magát. Csak késnek enged, csak lencsék alatt mutatkozik rejtelmes rendszere / csatornáival, járataival, / hol a belső, titkos sürgés folyik, / hírekkel és parancsokkal loholnak. [...] Egyedül a szem mutatja, miből vagyunk. E félig víz-nemű / gömbbe ágyazott porózus telep / a test nyilvános anatómiája.”

A két vers között van egy határozott szemléletbeli különbség, amely valahol a költészet (és a nyelv) erejében való hit mértékével, illetve annak meglétével/hiányával függ össze: József Attila az anatómiailag pontos belső valóságot lefordítja a líra nyelvére, talán abban a tudatban, hogy ezzel a lehető legmélyebb réteget éri el és a másik megismerésének abszolút fokát meríti ki. Petrinél az anatómiai „belsőségesség” nyelvileg kitölthető, leírható, ám – némi kiábrándulással tapasztalhatjuk, hogy – feltárulni bizony akkor is csak a szikének fog.

Szintén igen hangsúlyosnak tűnik a Tóth Árpád reminiscencia. A következő, még mindig a szem (metaforikus) témáját kifejtő sorok a *Lélektől lélekig* című verssel lépnek dialógusba: „de ha levegőn át, mit kipusztít / két eggyélobbant tekintet tüze, / tehát az úrön át / mered egymásra két szem – csillagokként –, / súlyuk vadul növekszik, és egyetlen / végzetes ponttá csődül össze minden / szükségünk.” Petri ez esetben nem lép vitába elődjével, inkább egy megerősítő metaforában olvasztja össze a Tóth Árpád versben oximoronszerűen szembeállított fogalmakat. „A távolság két ember között gyakran nagyobb, mint a távolság két égitest között” Tóth Árpád-i gondolata Petrinél eleve egy azonosításként tér vissza: a szemek az úrön át, csillagokként merednek egymásra. (Hasonló történik itt, mint a *Dél-előtt* című versben, amelynek emlékezetes képe egyetlen érintésben egyesíti, békíti össze a távolság–közelség dichotómiáját: „S amikor – jelenlétem jelezni – tenyerem / combodhoz szorítottam, a szövetből / kettős meleg nyugodt biztatása üzent. / Testedé meg a távoli napé.”⁹) A szem Petrinél azonban egyszerre hordozza a kifelé irányulás és belső világ jellemzőit. Kifelé irányul egyrészt, természetesen, mint a látás szerve, amely a világbefogadásunk elsődleges eszköze is; másrészt a másik emberrel történő kapcsolatteremtés primér „eszközeként” a külvilágra irányuló szocializációs stratégiáink fontos mediátora. Ennek nehézségeit a költő így fogalmazta meg: „Ezért, hogy csak a szerelmesek mernek egymásra nézni, kiknek – többet vagy kevesebbet-e? – a halál mindenképpen mást jelent, mivel érzésük ismerős vele. Feltűnt már? Legrégibb barátok is, véletlenül egymás szemébe néztek, zavartan fordítják fejüket el.”. Ugyanakkor Petri felfogásában a szem a belső organikus „titkok” egyetlen külső szignánsa is. Petri itt továbbmegy a Tóth Árpád-i formulánál: az egymással való szembenézés szemérmes és leleplező gesztusainak a nehézsége abból adódik, hogy a szem, mivel a személy legbelsőbb, (önmaga előtt is) „titkos” működésének szinte egyetlen külső jelzője, így annak szerves természetéből adódóan valamiképpen múlandóságunkra, a halálra figyelmeztet. A szem nem beszédes tehát, inkább „néma mint a feltárujt rejtelem. Mint a megdöbbenés. A rémület. Mert egyszerre tárul fel benne minden.”

Az élmény ez esetben is szakmai kihívásként jelenik meg: Petrit a szerelmi költészetben a közhelyes szerelmes epekedés és fétisimádat kifejezésének törekvése helyett maga a kód érdekli, amely segítségével ez hitelesen közvetíthető.¹⁰ Ugyanez történik a pálya kései szakaszában is, amikor a betegség tapasztalatait próbálja meg a líra nyelvére lefordítani oly módon, hogy az ne pusztán az érzelmek, a párás szemek „orgiájaként” legyen mozgásba hozható, hanem éppen az alkalmazott kódrendszer szokatlansága által váljon egyfajta lírai halotti torrá.

Az „Egy vagyok már tereppel és szereppel”¹¹ egymásrautaltságát, valamint a versekben megmutatkozó személyiséget a „tükrör”, illetve „ablakversekben” vélem leginkább megragadhatónak: a beszélő egy tükrör, ám leggyakrabban

– és számunkra is jobban használhatóan! – egy tükröződő ablaküveg („feltükör”) előtt állva egyszerre szemléli magát, azt, amit a tükörben lát, valamint az ablakon át feltároló kilátást. E jelenség szignifikanciáját többek között abból nyeri, hogy motívumként végigkíséri a Petri lírát az első kötettől az utolsóig.

Az első kötet címadásával is jellemző példája a *Portükör* című 85 vers: „az ablakon a por lágyítva tükörcod / az ablakon a por elmázolt csillogása / tükörcarc ráncain megülve fényfogó por / redőin ráncain megül elmaszatolt fény / áttetsző ráncai redőző fényredőnyként / áteresztik kiszűrők az utcatöredékek / mozgó és mozdulatlan kulissza-látományát.”¹² A nyelvi játék határán lévő kiasztikus szócsere és szóvariáció, illetve szintaktikai behelyettesítésen és cserén alapuló soralkotás a szöveg(rész) játékos egységét demonstrálja, miközben az ábrázolási szintek folyamatos viszonyváltásokkal – és minden egyes váltásban tulajdon elégtelenségük tiszta „tudatával” tárulnak fel. Az egyes megállapítások más és más vizuális aspektusokat hangsúlyoznak, ám közös jellemzőjük, hogy a kilátás módosítójaként jelennek meg: a tükörcarcot por lágyítja, a por elmázolt csillogás, a tükörcarc ráncain a por elmázolt fény stb. A por az említett szövegben a kilátást zavaró tényező, amely megtöri, módosítja, elhomályosítja a szemlélteteket, elsősorban az arcot, a szemlélődő tükröződő arcát, amely viszont egy tágabb viszonylatban, az ablakon való kinézés praktikus viszonylatában, már szintén zavaró tényezőként van jelen. A lírai beszéd külső „zajoktól” való mentesíthetlenségének (az objektív megfigyelés képtelenségének) felismerése ebben a versben jelenik meg az életműben először. A megfigyelés több tényező által determinált (pl. az ablak eleve csak egy önkényes szeletet enged látni, és a megfigyelő személye sem vonható ki a megfigyelésből) és zavart (az ablaküveg megtöri a fényt, az ablakon megül a por stb.). A por egyébként az életmű meghatározó motívuma, amely a pálya elején a Kádár-éra metaforájaként jelenik meg (emlékezetes a *Hírösszefoglaló* című vers korai rendszerkritikája: „Mint lépcsőzugban a pormacska: / gyűlik puhán a korszak mocska”¹³), a pálya vége felé pedig már a betegséggel, halállal és előbbiekkal együtt az idő múlásával kerül összefüggésbe: „*mint a kérdezetlen homok / pereg életem el a semmibe*”.¹⁴

A problémakör leginkább talán ahhoz hasonlatos, amit Kulcsár Szabó Ernő Tandori Dezső költészete, és különösen az *Egy talált tárgy megtisztítása* kapcsán jegyez meg: „a mondhatóság minden nehézsége abból származik, hogy a dolgokhoz való hozzáférhetőség rendelkezésünkre álló formái értelemszerűen kizárják a meglévő lényeg megismerését.”¹⁵ Petri esetében is a vers speciális „üvegén” „áttekintett”, megjelenő világról van szó, amelyet a szennyeződések és a szemlélő maga (mintegy vízjelként a felszínen halványan tükröződve) reflexíven alakít ki, formál meg.

A tükör-szituáció az éjszaka díszletei között is visszatér a *Történet és elmélkedés* című versben¹⁶: „Terméketlen / tükörmás ablakon túl sehol / fűrkészett arcunk amelyen / áttetszett az éjszaka / marad velünk / éjszaka foszlányok tükörcarc velem velünk.” Az ablaküveg ebben az esetben 86 „terméketlen”, azaz kizárólag tükörként működik, lévén foncsora az éjszaka.

Az *Örökhétfő* című kötetből a *Kitekintés* című vers¹⁷ sorolható ide: „Micsoda szétnézett ócska üveg! / Kinézések mocska vastagon / Pillantáskosz az ablakon / Szemzugba alvás szennye beszárad / Résnyi szivárgó sárga hideg”. Az ablak itt már nem portól, hanem a pillantásoktól lett koszos.

E szövegben és ezzel összevethetően az *N.L emlékére* címűben¹⁸ a motívum új fogalommezőbe helyeződik és lírakitikaként metaforizálódik. Itt a szemlélről áttevődik a hangsúly a közvetítő „közegre”, a „csatornára” (ha operálhatunk tovább a kommunikációs modell kulcsszavaival) azaz az ablaküvegre. Az üveg ez esetben elhasznált, „szétnézett”, „ócska”. Ez az aspektusváltás segítségünkre lehet annak belátásában, hogy ez az „ócska üveg” ekvivalens az *Az út vége* című vers „kopott öltönyével”, különösen, ha a motívum későbbi, a Nagy László versben való megjelenésével vetjük össze, ahol valamifajta naiv költészetfelfogással kerül a kép kapcsolatba. A Nagy László emlékére írott vers így zárul: „Naivitásod örökre hiányzik. / Hogy ennyire ál. Hogy ilyen naiv. Mintha ablakon át tükörbe”

A motívum olyan kontextusban tűnik fel ismét az 1993-as *Sár* című kötetben, amely utólagosan igazolja a mögötte eddig csak érzett önreferenciális mozzanatot. A pálya azon fordulópontján jelenik meg ez a vers, amelyet Kulcsár-Szabó Zoltán így jellemez: „a Sár szövegei arról a tapasztalatról árulkodnak, hogy a versben beszélő(k) már nincsen(ek) birtokában a nyelvnek, azaz a »megszólalással« máris egy részben befolyásolhatatlan *Grammatica Universalis*ba kerülnek”¹⁹ A tükör-motívum a kötet első, ars poetikus versének, a *Megint megünn* címűnek²⁰ híres soraiban tűnik fel: „A költészet: anómia. / Zsirkrétával vak tükörrre krikszkrakszol / időtöltés végett az emberfia.” Keresztury Tibor megállapítása szerint, a *Sár* című kötettől kezdődően „látványosan megnő a *verset létrehozó* személyiség szerepe a *versben megjelenő* rovására. Az előbbi funkciója jellegadó módon a versírás, a költői beszéd dilemmáinak tematizálása.” Ennek megfelelően a pálya e pontjától induló szakaszában megnő a „metanyelvi önreflexív-autoreferenciális alakzatoknak a szerepe.”²¹

A tükröződő ablaküveg megkettőződik a szemüveg tükröződése által a *Félgyszjelenés* című versben,²² hogy aztán a tárgytól teljesen „elkalandozva” – a digresszió kedvelt eszköze volt Petrinek – egy teljesen hétköznapi képpel oltsa ki a tükröződő üvegek és a szemüveg tükröződésének (valamint a szemlélődő megkettőződésének) termékenynek induló összjátékát,

így zárva le azt, ami éppen el sem kezdődött, ugyanakkor, pontosan e szimbolikus gesztussal, a verset a Petri-féle halálversek sorába helyezve: „Az ablakból, ahonnan tükröződöm, / egy fáradt, öreg arc néz vissza rám. / Tekintete döglődő légyként ödöng / szemüvegemnek piszkos ablakán. (Jaj, hány szemüvegtörlőt hagytam el, /dehát vesszen, aminek veszni 87 kell. / Úgysem vagyok semmire tekintettel / S, ami még (egyáltalán) van: az a hátra; kint; el. ” A séma ez esetben azzal bonyolódik kissé, hogy a szemlélt és a szemlélő eddig megszokott viszonya itt szintén tükröződik, azaz a másik oldalról is érvényesül azáltal, hogy a tükörkép maga is entitásként lép fel: a tükörkép az eredetinek a szemüvegtükörében *önmagát* szemléli.

A külső és a belső világ összefüggésének, egymástól függésének ezt a tükrözéssel és tükörképen való keresztülnézéssel történő ábrázolását igen kedvelte Petri. A *bent* és a *kint*, az *én* és a *másik* határai ebben a játékban elmosódnak: a két létező egymáson „átszüremkedve” van jelen. A tükör annak a lehetőségévé válik, amire nélküle nem lenne módunk: megpillantani magunkat oly módon, amely hasonlatos ahhoz, ahogy egy idegen testet szemlélünk. A versírás természetére vonatkozó legfontosabb tanulság az a felismerés, hogy a *külvilág meg sem pillantható* az azt zavaró tényezők nélkül. Az ablak mindig poros, maszatos (például homloknyomok tarkítják, ahogy a *Rolf Bossert halálára* c. versben írja: „*kibámultam a homloknyomaimat viselő ablakon*”²³ – az ablaknál merengő alany képzetét idézve fel), megtöri a fényt, stb. Valamint az alany is egyfajta zajként, vagy legalábbis az általa szemlélttől függetleníthetetlen létezőként konfigurálódik. Ily módon e versekben elsősorban az nyer artikulációt, hogy az értelmezés során nem helyezhető a hangsúly kizárólag csak a szemléltető alanyra vagy a szemlélt tárgyra. A kettő – mintegy egymás fogóságában, együtt mozogva, organikusan konstruálja azt, amely a befogadó számára versként jelenik meg.

Új Forrás 2013/6 – Kabai Csaba: „A költészet: anómia”
Lírai önreflexió Petri György költészetében

¹ „Emlékszem, ez tulajdonképp egyik legabszurdabb eseménye az életemnek. A legkevésbé sem voltam csodagyerek, de 13 éves koromra eldöntöttem, hogy költő leszek. Hogy indokolt lenne ez a döntés, magam sem éreztem sok éven át, nem volt valami virtuóz verselőkézségem, sőt, ezek szakmailag-technikailag kifejezetten ügyetlen, döcögős versek voltak, de mániákusan írtam akkor nagyon sokat. Én egyszerűen profi akartam lenni.” (Petri György Munkái III., 220. [A továbbiakban: PGyM, a négy kötetes kiadás különböző köteteit római szám jelzi; azaz: PGyM I.: Petri György Munkái I. Összegyűjtött Versek. Magvető Kiadó, Bp. 2003.; PGyM III.: Petri György Munkái III. Összegyűjtött Interjúk. Magvető Kiadó, Bp. 2005.; PGyM IV.: Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyéb. Magvető Kiadó, Bp. 2007.]

² Rákai Orsolya, *A kimondás kényszere*, Alföld, 2001/5, 64.

³ Petri György, *Hogy elérjek a napsütötte sávig*, PGyM I., 293.

⁴ „[A] ’hagyományos költészetek általában elkülönített terepként fogták fel a szerelmi költés területét, talán abból az egyébként belátható megfontolásból, hogy a szerelem állapota maga élesen elkülönül egyéb életállapotainktól. És ennek a másságnak, ennek az elkülönülésnek többnyire meg is adták formális megjelölését: cansot írtak, nem sirventest, sajátos szótárt használtak, kitüntettek bizonyos műfajokat stb. Petrinél ennek nyoma sincs: a költemények szerveződésében semmilyen lényeges különbség nem fedezhető fel más (tárgyú) költemények szerveződéséhez képest.” (Szigeti Csaba, *De Dignitate Amoris – Petri György „szerelmi költészetéről”*, Jelenkor, 1992/6., 565.)

88

⁵ Petri György, *Az út vége*, PGyM I. 186.

⁶ Az öt érő József Attila hatás természetét elemezve egy helyütt megjegyzi: „minden látszat ellenére ő is, én is alkatilag konzervatívok vagyunk.” (PGyM IV. 150.)

⁷ Petri György, *Adjátok meg az adott pillanatot*, PGyM I., 310.

⁸ Petri György, *A szerelmi költészet nehézségeiről*, PGyM I., 35.

⁹ Petri György, *Délelőtt*, PGyM I. 18.

¹⁰ „A szerelmi költészet nehézségeiről [...] a barokk elégia intonációját a modern költő racionális-ironikus kételyével vegyítő mű [...] a felütésben egy szerelmi viszony konstellációja helyett rögtön a beszédhelyzet problematikuságát állapítja meg.” (Keresztury Tibor, *Petri György*, Kalligram Kiadó, 1998. 176.)

¹¹ Petri György, *Sár*, PGyM I. 342.

¹² Petri György, *Három rövid vers - Portükör*, PGyM I. 26.

¹³ Petri György, *Hírösszefoglaló*, PGyM I. 94.

¹⁴ Petri György, *Gyufa*, PGyM I. 397.

¹⁵ Kulcsár-Szabó Ernő, *A Magyar irodalom története 1945-1991*, 141.

¹⁶ Petri György, *Történet és elmélkedés*, PGyM I. 76.

¹⁷ Petri György, *Kitekintés*, PGyM I. 165.

¹⁸ Petri György, *N. L. emlékére*, PGyM I. 314.

¹⁹ Kulcsár-Szabó Zoltán, *Az én elmozdulása – Petri György: Sár, Nappali Ház*, 1994/4., 30–32.

²⁰ Petri György, *Megint megyünk*, PGyM I. 305.

²¹ Keresztury Tibor, *Petri György*, Kalligram Kiadó, 1998. 163.

²² Petri György, *Félgázsjelentés*, PGyM I. 370.

²³ Petri György, *Rolf Bossert halálára*, PGyM I. 251.

VILLON ÉS MALLARMÉ

rég, hirdetőoszlop-koromban ~ te! ~ riadtan
vörös Ninától kérdeztem, felelt hamar:
~ urad mit szól ahhoz, hogy fölszaladtam?
~ őtet nem érdekli, ki mit kavar,
bölcs, ritka kedves ember ám...

fatal! belém csikordult pár csillagcsavar,
csak nem borért is küldhetném netán,
de biz'... fülembé dongta: híjjon!
ej, mit se bán, nem immel-ám,
szakasztott, mint a Villon,

tüsténkedik, örökifjú vagy koravén?
megosztottunk a vörös Nina-díjon,
bús falragaszok mallarméja, én,
álmélkodón ~ kinyílt a liljom ~
a nők ily fekvőterpeszén

„A VÁNDOR ÉJI DALA”

Hang lábujjhegyen
jár itt a hegyen.
Lent, fönt csend.
Nem rebben madár
se már.
Neked is kijár te dőre
a nyugi, a halál.

ŐSZI SANSZOM

(Verlaine-nek és Tóth Krisztinának)

Vedlik a lomb,
Bús dongó dong,
tovaszáll.
Szívedbe bú
az őszi bú,
megtalál

bárhol is vagy.
Minden itt hagy.
Lomha lomb
esőz reád,
Kihűl teád,
te bolond.

Hűlt helyemet:
itt megleled
egy napon.
Nem jött imél,
mit súg a szél,
hallgatom.

CLAUDEL EGY SORÁRA

(Feleségemnek)

„a boldogság a pillanatban”
nem is lehet más mint egy
pillanat a boldogságban
mely elrettent önmagadtól
s ha nem félsz
akkor nem is igazán te élsz
hanem valaki más benned
veled és főleg helyetted
aki te vagy mikor tombol a hold a szívben
és vánszorog vékonybelemben
vastag vénusz
dombon szemérmesen
szemezek szemérmeddel
s nincsen egy szem érmém
sem szemfedőnek
hisz ott van erre az áttetsző égbolt ami megtart
ha megtartom
mégis ott van a teljesség
bennem
a bizonyosság jelenlétedben
minden egész a boldogságban
az élet a pillanatban

92 Debreczeny

György

ELALVÁS

ELŐTT*

hogy is van ez
amikor megszűnik életem utolsó szakasza
a könnyűbűvár felmerül valahol
akarom mondani lemerül
úgy beszélek mint ő
a kórházban elalvás előtt

a virágok az éjjeliszekrényen
nem tudták a fejüket elfordítani
vaságy lábai közt
képzelttem el a szerelmet
nem látszott rajta semmi
minden hófehér megbocsát mindenkinek

a boldogság kedvéért tágra nyitott szemmel
eltölteni e csalás csalóka pillanatát
mindig rohanvást érkezik valaki
húsz év száz év egy hang se
fülelek az események fölgyorsulása előtt
nem stimmel valami

az utolsó tárgy az utolsó égbolt ez
azt akarja igen hogy hagyjam békén
mindez majdnem fehér semmi
lehet igent mondani
ahogy nemet is lehet mondani
aztán valami mást

szavak foszlányok aztán semmi
négykézláb elérem az ajtót fölemelem
az aranykor ott libeg még a gallyakon
mintha én is egy volnék közülük
történt valami igen
mindenütt eltörölhetetlen nyomok

mindörökre magamat idézem
igen a baromság igen
az áldozat aki sohasem lesz hóhér
amikor megszűnik a zihálás igen
mindent megpróbáltam mindent
a kórházban a végső elalvás előtt

* montázs Beckett *Hogy is van ez* c. regényéből

CSOKITS JÁNOS*

Epigrammáidat utálok
s bár dekadensebb vagy mint kéne,
nem titkolom, hogy több mint ötven
verssorodat tudom betéve
s nagyon szeretlek, bár levélben
sokszor küldtél már a fenébe.

A lírád ócska, mint Catullusé,
a Lorcánál sem vagy mindig újabb;
mint nyújthatnék a bujdosásban
neked kart, két kezet, tíz ujjat,
hogy a mókákat meg a verset
ne hagyj abba, mindig fűjjad?
Úgy képezem, hogy szemtől-szembe
állunk így, míg lábain állják
és átölelünk asszonyt, flaskát –
asszonyt, flaskát és tüzes kályhát.

*Eredetileg megjelent az *Irodalmi Ujság* 1959. december 1-i számában.

CSOKITS JÁNOS:
RANA RUPTA ET
CONSEQUENS

Nem vörös vagyok én,
hanem hóka,
aki medve,
az ne legyen róka.
Engem nem ültet föl
a moszkvai móka:
nem eszik eszkimót
a megevett fóka –
nem kell se kígyó,
se galamb, se béka....!

Az első pillantásra zsúfoltnak látszó írásjel három világosan elkülönülő szakaszra tagolódik:

1/A vers végével a gondolat annyira megszakad, hogy az általában – bár nem kizárólag – használatos három pont után önként kínálkozik a negyedik.

2/A kettőspont, amely Cs. Szabó szerint általában csak a változatosság kedvéért szokott a pontosvessző helyén állni: itt korántsem értelmi cezurát jelent, hanem sokkal inkább várakozásunkat ébreszti, és az így beálló szünettel, részben a következő írásjelre mutat, részben az előtte és utána következő írásjelet tartja egyensúlyban.

3/ A felkiáltó jel, amely a szöveg indulati elemeinek kiemelésére szolgál, itt az írásjelek helyes használatára hívja fel a gyanútlan olvasó már-már lankadó figyelmét!

*Az alábbi két paródia Csokits János hagyatékából való.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: MÁRVÁNY ÉS BABÉR

Meghalt a nagy Poussin,
Hutten Ulrich, Zwingli,
ha Shakespeare-rel iszom,
úgy ízlik a ringli.

Sörszakállú Frigyes,
drága Barbarossa:
Villont olvas ma már
minden falurossza,

mégse tuggya senki
micsinált Neversben,
hát én öreg Szabó
jól megírja versben.

Megírja én versben,
prózában is írja:
babértól lesz dohos
az én márványsírja.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyag támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő)
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT (online szerkesztő)
NÁDOR TIBOR (online galéria)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (online és felelős szerkesztő)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLEYI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
FÖLDES LÁSZLÓ HOBO
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.